

**Právnická fakulta
Univerzity Karlovy**

**Katedra právních dějin
Praha**

**ČESKÁ KONFEDERACE JAKO ÚSTAVNÍ
ZÁKLAD STŘEDOEVROPSKÉHO
SJEDNOCENÍ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

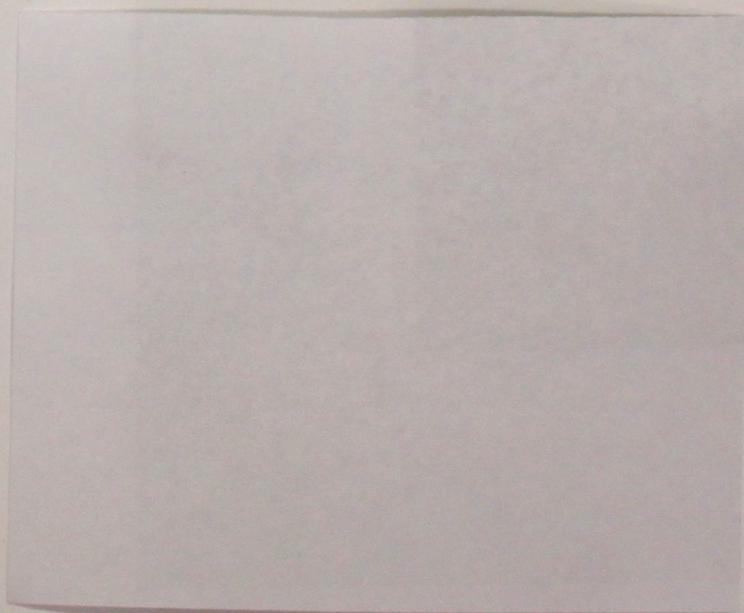
Vedoucí práce: Prof. Karel Malý, DrSc.

Praha 2003

Petr Kožíšek

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. VZNIK ČESKÉ KONFEDERACE	6
2.1. Konfederace na začátku 17. století	6
2.2. Legislativní akty přetvářející Českou konfederaci	8
2.3. Vyhlášení konfederace pro sblížení národů	12
2.4. Přijetí České konfederace jako svobodné vlády	13
2.5. Důsledky vzniku konfederace	14
3. ČESKÝ STÁT JAKO FEDERACE	18
3.1. Teoretická koncepce federativního uspořádání a její uplatnění v České konfederaci	18
3.2. Konkrétní realizace federativní formy státu v letech 1619–1620	19
3.3. Právní a politická emulace mezi jednotlivými zeměmi konfederace	22
3.4. Teoretická koncepce Česká konfederace jako svobodná konfederace	23
4. ČESKÁ KONFEDERACE JAKO STAVOVSKÝ STÁT	27
4.1. Právo na odpor a stavovská privilegia	27
4.2. Činnost konfederativních orgánů	30
5. ZÁVĚR	33
5.1. Úvodní slovo	33
5.2. Děkování	30
6. DEFENZORI	45
6.1. Obrana země	45
6.2. Kontrolní funkce	47
6.3. Ústavní integrita Česká konfederace	48
6.4. Štátní právo	50
7. ZEMĚ	52

Poděkování

Děkuji panu profesorovi Karlu Malému, DrSc. za odborné vedení a pomoc při tvorbě této práce i pracovníkům Národní knihovny Praha při vyhledávání odborné literatury a pramenů.

OBSAH

1. ÚVOD.....	1
2. VZNIK ČESKÉ KONFEDERACE.....	6
2.1. Konfедераční hnutí na počátku 17. století.....	6
2.2. Legislativní akty předcházející České konfederaci.....	8
2.3. Význam direktoria pro schválení ústavy.....	12
2.4. Přijetí České konfederace generálním sněmem.....	13
2.5. Inspirační zdroje konfедераční listiny.....	14
3. ČESKÝ STÁT JAKO FEDERACE.....	18
3.1. Teoretická koncepce federativního modelu a její uplatnění v České konfederaci.....	18
3.2. Konkrétní realizace federativní formy státu v ústavní listině z roku 1619.....	19
3.3. Právní a politická unifikace zemí jako základ modifikace státního zřízení.....	22
3.4. Teritoriální konstrukce České koruny v jejím vývoji a za českého povstání.....	23
4. ČESKÁ KORUNA JAKO STAVOVSKÝ STÁT.....	27
4.1. Právo na odpor a stavovské převzetí moci.....	27
4.2. Obrana konfederovaných zemí.....	30
5. KRÁL.....	33
5.1. Postavení krále.....	33
5.2. Detronizace Ferdinanda II. a volba Fridricha Falckého králem.....	39
6. DEFENZOŘI.....	45
6.1. Obránci víry.....	45
6.2. Kontrolní funkce.....	47
6.3. Garanti integrity České koruny.....	48
6.4. Shrnutí.....	50
7. ZEMĚ.....	52

7.1. Postavení zemí.....	52
7.2. Zemské zřízení.....	55
7.3. Zvláštní články vedlejších zemí.....	57
7.4. Vztah Moravy a Čech za českého povstání.....	59
8. SPOLEČNÉ ORGÁNY KONFEDERACE.....	65
8.1. Generální sněm.....	65
8.2. Česká dvorská kancelář.....	65
8.3. Apelační soud.....	68
9. ORGÁNY KONFEDEROVANÝCH ZEMÍ.....	70
9.1. Zemské sněmy.....	70
9.2. Krajské sjezdy.....	72
9.3. Zemské úřady.....	73
10. MĚSTA.....	75
10.1. Spor šlechty a měst na generálním sněmu roku 1619.....	75
10.2. Pozice královských měst za českého povstání.....	76
10.3. Moravská královská města.....	78
11. KONFESIJNÍ CHARAKTER ČESKÉ KONFEDERACE.....	82
11.1. Vývoj náboženské otázky do roku 1619.....	82
11.2. Úprava „svobody víry“ v Konfederaci.....	83
11.3. Porovnání konfesijní a národní otázky.....	87
11.4. Spojení svobody vyznání s politickým vlivem.....	88
12. SANKCE ZA “DELIKT ZRADY”.....	90
12.1. Skutková podstata „deliktu zrady“.....	90
12.2. Příklad stavů, kteří se neúčastnili generálního sněmu roku 1619.....	91
12.3. Příklad katolíků.....	92

13. ZÁVĚR.....	93
14. PRAMENY A LITERATURA.....	102
14.1. Prameny.....	102
14.2. Literatura.....	102

1. Úvod

V období českého stavovského povstání v letech 1618-1620 se díky příznivému vývoji událostí naskytla českým protestantským stavům možnost reorganizovat státní správu a nově upravit náboženské otázky. Jejich snahy se mohly uskutečnit v důsledku faktické moci, kterou v povstání vzali do svých rukou. Po delší době příprav přistoupili na začátku druhé poloviny r. 1619 k uzákonění stavu, jehož až dosud de facto docílili a rovněž těch principů, které považovali za nezbytné si do budoucna zajistit, do základního zákona, který lze označit za společnou ústavu všech zemí České koruny. Stará zemská zřízení měla i nadále zůstat v jednotlivých zemích v platnosti. Ale nad nimi čněla konstrukce souboru norem, jež etablovala nové společné státní právo všech českých zemí, jež se tímto aktem sdružovaly v jednotný útvar zvaný „tyto sjednocené země“.¹

Ústava, kterou nyní nazýváme Česká konfederace, byla projednána a usnesena generálním sněmem všech českých zemí. Vyhlášena byla slavnostně na Pražském hradě 31. července 1619 a její platnost se datuje až do bitvy na Bílé hoře, tedy 15 měsíců. Po svém vyhlášení vyšla oficiálně tiskem se záhlavím: „Tito artykulové při generálním sjezdu, kterýž držán byl na Hradě pražském...uváženi, zavřeni a z nařízení jich Milosti všech tří pánův stavův Království českého vytištěni jsou.“²

V textu se tento akt, jenž zahrnuje - zřejmě podle předem stanoveného plánu - vedle rozsáhlého úvodu přesně 100 článků neboli artykulů³, nazývá „Confederace neboližto Sjednocení“. Podle toho také se o něm běžně hovoří jako o České Konfederaci, jež je hlavním článkem celého řetězu smluv uzavřených v téže souvislosti mezi evangelickými stavy jednak v rámci České koruny a jednak také mimo rámec Českého státu. Zařazujeme sem Smlouvu mezi direktory Království českého a stavy moravskými ze dne 5. července 1619, Reces vydaný českými direktory zástupcovi stavů slezských již dne 22. dubna 1619, Reces vydaný českými direktory zástupcům stavů dolnorakouských z 28. května 1619, Reces vydaný českými direktory stavům hornolužickým z 18. července 1619, Konfедераční

¹ Srov. Prameny k dějinám státu a práva v Československu, Praha 1967, část II, uspořádal Karel Malý, s. 357.

² Tito artykulové při generálním sjezdu, kterýž držán byl na Hradě Pražském v auterý po památce svatě Maří Magdalény a zavřin v sobotu po památce stěti Jana, vše léta 1619. Uváženi, zavřeni a z nařízení Jich Milostí všech tří pánův stavův Království českého vytištěni jsou v Starém Městě Pražském u Samuela Adama z Veleslavína, SK ČSR Praha, sign. 54 C 152, s. 8.

³ V textu užívám původní výraz artykul, m. č. artykuly, který se namnoze objevuje v literatuře (Malý, Glücklich), ačkoliv současná čeština zná jen artikul. Srov. i práce K. Adamové.

smlouva všech stavů českých zemí se stavy Dolních Rakous ze 16. srpna 1619 a konečně Konfederace se stavy Horních Rakous z téhož data.⁴

Ve své práci se budu nejvíce věnovat právě analýze České konfederace spolu se „Speciálními články“, ujednanými se stavy moravskými, slezskými a lužickými vedle všeobecné konfederace, které s Českou konfederací souvisejí a tvoří s ní nerozdílný celek.⁵

Česká konfederace je termín, jímž lze označit jak sjednocení – spolek stavů, tak samotnou listinu. V ní se objevuje pojem Confederati právě ve smyslu sjednocení, přičemž je akcentován personální prvek, protože se v ní uvádí, že se v ní sjednocují evangeličtí stavové jednotlivých zemí České koruny. Synonymicky se v ní používají termíny spolek, spolčení, svazek a bratrské sjednocení. Tato listina reprezentovala svým zaměřením a aspiracemi představu evangelických stavů o struktuře vlády v zemích České koruny a vycházela ze zakotvení rozsáhlých stavovských práv a svobod.⁶ Vyvinula se tak ve stavovskou alternativu k programu Habsburků, ale také je ji možno chápat jako nutné řešení v rámci mobilizace a prostředek k radikalizaci povstání. Konfederace měla tak zároveň vyjít vstříc potřebám povstání a reformovat zastaralou strukturu České koruny. V zásadě lze považovat tuto listinu za dílo českých direktorů, z jejichž činnosti vzešla, třebaže jejich návrhy došly určitých nepatrných změn. Tato ústava znamená pokus o něco nového, co se viditelně lišilo od dosavadních rigidních vazeb mezi jednotlivými zeměmi.⁷ Právem ji lze vsutku označit za konfедераční ústavu, neboť vytváří konfederaci rovnoprávných a samostatných států, spojených osobou panovníka a společnými institucemi – Českou dvorskou kancelář, která se však stává jen orgánem krále a pozbývá svou samostatnou výkonnou pravomoc nad vedlejšími zeměmi, generálním sněmem, evangelickým náboženstvím a defenzory, nerozlučitelností zemí (čl. 55), společným vojskem a společným vojenským velením (čl. 81). V pravomoci jednotlivých zemí zůstává, tak jako doposud, pravomoc zákonodárná (kromě úpravy věcí společných), finanční, omezená moc vojenská (zemskému vojsku velí příslušný generál leutnant podřízený společnému generálovi), přičemž ovšem se současně nařizuje trvalý stav vojska jednotlivých zemí, které je k dispozici pro pomoc ostatním spojeným zemím (čl. 74-79).⁸

V úvodu České konfederace se uvádí, že spojení stavů – sjednocení má trvat na věčné časy. To znamená, že zde stavové počítali s neomezeným trváním tohoto aktu. Tento

⁴ Srov. Prameny k dějinám státu a práva v Československu, s. 357-358.

⁵ V práci používám českého textu Konfederace a německého textu zvláštních článků, uveřejněných F. Kameníčkem, Zemské sněmy a sjezdy moravské, II, Brno 1902, s. 649-694.

⁶ Srov. K. Adamová, K historii evropského federalismu, Karolinum, Praha 1997, s. 56.

⁷ Srov. J. Bahlcke, Konföderation und Widerstand, FHB 13, 1990, s. 287.

⁸ K. Malý, Změny státního zřízení v českém stavovském povstání, FHB 8, 1985, s. 67-68.

akcent na stálost a trvalost konfederace připomíná tzv. věčné landfrídy, které také měly mít neomezenou platnost trvání. Jinak ovšem nespadá tento dokument do dřívější koncepce pouhých ochranných spolků. Deklaruje existenci spolku zemí, které je možné charakterizovat jako federaci sui generis s konfедераčními prvky. Tyto prvky jsou dány v textu listiny jednak reflexí staršího chápání konfederací jako obranných stavovských spolků a jednak již zárodkem nové koncepce konfederace jako volného sdružení států, vytvořeného za určitým účelem – např. společné obrany, zahraniční politiky, finančních záležitostí. Česká konfederace tak znamená zákonodárné počátky zakotvení spolkového státu ještě před vznikem samotné teorie federace a konfederace. Jestliže charakterizujeme Český stát vzniklý na základě České konfederace jako federaci sui generis, je tomu tak proto, že charakter propojení jednotlivých zemí ve spolku měl daleko pevnější povahu (s přežívajícím pojetím inkorporace vedlejších zemí do České koruny – např. čl. 56), než to představuje spojení států v konfederaci podle novějšího chápání státovědy.⁹

Česká konfederace měla výrazný protihabsburský a monarchomachický charakter. To znamená, že tato nová ústava České koruny spočívá na zásadě, sice nikde nspecifikované, ale za to konsekventně uplatňované, že všechna moc náleží stavům a mezi stavy že privilegované postavení mají protestanti. Podle čl. 30 tohoto zákona byli stavové ipso facto zproštěni svých povinností vůči panovníkovi, jestliže by byl porušil své povinnosti vůči nim.¹⁰ Kromě práva na odpor je to právě monarchomachické učení, jehož základní otázkou je legitimita a hranice panovníkovy moci, což se objevilo znovu během českého stavovského povstání v politické publicistice a stalo se vnější ideovou konstrukcí Confoederatio Bohemica. Převzetí západoevropských myšlenek je evidentní s ohledem na srovnání myšlenek konfедераčního aktu s teoretikem států Johanem Althusiem, jenž se již počítá ke druhé generaci monarchomachů. Těžištěm jeho hlavního díla „Politica Methodice Digesta, atque exemplis sacris et profanis illustrata“ je otázka principu suverénních práv a přirozenoprávně zakotvené legitimacy k odporu proti knížeti. Stavovští defenzoři se podle Althusia nazývají „ephori speciales“ a „ephori generales“, podle toho zda vykonávali kontrolu na regionální nebo centrální úrovni. Defenzoři zaujímalí podle Althusia určité středové postavení mezi králem a lidem. Na smlouvě mezi králem a lidem,

⁹ Srov. K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 56 a 62.

¹⁰ Srov. V. Vaněček, Sněmy za českého stavovského povstání 1618-1620, in: Česká národní rada, sněm českého lidu, Praha 1970, s. 120.

s jejímž porušením byl automaticky spojen zánik smluvního vztahu, založil Althusius právo na odpor, jež v první řadě příslušelo eforům.¹¹

Česká konfederace obsahovala normy ústavního života celého Českého státu. Byla uvozena poměrně rozsáhlou preambulí, v níž se uvádí, že se české země spojily, aby si vzájemně pomáhaly. České země k sobě patřily sice již dříve, ale nyní si chtěly zajistit ještě užší spojení. Tento spolek pěti zemí (Čechy, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice) směřovaly k ochraně stavovských privilegií. Již z úvodní části preambule tedy vyplývá společný cíl zemí i nové české ústavy. Země spojené v Českou konfederaci se rozhodly zamezit všemi prostředky pokusům o panovnickou samovládu a bojovat proti katolické reakci. Preambule dále upomíná na rok 1615, kdy se na generálním sněmu rovněž jednalo o konfederaci – spojení českých zemí, ale v důsledku nepřátel evangelického náboženství byly tehdy konfедераční snahy evangelických stavů zmařeny.¹²

V závěrečné části preambule se nachází text přísahy, kterou složili na generálním sjezdu v Praze v roce 1619 evangeličtí stavové, v níž mimo jiné slibovali, že se nedají žádným způsobem (dary, sliby ani vyhrožování) odvést od plnění závazků vyplývajících z konfедераční listiny. Preambule vykazuje četné znaky preambulí jiných moderních ústav. Nehledě ke slavnostnímu a pompéznímu způsobu vyjadřování – „přisaháme“, „před Bohem a vším světem osvědčujeme“ obsahuje cíle ústavy, které pak jednotlivé články ústavy naplňují. Dále ji lze označit za dokument historické povahy, neboť se zmiňuje o minulosti Českého státu. Zvláště v třetí části se poukazuje na autoritu ústavodárce – evangelických stavů; přísahy také svědčí o závaznosti samotné preambule. Zdůrazňují se tu dobré vztahy, vzájemná spolupráce a podpora sjednocených zemí. Z úvodní části textu vyplývají rovněž stěžejní tendence listiny – zřízení státu, ve kterém budou mít převahu evangelické stavy, boj proti absolutismu habsburských panovníků a boj s katolickou reakcí. Preambule obsahuje rovněž náboženské prvky (ochrana evangelické víry).¹³ Podle preambule, do níž se vtělily veškeré konfедераční snahy od počátku 17. století, sloužil stavovský spolek výlučně k ochraně politických a náboženských práv stavů a jeho cílem bylo, aby byly „zjednocené země vedle svých práv, privilegií a svobod spravovány“.¹⁴ Již v úvodních větách tohoto díla byla vyjádřena budoucí autonomní pozice korunních zemí, jejichž vzájemné vztahy byly po staletí zatíženy starší lenní soustavou. Poprvé vznikl

¹¹ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619), München 1994, s. 442; R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, Berlin 1932, s. 108-111, 133-135.

¹² K. Adamová, K otázce první federální ústavy v českých zemích, Stát a právo 1989, 27, s. 249.

¹³ Tamtéž, s. 249-250.

¹⁴ F. Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské II, s. 651 dole.

s Konfederací z roku 1619 stavovský model, který zaručil jednotu České koruny a zároveň jednotlivým zemím, mezi nimiž žádná neměla mít právo osobovat si superioritu nad jinou, zajistil samostatné a rovnoprávné postavení. Svobodně a na „věčné časy“ si stavové schválili ústavu, v níž si prostřednictvím řady ustanovení zabezpečili celistvost státu proti všem vnitřním i vnějším tlakům.¹⁵

Doposud bývají považovány za první moderní psanou ústavu Fundamental Orders of Connecticut ze 14. ledna 1638, avšak první analýza české konfедераční listiny ukazuje, že za první moderní psanou ústavu federačního typu lze pokládat právě Českou konfederaci.¹⁶

¹⁵ Srov. J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s.431-432.

¹⁶ K. Adamová, *K historii evropského federalismu*, s. 62.

2. Vznik České konfederace

2.1. Konfедераční hnutí na počátku 17. století

Konfедераční plány se u nás objevily již na počátku 17. století. Roku 1607 došlo na panství Karla staršího ze Žerotína v Rosicích ke schůzce zastánců konfедераční myšlenky Štěpána Illyesházyho z Uher, bratrů Stahremberků z Dolních Rakous, J. E. Tschernembla z Horních Rakous a českých pánů Václava Budovce z Budova a Petra Voka z Rožmberka. Usnesli se zde na společném postupu, jehož cílem bylo zajištění náboženské svobody a klidného politického vývoje v rámci stavovské monarchie. Roku 1608 se pak uskutečnila třeboňská schůzka, kdy se u Petra Voka z Rožmberka sešli J. E. Tschernembl a nizozemský diplomat Kristián z Anhaltu.¹⁷ V Třeboni se poprvé výrazněji projevil v konkrétnější podobě plány na vytvoření konfederace inspirované konfедераčním hnutím v Nizozemí. Schůzka v Třeboni reprezentovala první linii konfедераčního hnutí v českých zemích. Tato linie se prosadila roku 1609, kdy jednali zástupci Slezska s nejvyššími českými zemskými úředníky a českými stavy na zasedání červnového zemského sněmu. Dne 17. června 1609 vystoupil na sněmu se slezskými návrhy doktor Geissler. Předmětem jednání českých stavů se Slezany bylo uzavření česko-slezské unie za účelem ochrany evangelické víry a dále možnost vydání slezského Majestátu. Čeští stavové se stavěli ke slezským návrhům ústy J. O. Šlika kladně. Dne 13. července došlo k uzavření česko-slezské konfederace. V návaznosti na tuto konfederaci byl pak Rudolfem potvrzen v srpnu téhož roku Majestát pro Slezany spočívající na augšpurské konfesi. Podle česko-slezské konfederace měli stavové chránit zásadu náboženské svobody a vzájemné česko-slezské závazky v rámci této konfederace byly poměrně konkrétně formulovány. Pokud se týká vojenské pomoci, měla na první výzvu napadené země účastné v konfederaci poslat druhá země do jednoho měsíce vojenskou pomoc skládající se z 1000 jezdců a 3000 pěšáků. Na druhou výzvu měla opět do měsíce poslat stejný počet jezdců a pěšáků. V případě nezbytnosti měla poskytnout napadené zemi veškerou vojenskou hotovost.¹⁸

¹⁷ Srov. K. Adamová, K otázce konfедераčních snah v českém státě, PHS 1986, 27, s. 86; k postoji Petra Voka ke konfедераčnímu hnutí viz J. Pánek, Poslední Rožmberkové, Velmoži české renesance, Panorama, Praha 1989, zvl. s. 306 n.

¹⁸ K. Adamová, K otázce konfедераčních snah v českém státě, s. 86-87.

Druhá konfедераční linie se formovala z podnětu přívrženců arciknížete Matyáše. Na prešpurském sněmu byl dne 10. ledna 1608 uzavřen stavovský rakousko-uherský spolek.¹⁹ Jeho cílem byla ochrana dvou mírových smluv z roku 1606 (vídeňská smlouva mezi Matyášem a Bočkajem a žitvatorocký mír mezi Matyášem a Osmanskou říší). Ve skutečnosti byl tento spolek namířen proti Rudolfově vládě.

V dubnu roku 1608 byl moravskými stavovými svolán do Ivančic sněm, na němž byl za přispění Karla staršího ze Žerotína rakousko-uherský svazek rozšířen o Moravu.²⁰ V průběhu sněmu se pak moravští stavové pokusili o rozšíření ivančické konfederace o Čechy apelacími na Petra Voka z Rožmberka, jenž se však netajil tím, že v současnosti nepovažuje za vhodné uzavírat spolky směřující proti Rudolfově vládě.²¹

Kristián z Anhaltu a Karel starší ze Žerotína usilovali o spojení obou linií za účelem ochrany evangelické víry na legálním podkladě. Kristián z Anhaltu dokonce uvažoval o širším teritoriálním svazku se severním Nizozemím, Švýcarskem, Benátkami a hanzovními městy. Karel Žerotín navrhoval dokonce vytvoření i jakéhosi výkonného výboru, přičemž ovšem povaha tohoto výboru, zejména jeho kompetence, byla nejasná.²² Přívrženci Rudolfa a přívrženci Matyáše se mohli jen těžko dohodnout. Češi nadto neměli zájem na bližší spojení s Uhry, protože se obávali, že by se museli zavázat vojenskou a finanční podporou proti Turkům.

Na počátku 17. století se v konfедераčních plánech začalo již ojediněle uvažovat o možné proměně habsburské monarchie ve federaci stavovských šlechtických republik, přičemž byl zřejmý vzor Nizozemí a Švýcarska, potažmo Polska.²³

V květnu roku 1611 se generální sněm v Praze zabýval česko-slezskou konfederací. Stavové při té příležitosti požadovali od Matyáše, aby schválil a potvrdil česko-uhersko-rakouskou konfederaci, která by znamenala spojení obou konfедераčních linií v představách Kristiána z Anhaltu. Matyáš schválil konfederaci pouze ústně, neboť se obával vzrůstajícího radikalismu, jenž byl v konfедераčních snahách skryt.²⁴

Dne 26. května roku 1611 došlo v rámci generálního sněmu k uzavření smlouvy mezi českými a moravskými stavovými.²⁵ Smlouva předjímající některá ustanovení České konfederace a zvláštních moravských článků se týká zejména postavení a pravomocí české

¹⁹ F. Kavka, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962, s. 76.

²⁰ F. Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 447 n.

²¹ K průběhu ivančického sněmu srov. K. Adamová, *K otázce konfедераčních snah...*, s. 87-88.

²² Srov. F. Kavka, *Bílá hora*, s. 77.

²³ Tamtéž, s. 77.

²⁴ K. Adamová, *K otázce konfедераčních snah v českém státě*, s. 89.

²⁵ F. Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 635-645.

kanceláře ve vztahu k Moravě. Z celého kontextu smlouvy je patrná snaha Moravy o maximální autonomii, neboť nic nemělo být podnikáno na úkor práv a privilegií Moravanů. Z pohledu České konfederace má zvláště důležitost čl. 28 „Kdož by jedné nebo druhé zemi, jakž království Českému, tak markgrabství Moravskému, odpověděl, v nich škodil, neb za psance, též nepřítele vyhlášen byl..., aby žádným způsobem v jedné ani druhé zemi přechováván a fedrován nebyl, nýbrž aby k němu, jakožto k nepříteli obecnímu a zhoupci od obojích společně hledáno a postupováno bylo“, s nímž se v poněkud pozměněné podobě setkáváme na několika místech v konfедераčním dokumentu.

Další konfедераční plány byly projednávány v roce 1614 v Linci, kam byl svolán sjezd všech stavů za účelem projednání společné obrany proti Turkům, ke konkrétnějšímu jednání však stavové nepřistoupili, protože přívrženců konfедераčního úsilí byla v Linci menšina.²⁶ K obšírnějšímu jednání tak stavové jednotlivých zemí dostali příležitost o rok později na generálním sněmu v Praze. Moravská deputace však na něm deklarovala, že jí vyhovuje ivančická konfederace z roku 1608, což je nepochopitelné vzhledem k dříve zmíněnému kladnému stanovisku Karla staršího ze Žerotína k úsilí o sjednocení Moravy, Uher a Rakouska do jedné konfederace s Čechami a Slezskem. A tak jedinou stranou, která tehdy na sněmu hájila konfедераční snahy, byli Rakušané, jejich jednání však přesto vinou Lobkovicových přívrženců ztroskotala.²⁷ Ani ostatní snahy stavů se na sněmu neprosadily. Zcela bezvýsledně skončilo např. jednání o krajských sjezdech – shromážděních nižší šlechty; proti nim se postavili zástupci vyšší šlechty, kteří se obávali, že by to mohlo znamenat zlepšení mocenské pozice nižší šlechty. Otázka svolávání krajských sjezdů spolu s propagací konfедераčních myšlenek se tak objevila znovu až 1618 na českém zemském březnovém sjezdu a své plné vyjádření našla definitivně na generálním sněmu v roce 1619.²⁸

2.2. Legislativní akty předcházející České konfederaci

Již v průběhu první poloviny roku 1619 docházelo k intenzivním jednáním českých evangelických stavů s moravskými a rakouskými stavy. V období od dubna do července 1619 vyústila jednání ve vydání takzvaných recesů, které mezi sebou uzavřely čeští

²⁶ Srov. J. Polišenský, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960, s. 83-84.

²⁷ A. Gindely, *Dějiny českého povstání léta 1618*, I, Praha 1870, s. 90 n.

²⁸ K. Adamová, *K otázce konfедераčních snah v českém státě*, s. 93.

stavové se stavy Horního a Dolního Slezska (22. dubna 1619), stavy dolnolužickými (28. května 1619), stavy hornolužickými (26. května 1619) a stavy moravskými (5. července 1619)²⁹, přičemž v případě Moravy nedošlo k vydání recesů, ale rovnou k uzavření smlouvy mezi českými direktory a zástupci moravských stavů. Pokud jde o Slezany, ti požadovali, aby se v budoucnu řešily záležitosti týkající se celého království na generálním sněmu za přítomnosti zástupců stavů všech inkorporovaných zemí. V té souvislosti uváděli zvláště otázku volby českého krále. Zasazovali se za realizaci volební monarchie. Do té doby byl český panovník přijímán na zasedání českého zemského sněmu a ostatní země neměly rovný hlas s Čechy, ale pouze se k přijímání panovníka formálně vyjadřovaly. Slezané dále žádali, aby došlo k přivtělení Opavského knížectví ke Slezsku. O toto území usilovala rovněž Morava. Dalším požadavkem bylo, aby česká kancelář „v lepší řád uvedena a netoliko...kancléřem, ale i místokancléřem, sekretáři a jinými osobami přísežnými náležitě opatřena byla“. Tato formulace zahrnovala přání Slezanů, aby i oni měli ve vedení české kanceláře své zastoupení. Slezané měli dále zájem na vydání „vidimus“, to znamená ověření jejich privilegií uložených na Karlštejně. Tím mělo být zabráněno jakýmkoli pochybnostem o některých slezských právech a svobodách.³⁰

Třebaže se obsah jednotlivých recesů liší (prakticky se kryjí jen recesy lužické), je však přece jejich společným rysem řada ústupků českých stavů stavům vedlejších zemí – ve všech případech nacházíme závazek vydat privilegia těchto zemí chovaná v karlštejnském archívu, přiznání práva volit krále a řadu dalších ústupků.³¹ Mnohá jednání vedli čeští stavové se zástupci moravských evangelických stavů. Brněnského zemského sněmu, který byl zahájen počátkem května 1619, se účastnila také česká deputace vedená Jindřichem Matyášem Thurnem. Na konfедераční návrhy českých stavů reagovali moravští stavové kladně. Vyjádřili s uzavřením konfederace souhlas, o čemž svědčí i dopis, který zaslali o několik dní později pražskému direktoriu.³²

Dne 9. května oznámili moravští stavové Ferdinandu II., že se hodlají spojit s českými stavy v česko-moravskou konfederaci.³³ Dva dny poté opakovali moravští

²⁹ Tito artykulové..., s. 104, 113, 121, 129.

³⁰ K. Adamová, K otázce přijetí České konfederace pražským generálním sněmem v roce 1619, PHS 1989, 30, s. 55.

³¹ K. Malý, Změny státního zřízení v českém stavovském povstání, s. 67.

³² Viz Documenta bohémica bellum tricennale illustrantia (Polišenský, Toegel), II, Praha 1972, s. 121-123 (11. 5. 1619 – evangelické stavy moravským stavům Českého království oznamují, že přistupují ke svazu Moravy s Čechami, a že chtějí vyslat své zástupce k podpisu konfедераční smlouvy).

³³ Viz Documenta bohémica, II, č. 315 – “A poněvadž nic jiného při nás nevyhledávají, nežli abychom s nimi podle předešlého přivtělení v stalou smlouvu a confederaci a assicuraci neboližto ujištění, ubezpečení a upevnění předešlejších confirmací všech jejich i našich duchovních i politických privilejí vešli a vstoupili,

stavové svoji výzvu králi, aby odvolal svá vojska z Čech. Ačkoli chtěli Moravané zahrnout do obranného spolku rakouské dědičné země a Uhry, rozlišovali jasně mezi stavovskými partnery v boji proti královské moci a protireformaci na jedné straně („naším conföderantům“) a konfederovanými v rámci České koruny („spojené a confederirované země“) na druhé straně.³⁴ Styčným bodem všech reforem byla Česká koruna, jejíž teritoriální integrita a politická samostatnost nebyly zpochybňovány. Pod pojmem konfederace rozuměli Moravané vyšší stupeň inkorporace, jež by byla rozšířena o podstatná práva vedlejších zemí. Vedle historické inkorporace poukazovali moravští stavové na úzké příbuzenské styky s Čechami, vzájemné propojení společnou držbou pozemků a přesahující funkci jednotlivých úřadů.³⁵

Ještě v průběhu května 1619 jednali zástupci Moravy v Praze s českými stavy, poselstvo bylo vybaveno písemnou instrukcí a plnou mocí od moravského zemského sněmu a mělo za úkol dojednat konfederaci s Čechy, se Slezskem a oběma Lužicemi. V instrukci, vydané poselstvu moravskými direktory, byl v první řadě kladen důraz na to, že spolek bude uzavřen s cílem obrany evangelické víry. Konfederace neměla ovšem znamenat průlom do poměrně autonomního postavení Moravy. Vyplývá z ní dále, že Moravané hájí prosazení realizace volební monarchie v zemích sdružených v konfederaci, i když jejich stanovisko v této otázce nebylo jednoznačné. V instrukci byla věnována pozornost také instituci defenzorů v rámci celé konfederace. Bylo zdůrazněno jejich postavení jako obránců víry a zároveň podtrženo i jejich světský význam a jejich správně-výkonné pravomoci. Defenzoři byli oprávněni svolávat sjezdy evangelických stavů a usilovat o nápravu všech věcí souvisejících s ochranou evangelické víry proti každému, i proti panovníkovi. Moravané ovšem počítali také s tím, že defenzoři budou oprávněni zasáhnout i v případech, kdyby se „na svobodu země sahalo“, tedy ve věci výrazně světské a politické povahy. V instrukci bylo výslovně stanoveno, že činnost defenzorů při výkonu jejich pravomocí nemá být považována za rebelii vůči státní moci. Moravané usilovali i v rámci připravované konfederace o co největší autonomii.

Výsledkem bylo uzavření smlouvy z 5. července 1619. Týkala se i otázky zasedacího pořádku u nejvyšších zemských úřadů a pořadí nejvyšších úředníků při slavnostních průvodech. Nešlo zdaleka o novou věc - byla předmětem častých sporů mezi jednotlivými

nemohli sme podli spravdnosti jim toho odepřiti, nýbrž s nimi se... na budoucí věčné časy spojití a zavázati”.

³⁴ Srov. Documenta Bohemica, II, č. 319 (11. 5. 1619).

³⁵ “v krvi vysoce zpřízněni jsme” (Documenta Bohemica, II, č. 318, 11. 5. 1619).

stavy již po staletí.³⁶ V souladu s „pořádkem starobylým“ měl zaujímat nejčestnější místo nejvyšší purkrabí, dále následoval hejtman markrabství moravského „a tak vždy dále jedna osoba z Čechů a druhá z Moravanů, jak kteří úřadové zemští vyšší a nižší po sobě jdou v stavu panském a rytířském“. Ve smlouvě byl také uveden požadavek moravských stavů, týkající se přesného vymezení působnosti české kanceláře ve vztahu k Moravě a odkazovala na řešení tohoto požadavku na budoucí porovnání – tedy Českou konfederaci. Česká konfederace (čl. 34) i zvláštní články pro Moravu (čl. 8 a 9) upravovaly podrobně otázku personálního obsazení české kanceláře a bylo zde stanoveno, že obyvatelé jednotlivých zemí nemají být bez souhlasu nejvyšších úředníků těchto zemí povolávání k úřednímu jednání do české kanceláře. Okruh záležitostí, ve kterých mohla česká kancelář rozhodovat ve věcech obyvatel inkorporovaných zemí, však v aktech vymezen nebyl. Ve smlouvě bylo moravským stavům slíbeno, že „listové“ a reversové“, které dosud mají platnost a směřují proti svobodám a privilegiím Moravanů, budou zrušeny. Ustanovení, které by jasně toto zrušení proklamovalo však nebylo obsaženo v listině ani zvláštních člancích pro inkorporované země. Z několika článků (zejména čl. 56 a 57) však vyplývá, že jedna země nesmí činit nic na úkor druhé země. Z toho lze vyvodit, že právní normy, které by směřovaly proti suverenitě jednotlivých zemí anebo omezovaly jakkoli práva stavů těchto zemí, nemají být v praxi aplikovány. Komplex recesů, včetně smlouvy s Moravou připravil výrazně půdu pro přijetí České konfederace.³⁷

Pokud se týká Horních Rakous, vyslalo pražské direktorium r. 1619 své poselstvo na dubnové zasedání hornorakouských stavů v Linci. Poselstvo tvořili Radslav ml. Vchynský a Petr Milner, kteří měli za úkol připravit půdu pro jednání.³⁸

Hornorakušané, stejně jako Dolnorakušané přivítali konfедераční snahy české strany se sympatiemi, což se projevilo i v dalších jednáních rakouských stavů s Matyášem Thurnem. Ve prospěch konfederace vyjednávali rakouští stavové i s Moravany a upomínali je na konfederaci uzavřenou v roce 1608 ve Štěrboholech.

Hornorakouští a dolnorakouští stavové vyslali rovněž poselstvo do Uher, které vyjednávalo v květnu roku 1619 o konfедераčních plánech s uherským palatinem Forgačem.³⁹ Ten neměl pochopení a poselstvo se proto obrátilo přímo na uherské stavy, které byly jednání nakloněny.

³⁶ K. Adamová, K otázce přijetí České konfederace, s. 56-57.

³⁷ Tamtéž, s. 57.

³⁸ A. Gindely, Dějiny českého povstání léta 1618, II, s. 42

³⁹ Tamtéž, s. 47.

2.3. Význam direktoria pro schválení ústavy

Na jaře roku 1618 se konaly dva sjezdy evangelických stavů v budově Karolina, které nesly již od počátku jasné znaky odboje. Uskutečnily se nejen bez povolení, nýbrž přímo proti zákazu českého krále. Druhá z těchto schůzek, konaná ve dnech 21.-28. 5., se stala historickou tím, že evangeličtí stavové na ní shromáždění vzali vládu do svých rukou. Účastníci tohoto sjezdu provedli dne 23. 5. na Pražském hradě defenestraci, *via facti* si osobili funkci pravidelného sněmu zemského, což bylo symbolicky naznačeno tím, že se den po defenestraci shromáždili k jednání ve sněmovní síni královského hradu a 25. května si ustanovili prozatímní vládu třiceti direktorů pro České království. Sbor direktorů, jehož prezidentem se stal dne 22. 6. příslušník panského stavu Václav Vilém z Roupova, provedl řadu významných opatření.⁴⁰ Oficiální název, který je direktorům dáván – direktoři, správci a rady zemské vystihuje jejich povahu jako orgánu nové státní moci. Vytvoření vlády bez souhlasu panovníka a zjevně proti jeho zájmům bylo rozhodným krokem k realizaci státního převratu. To potvrzuje i vlastní činnost direktoria, a to bez ohledu na skutečnost, že způsobilost tohoto sboru ke skutečné vládě byla problematická. Je evidentní, že při vytvoření direktoria, stejně jako při vydání jejich prvního aktu – stavovské apologie,⁴¹ jež informovala domácí i zahraniční veřejnost o událostech kolem defenestrace z jejich stanoviska, rozhodovaly důvody politické a ne ohledy na schopnost k úřadu. Sbor direktorů byl vzhledem k svému rozsahu spíše orgánem usnášecím než výkonným, v jeho struktuře se výrazněji neuplatňují zemští úředníci (mezi deseti rytíři nalézáme jen 2) a příznačné je, že jeho členové jsou buď příliš mladí a nezkušení (Albrecht Smiřický) nebo přestárlí (V. Budovec). Problematické je i zastoupení stavu městského, kde tak zdůrazňovaná parita se stavy vyššími je spíše formální než faktická, neboť mezi deseti měšťany je osm zástupců z Prahy. Pokud jde o agendu, dá se s určitostí říci, že absolutní převahu mají záležitosti vojenské, verbování a zejména starost o financování armády. Výrazným znakem direktoria je jeho prozatímnost. Direktorium nezrušilo úřady zemské, dále existovali dokonce zčásti místodržící jmenovaní Matyášem, Ferdinand II. se na direktory obracel jejich prostřednictvím a oni mu prostřednictvím místodržících také odpovídali.

Z pohledu České konfederace je významná skutečnost, že direktorium vzniklo jako orgán sněmu a mělo provádět sněmovní usnesení. Tuto povahu direktoria dokládá i

⁴⁰ Srov. V. Vaněček, Sněmy za českého stavovského povstání 1618-1620, s. 118-119.

⁴¹ Více o významu Apologie viz A. Markus, Stavovské apologie z r. 1618, ČČH 17, 1911.

dodatečná legalizace jeho opatření, jakási ratihabice právních aktů direktoria, na které se usnesl dodatečně generální sněm v roce 1619⁴². Zaslouhou propozic, předložených ze strany českých direktorů generálnímu sněmu, o nichž delegace jednotlivých zemí jednala, byla přijata dne 31. července 1619 „Konfederace zemí České koruny“. (viz dále)

2.4. Přijetí České konfederace generálním sněmem

V červenci roku 1619 se sešel z podnětu českých direktorů v Praze generální sněm celé České koruny. Byl zahájen 8. července slavnostními bohoslužbami v německém kostele nejsvětější Trojice na Malé Straně na Újezdě a při zahájení byly zpívány německé písně. Jednání trvalo 3 týdny a došlo při něm ke konečné formulaci a podpisu konfедераčního textu dne 31. července 1619.⁴³ Delegace jednaly od časného rána o předloženém textu. Jednání probíhala nejdříve odděleně v rámci jednotlivých delegací. Teprve v 10 hodin se shromáždili zástupci všech historických zemí v soudní světnici na Pražském hradě. Zasedání se účastnili i kníže Minstrberský, hrabě z Hohenlohe a krnovský markrabí Jan Jiří. Jednání zahájil prezident sboru direktorů Václav Vilém z Roupova, který hovořil česky a Jáchym Ondřej Šlik, jeden z hlavních iniciátorů vytvoření České konfederace. Šlik mluvil německy, zvláště kvůli zástupcům ze Slezska a obou Lužic a deputaci rakouských stavů, kterou vedl významný rakouský politik a diplomat J. E. Tschernembl. Po přečtení textu listiny v češtině sekretářem direktoria Benjaminem Fruweinem, došlo k hlasování o konfederaci. Všichni zástupci stavů byli vyzváni Václavem Vilémem z Roupova, aby vykonali slavnostní konfедераční přísahu. Češi a Moravané přísahali v jazyce českém, zástupci Slezska a Lužice v jazyce německém. Formule přísahy byla nedílnou součástí textu konfederace. V průběhu přísahy byly na Pražském hradě otevřeny okna a dveře, což mělo symbolický význam.⁴⁴ Šlo o záležitost celého státu a přísaha se měla rozletět po celé zemi. Po přijetí listiny stvrdili účastníci sněmu její text podpisy a pečetěmi.

Česká konfederace byla přijata v době politicky dynamické, kdy došlo k vyhranění stanovisek a názorů jednotlivých politických skupin ve státě i v celé Evropě. Podle mínění

⁴² K. Malý, Změny státního zřízení, s. 65-66.

⁴³ B. Jenšovský, Stavovské konfederace v době českého povstání, Sborník prací věnovaných J. B. Novákovi, Praha 1932, s. 495-496.

⁴⁴ "Když se pak ta přísaha měla konati, poručeno, aby se všecka okna i dveře při soudnici otevřely dokořán", ličení dle Pavla Skály ze Zhoře, Historie česká, Od defenestrace k Bílé hoře, ed. J. Janáček, Praha 1984, s. 173.

Šlika či Budovce byla doba příznivá k přijetí ústavy spočívající na federativním principu, podle mínění Karla staršího ze Žerotína však nebyly podmínky v zemi takové, aby odůvodnily přijetí takového dokumentu.⁴⁵

Text listiny byl připravován v domě Bohuslava z Michalovic. O celkové koncepci dokumentu se radili zástupci českých stavů s deputacemi inkorporovaných zemí i s delegací z Rakous. Rýsovala se tu možnost vytvoření středoevropské organizace států bez účasti Habsburků. Původní širší pojetí konfederace se však posléze zúžilo na konfederaci českých zemí, která měla být postupně rozšiřována.

2.5. Inspirační zdroje konfедераční listiny

Svým obsahem i formou vycházela Česká konfederace z domácích i cizích vzorů. Z českých vzorů se nejčastěji připomínají sbírky zemského práva a sněmovní usnesení (zejména z roku 1547), stejně jako husitské manifesty, které podobně jako Česká konfederace v sobě nesou prvky monarchomachismu. Sněmovní usnesení z roku 1547 byla produktem stavovského sjezdu, který se sešel v době stavovského odboje let 1546-1547 v Praze. Snahou zástupců všech tří stavů bylo odčinit křivdy a příkoří spáchané v minulých desetiletích vládou Ferdinanda I. Mnozí uvěřili, že nadešla vhodná chvíle k protiútoky a že snadno donutí Ferdinanda tísněného Šmalkaldským spolkem k ústupnosti. Proto sjezd vypracoval rozsáhlou rezoluci – tzv. Přátelské snešení – shrnující požadavky, jež měly zásadně upravit státoprávní poměry v Čechách.⁴⁶ V husitských manifestech je monarchomachická myšlenka vyjádřena v sakrální rovině, jako idea povinnosti postavit se proti každému, tedy i panovníkovi, který by chtěl vystupovat proti jejich víře. Zcela konkrétně je v manifestech kritizován Zikmund, proti kterému husité vyzývají k odporu a nechtějí ho přijmout za českého krále.⁴⁷ Ideovým východiskem Konfederace byly také stavovské apologie, zejména druhá, Rudolfův Majestát a Porovnání.

Není vyloučena ani inspirace mírovým plánem Jiřího z Poděbrad z let 1462-1464, který zamýšlel vytvořit unii států na obranu proti Turkům. V České konfederaci byla řešena otázka formy státu, a sice na principu federativním. Oba dokumenty vznikaly ve zcela jiných historických podmínkách a motivace jejich vzniku byla odlišná, přesto však

⁴⁵ K. Adamová, K otázce přijetí České konfederace, s. 58-59.

⁴⁶ Plné znění ve Sněmech českých, II, s. 150 n. Srov. Alois Míka, Stoletý zápas o charakter českého státu 1526-1627, SPN, Praha 1974, s. 69 n.

⁴⁷ Tamtéž, s. 59; srov. též edici A. Molnára Husitské manifesty, Praha 1980, s. 67.

nelze popřít jistou myšlenkovou souvislost obou aktů. Předmětem jednání Antonia Mariniho s králem Ludvíkem XI. v zimě na přelomu let 1462-1463 bylo uzavření Confederatio, kterou měl uzavřít francouzský král s českým.⁴⁸

Ze zahraničních zdrojů se uvádí vliv konfедераčního hnutí v Nizozemí a ve Švýcarech. Ideovým východiskem byla obzvláště listina o Utrechtské unii z roku 1579,⁴⁹ jež byla obranným spolkem proti Španělsku a základem nezávislých Spojených provincií nizozemských. Utrechtská unie vznikla 23. ledna 1579 z podnětu Viléma Oranžského. Její vznik byl podmíněn vytvořením tzv. Arraské unie, která spojovala jižní nizozemské provincie. Ve smlouvě o Utrechtské unii severní provincie prohlásili, že cílem jejich spojení je boj s nepřítelem – Španělskem – až do konečného vítězství. V úvodních pasážích je zdůrazněno, že severní provincie chtějí tímto svým činem upevnit gentský spolek, který se vytvořil již v roce 1576 na základě gentské úmluvy. Spojení severních provincií neznamenaloby tedy podle jejich tvrzení separatistické tendence a snahy o roztržnění protišpanělského boje. Ve smlouvě bylo stanoveno, že provincie budou o všech věcech týkajících se spolku rozhodovat společně. Neměly právo, poté co vstoupily do spolku, se z něj oddělit, či postoupit do cizího držení část svého území. V úmluvě se zavázaly rovněž ke vzájemné vojenské spolupráci. Spojení provincií nemělo být na škodu jejich privilegiím, zákonům a starým zvyklostem. Pokud by některé z provincií či měst náležejících ke spolku nesouhlasily v některých otázkách týkajících se svobod, zákonů a privilegií jednotlivých provincií a měst, měla být tato otázka řešena na úrovni celé unie smířčím soudem nebo přátelskou dohodou. Proti násilí vůči unii se měly provincie bránit všemi prostředky. Do ustanovení o vzájemné pomoci prolínají i myšlenky ochrany náboženské svobody a idea monarchomachismu. Ta se ovšem prosazuje v textu jen nepřímo a sice v pasáži, kde se hovoří o vzájemné povinnosti provincií pomáhat si navzájem „životem, majetkem a krví proti násilí, které jim kdokoli může učinit i jménem jeho veličenstva krále...“ Nejvyšší zákonodárnou moc měly ve svých rukou generální stavy unie, které byly oprávněny projednávat otázky zahájení války a uzavření míru a otázky daňové a poplatkové. K přijetí závazného rozhodnutí bylo třeba všech hlasů členů unie. Ostatní otázky týkající se konfederace jako celku byly rozhodovány většinou hlasů. Záležitosti, které vyžadovaly jednomyslné rozhodnutí, pokud jednomyslného stanoviska nebylo dosaženo, měly být předloženy místodržitelům jednotlivých provincií k posouzení a

⁴⁸ Václav Vaněček, Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462-1464, Praha 1964, s. 39.

⁴⁹ Srov. K. Adamová, K otázce konfедераčních snah..., s. 83-86.

rozhodnutí. Nebylo zde však stanoveno, jestli k rozhodnutí sporné věci stačila většina hlasů místodržitelů. Úředníci severních provincií byli povinni skládat přísahu na unii, povinnost přísahy králi zde není stanovena. Filip II. byl uznáván za krále jen formálně, skutečným představitelem moci byly generální stavy. Došlo k vytvoření republiky s atributy monarchie. Z úmluvy dále vyplývá, že zúčastněné provincie nebyly oprávněny, aniž by si mezi sebou dohodly, uzavřít se španělským králem mír. Po právní stránce trpí dohoda řadou nejasností, na mnoha místech je kusá a mezerovitá, její povaha je spíše politická než právní, ač ji lze považovat za ústavní zákon nejvyšší právní síly.⁵⁰

Český stát se svým konfедераčním modelem spíše blížil právě nizozemskému, kde vazby jednotlivých provincií mezi sebou byly pevnější povahy, než tomu bylo v případě švýcarských kantonů. Švýcarská konfederace neměla společnou ústavu, listina o Utrechtské unii měla naopak ústavněprávní charakter, stejně jako Confoederatio Bohemica. V čele nizozemských provincií spojených v Utrechtskou unii stál místodržitel, v čele Českého státu stál král, ač jeho pozice byla značně oslabená. Na druhou stranu se však přes mnohé podobnosti, obzvláště v otázce práva na odpor, připomínají odlišnosti. Zatímco v Utrechtské unii vystupuje do popředí spíše politický charakter s výrazným aspektem boje proti cizí španělské nadvládě, dominovaly u Confoederatio Bohemica jednoznačně otázky týkající se vnitřní ústavy korunních zemí, státního zřízení České koruny a budoucího poměru mezi stavy a králem.⁵¹

Název konfederovaných zemí – Česká konfederace – upomíná na úmluvu o Varšavské konfederaci z roku 1573. V případě Varšavské konfederace však jde o dokument prioritně náboženské povahy, založený na augsburské konfesi, podobný Majestátu a Porovnání z roku 1609. Varšavská konfederace představuje spojení několika velkopolských území. Byla přijata na varšavském sněmu a zaručovala náboženskou svobodu. Z katolíků se připojila ke konfederaci pouze mizivá menšina. Smlouva byla schválena po smrti krále Zikmunda Augusta v roce 1573 a nový panovník Jindřich z Valois ji potvrdil až dodatečně. Účelem uzavření Varšavské konfederace byla podobně jako v případě České konfederace ochrana evangelické víry. Obě smlouvy vycházejí z principu volební monarchie a je v nich zakotveno právo na odpor. Ani jedna z nich se nezabývá postavením poddaného lidu, obě vycházejí pouze vstříc zájmům stavů. Česká konfederace je ovšem mnohem komplexnější a její cíle dalekosáhlejší.⁵²

⁵⁰ Tamtéž, s. 83-85.

⁵¹ Srov. J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 430.

⁵² K. Adamová, *K otázce přijetí České konfederace...*, s. 60-61.

Text České konfederace se objevuje z propagandistických důvodů nejprve v německém jazyce. Vytištěna byla Samuelem Adamem z Veleslavína v Praze roku 1619 pod titulem „Konfoederation des Königreichs Böhem mit den incorporierten Ländern, als Mähren, Schlesien, Ober- und Nieder Lausitz“ a v jiném vydání díky Paulu Sessiovi rovněž v Praze pod titulem „Copien deren zwischen den böhmischen Ständen und incorporierten Landen...in jüngsverwickelten Julio verglichenen Punkte u. Confoederationsarticul“. U téhož nakladatele se později objevil latinský text díky M. Jakubovi Včelínu Lstibořskému. Český text je zachován z té doby pouze ve Slavatových Pamětech. Originály konfederací jsou zachovány v 6 exemplářích, ve 2 českých a 4 německých. České exempláře byly patrně vydány českým a moravským stavům, exempláře německé stavům Dolního a Horního Slezska a stavům Horní a Dolní Lužice.⁵³

⁵³ B. Jenšovský, O stavovských konfederacích v českém povstání, s. 497.

3. Český stát jako federace

3.1. Teoretická koncepce federativního modelu a její uplatnění v České konfederaci

Forma státu spočívala v souladu s Českou konfederací na federativním principu. Šlo tu o volnou federaci skládající se z pěti historických zemí – Čech, Moravy a Slezska, Horní a Dolní Lužice. Forma státu se vytvořila na základě smlouvy mezi historickými zeměmi a Česká konfederace tak měla kontraktuální charakter.⁵⁴ Pojetí České konfederace jako spolkového státu se tu blíží Althusiovým názorům, neboť Althusius v podstatě odmítal možnost oddělení části od celku a zdůrazňoval jednotu symbiotického kolektivu. Považoval vrcholnou „consociaci“ za spolek, ve kterém se členové dobrovolně podrobí pravidlům společného soužití.⁵⁵ V ústavě tato myšlenka nachází uplatnění v článku 52, v němž pouhý úmysl odtrhnout se od sjednocení měl za následek povinnost náhrady škody. Ostatní sjednocené země mají v takovém případě přimět zemi, aby od takového úmyslu upustila. Pokud se již oddělila, mohly konfederované země separovanou zemi donutit k návratu do spolku. Vzniklou škodu měla země zaplatit ve prospěch sjednocených zemí. Listina tu nspecifikuje způsob přinucení, zřejmě by tu šlo o vojenský zásah. Zákonodárci měli nepochybně na mysli vystoupení z náboženských důvodů po nábožensky motivovaném politickém převratu. Reakce na nedávné převraty nebo pokusy o převrat tohoto typu je zde zřejmá. Tímto ustanovením se Česká konfederace blíží landfrídům i konfederacím, které rovněž vystoupení ze svazku zakazovaly.⁵⁶

Vrátíme-li se k Althusiovi, ten navrhl oponentní model k panovnickému absolutismu spočívající v politickém řádu, v němž se suverénní stát skládal z relativně samostatných částí nazývaných „membra regni“. Pod pojmem „respublica composita“ – vlastně složený stát - byla navržena teorie složených států, jež mohla být bezprostředně aplikována na teritoriální, historické a politicko-stavovské poměry v českých zemích. Mnohá desetiletí byly vztahy jednotlivých korunních zemí k sobě navzájem a k panovníkovi, stejně jako otázka české státnosti objektem četných stavovských konfliktů. Ještě několik let před vznikem České konfederace podnikl Karel starší ze Žerotína neúspěšně pokus o vytvoření symbiózy zemské autonomie a centralismu při zachování samostatnosti moravského

⁵⁴ K. Adamová, K otázce první federativní ústavy v českých zemích, s. 250.

⁵⁵ K. Adamová, k historii evropského federalismu, s. 57-58.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 57.

markrabství, které současně mělo vytvořit perspektivní stavovskou protiváhu ke království.⁵⁷ Tyto myšlenky vpluly společně se stavovsko-federativním modelem Althusia a dalších teoretiků monarchomachismu do Confederatio bohémica, jež tak představovala vůbec první stavovský program zahrnující všechny korunní země. Ještě ve stavovském protihabsburském povstání let 1546-1547 se žádný podobný státní model neobjevil. Teprve v následujících desetiletích, během nichž se zintenzívnily vzájemné kontakty korunních zemí na všech úrovních, se mohla rozvinout nová koncepce stavovské politiky. Ta našla své vyvrcholení a vyjádření v České konfederaci roku 1619, jejímž prostřednictvím byl etablován propracovaný stavovský ústavní model, jenž dokázal bránit partikulární zájmy a zároveň si vytvořit společné instituce, které si plnily úkoly státní integrace.⁵⁸

3.2. Konkrétní realizace federativní formy státu v ústavní listině z roku 1619

Jestliže chtěli čeští stavové přistoupit za českého povstání k novému uspořádání zemí České koruny, pak bylo v první řadě nezbytné podrobit revizi vztah Čech k vedlejším zemím. Již v preambuli České konfederace se stanovuje federativní charakter České koruny. Listina prohlašuje, že země Moravy, Slezska, obojí Lužice se připojily zčásti ze svobodné vůle, zčásti z jiných důležitých důvodů ke konfederaci a poukazuje na opakované pokusy z minulých let utvořit takovou konfederaci. V dalším průběhu se o zemích hovoří jako o unifikovaných a konfederovaných zemích, jejichž účelem je společná ochrana zemských svobod, a poukazuje se na to, že tento účel je často zakotven v takových konfederacích. Pokud ovšem znovu srovnáme listinu o Utrechtské unii s českou konfедераční listinou, zjistíme, že v ní je za cíl vytyčen boj se Španěly a ne zachování zemských svobod. Zatímco v nizozemské ústavě je kladen důraz na zahraničně-politické otázky, zabývá se naopak Česká konfederace převážně vnitřními záležitostmi. To je vysvětlitelné na základě rozdílné situace v obou zemích. V Nizozemí nehrála národní otázka tak velkou roli, katolictví bylo v stavovském prostředí odsouzeno k politické bezvýznamnosti. V Čechách mělo naopak katolictví velkou moc, a proto bylo nutné s ním počítat jak vnitropoliticky, tak s ohledem na národní vztahy. Čeští evangeličtí stavové tak museli do České konfederace přijmout několik ustanovení, která posilovala moc

⁵⁷ Srov. B. Pokorný, Žerotínovy snahy o unii zemí rakouských, in: Výroční zpráva c. kr. Vyšší reálky v Písku za školní rok 1904, Písek 1904; viz též Bahlcke, Regionalismus..., s. 443; k Althusiovi srov. např. O. Gierke, Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, Breslau 1902, s. 237n.

⁵⁸ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 443.

protestantismu a která přesahují běžnou míru kompetencí federativního státu. Zatímco se Utrechtská konfederace omezuje jen na přiznání náboženské svobody, zahrnuje Česká konfederace několik dalekosáhlých ustanovení, určujících úřady, které mají zůstat v jednotlivých zemích v rukou evangelických stavů.⁵⁹ Naproti tomuto centralistickému rysu stojí článek 56, podle něhož si žádná země nesmí osobovat superioritu („jedna země nad druhou žádné vrchnosti sobě osobovati nemá“) nad jinou zemí, což tento článek definuje tím, že každá země má být v rámci svých zemských svobod a zemského uspořádání autonomní. V tomto článku je ovšem zahrnuta malá výhrada, jež byla způsobilá značně snížit hodnotu tohoto ustanovení, neboť tato superiorita je zakázána vždy kromě té superiority, která je přinesena ze starší doby („mimo přednost, která se od starodávna zachovávala“). Touto cestou by bylo bývalo možné, aby čeští stavové nárokovali od vedlejších zemí zpět nikdy neuznaná privilegia.⁶⁰

Ještě v dalším ohledu si chtěly Čechy ponechat přednost před ostatními zeměmi. Čeští stavové měli mít za úkol svolat při uprázdnění trůnu volební shromáždění stavů všech zemí a mít při tom ještě právo prvního návrhu. Protože měli kromě toho mít na volebním shromáždění také právo posledního hlasu (*votum conclusivum*), měl být jejich vliv na volebním shromáždění extrémně velký (článek 28). Podobně obdrželi také čeští defenzorů v článku 65 zvláštní pravomoc svolávat všeobecné shromáždění defenzorů. Při volbě se uplatnil princip majority a pokud by došlo k rovnosti hlasů (*paria vota*), tak se rozhodnutí určovalo losem.⁶¹ Je to jeden z příkladů přednosti Čech před ostatními zeměmi. O tom svědčí rovněž název sjednocených zemí – Česká konfederace, který naznačuje prioritu Čech v celém komplexu zemí spojených v konfederaci.⁶² Nelze proto souhlasit s názorem Stanky, že při volbě krále neexistovala možnost přehlasování. Šlo pravděpodobně o Stankův omyl a dezinterpretaci článku 28. Právě tato ustanovení byla hned vzápětí prakticky využita, neboť král Fridrich Falcký byl zvolen již podle ustanovení České konfederace.

Toto nám odhaluje rovněž struktura České konfederace. Jako protipól ke králi disponuje stát spolkem stavů jednotlivých zemí. Základní zákon neboli Magna Charta zemí České koruny by měla být smlouvou stavů jednotlivých zemí, podobně jako Německá říše byla v roce 1871 založena na smlouvě německých knížat. Zatímco zde měl

⁵⁹ Srov. R. Stanka, *Die böhmischen Conföderationsakte von 1619*, s. 79-80.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 80-81 a čl. 56 České konfederace (Kameníček, II, s. 662-663).

⁶¹ „Jestli pak mimo všecku naději hlasové byli v rovném počtu a hmotnými důvody to změněno a napraveno býti nemohlo, v té a takové nevyhnutelné příčině má se skrze los zavírat, a na tom všecky země přestati“ (čl. 28).

⁶² K. Adamová, *K otázce první federační ústavy v českých zemích*, s. 251.

federaci zosobňovat spolek monarchií (bez ohledu na 3 městské republiky), byla Česká konfederace konstituována jako spolek stavovských republik. Na vrcholku tohoto spolku byl však král. Zatímco ale až dosud byl král přijímán v každé zemi zvlášť, a proto byly země české spíše personální unie, byl odted' stanoven vztah krále k celku všech zemí pouhým jediným aktem. Proto nevystupovaly proti králi jednotlivé země reprezentované svými stavy, ale spolek stavů zemí jako protihráč v politickém i státním životě. Zároveň je ale spojením stavů s větší zřetelností zdůrazněno, že už to není koruna, potažmo král, který je symbolem příslušnosti zemí k České koruně, nýbrž to jsou stavové, kteří svým jednotným vystoupením vůči králi reprezentují jednotu společného státu. Tím pádem je ovšem mnohem více kladeno těžiště státu na stranu stavů, než tomu bylo dříve.⁶³

K úplnosti mozaiky analýzy federativních principů České konfederace lze dodat líčení Gindelyho,⁶⁴ jehož některé závěry lze ovšem v současnosti považovat za překonané. Podle jeho interpretace ještě pár let před uzavřením smlouvy o České konfederaci v letech 1611 a 1616 kladli čeští stavové ve sporech o volbu krále a o slezskou kancelář důraz na své přední postavení osobující si jakousi vrchní moc nad ostatními zeměmi. Toho se nyní vzdali naprosto a uznali výslovně, že si žádná země nemůže osobovat nějaké přednosti před druhou, nýbrž že všechny země jsou si rovnoprávné. Ač jsou v ústavě z roku 1619 zakotveny určité přednosti, které se Čechům ponechaly, že při volbě krále mají mít 2 hlasy a ostatní jen 1, nelze to vlastně považovat za zvláštní práva, nýbrž jen za spravedlivější avšak ne dostatečné ocenění Čech. Gindely tu argumentuje teritoriální rozlohou s ohledem na územní nepoměr rozlohy obou Lužic k Čechům, kdy Čechy představují desetkrát větší území než obě Lužice dohromady. Lužice při tom disponují na volebním shromáždění 2 hlasy, Čechům proto musí příslušet logicky stejné množství. Tento argument ovšem nemůže v dnešní realitě obstát. Stejně tak nelze souhlasit s postojem Gindelyho k emancipačním snahám vedlejších zemí, které chápal jako separatismus. Označuje tak např. Slezsko za hlavního rozvraceče české státnosti, při čemž zřejmě vědomě či nevědomě působily národní důvody. K Slezsku se přidala i Morava a příčinu toho lze hledat ve staré samostatnosti této země a v jakési žárlivosti na sousední Čechy.⁶⁵ Gindely tak patří k oněm historikům, kteří pohlížejí na federativně zaměřenou ústavu jako na instrument, který rozrušuje ty slabé vazby, jež ještě držely Český stát pohromadě. Právě naopak byla stávající celostátní zřízení, která až dosud podléhala zásahu českých stavů, nejenom

⁶³ Srov. R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 81.

⁶⁴ A. Gindely, Dějiny českého povstání, II, Praha 1870, s. 132-135.

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 135.

reformována, nýbrž také rozšířena o nové instrumenty, které dosavadní mezerovitou státní strukturu doplnily. Českou konfederací se tak zakládá nový svazek korunních zemí, který naznačil přes úzké ústavněprávně-politické aspekty alternativní vývojové možnosti stavovské státní myšlenky.⁶⁶

3.3. Právní a politická unifikace zemí jako základ modifikace státního zřízení

Bývalé sepětí korunních zemí bylo reprezentováno osobou panovníka. Takovéto spojení šlo nyní ještě dále vytvořením promyšlené a realisticky fungující aliance. Díky unifikaci se vytvořila půda rovněž k harmonizaci a aproximaci práva jednotlivých zemí, objevily se pokusy vytvořit celní a hospodářskou unii. To vše dokládá skutečnost, že konfederace nesloužila jen stavovským svobodám, nýbrž získala i charakter alternativního modelu k habsburskému centralismu. Vedle v užším slova smyslu politických, institucionálních a administrativních novot obsahuje tento akt společenské, konfesní a kulturní aspekty, které měly ovlivnit strukturu korunních zemí a způsobit přiblížení se stavovských obcí k sobě navzájem. Konfederace z roku 1619 se tak stala projektem nového státního zřízení, který měl principiálně a realisticky přispět ke stabilizaci tohoto zřízení.⁶⁷

Strukturální slabost Českého státu a z toho plynoucí konflikt hegemonismu a partikularismu mezi stavovskými obcemi byla překonána právě v roce 1619. Těžkosti při přetvoření tohoto modelu byly důsledkem povstání českých stavů zvládnuty, když se země za akutního nebezpečí spojily a tradiční napětí urovnaly prostřednictvím modifikace státní struktury. Stavebním materiálem pro přetvoření systému se staly zvláště prešpurská a ivančická konfederace a konfesně motivované spojení Čech a Slezska. Teprve však konfederace z roku 1619 mohla pozitivněprávně realizovat stavovskostátní politické představy.

Ačkoli byla funkce krále značně omezena, tak se může přesto královská autorita uplatňovat v zásadně obnovené podobě. Proto dochází J. Pánek, jenž zkoumal v rámci své studie 13 stavovských programů od roku 1526 do roku 1619 z pohledu jejich republikánských tendencí, k výsledku, že šlechta prosadila ve své hluboce zakořeněné monarchistické koncepci stabilizaci politického systému v rámci tohoto dualistického modelu (král-stavové) s cílem upevnit vlastní stavovská privilegia. Přerod českých zemí

⁶⁶ Srov. J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 432.

⁶⁷ Srov. J. Bahlcke, *Konföderation und Widerstand*, s. 282.

v republiku proto nebyl elementem stavovské politiky.⁶⁸ Význam konfederace spočívá v překonání zemského partikularismu na ústavním a všemi stavy přísahou zpečetěném základě. Skutečnost, že stavové vystupovali na vlastní odpovědnost a výlučně sami jako kontrahenti a udělali ze sebe kompetentní interprety vládních vazeb je znakem toho, že toto spojení zemí nemělo navenek vystupovat jako partner ke králi, nýbrž překonat právně i politicky dosavadní dualismus a dát zemi novou konstituci. Toto prostřednictvím konfederace položené jádro se mělo rozvinout v rozsáhlou stavovskou vládu, jak to ukázaly následné spolky. V této souvislosti se zdůrazňuje vitalita a dynamičnost stavovských ústavněprávních zásad, které přispěly k vytvoření alternativy k vývoji absolutistické vlády.⁶⁹

Povstání se pohybovalo ve svém jádru na politicko-diplomatickém poli a neobsahovalo žádné radikální sociální reformy, čímž se liší od jiných buržoazních revolucí v Evropě. Konfederace měla úspěch tím, že vytvořila z Českého státu federaci volných států a představovala tak vrchol mimo jiné boje o novou úpravu česko-moravských vztahů. Stavovské kontrolní funkce nad panovníkem získali defenzoři, kteří současně spojili díky provedené právní asimilaci pro všechny země stavovské obce silnějšími pouty. Česká opoziční struktura vytvořila v této formě vzorový charakter i pro vedlejší země.⁷⁰

3.4. Teritoriální konstrukce České koruny v jejím vývoji a za českého povstání

Výjimečnost Konfederace spočívá již v tom, že je vůbec první ústavou, respektive „zřízením“ České koruny. Majestas Carolina, Vladislavské zemské zřízení a všechna zemská zřízení se vztahují pouze na Čechy nebo jednotlivé země, nikoli na celou Českou korunu, čili stát. Stavové se roku 1619 pokusili odstranit největší ústavní nedostatek Českého státu v širším slova smyslu a konečně převést dosud zemský základ ústavního práva na základ státní. Je to historický pokus vytvořit na začátku moderního státního vývoje skutečný jednotný a suverénní stát a radikálně tak změnit dosavadní středověký feudální a lenní koncept české státnosti.

Lucemburkové završili teritoriální vývoj Českého státu a dodali mu lesk „velmoci“, mezinárodní respekt a symboliku; nicméně nepokusili se o Zlatou bulu tohoto státu, kterou

⁶⁸ Srov. J. Pánek, Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské, FHB 8 (1985), s. 43-69.

⁶⁹ Srov. J. Bahlcke, Konföderation und Widerstand, s. 284.

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 284.

Karel IV. prosadil v Říši a dal jí tak ústavu, která trvala až do jejího zániku. Pravděpodobně chápal jako ústavu České koruny řadu listin z poloviny 14. století. Jsou v nich mimo jiné kodifikovány sekundogeniturní vztahy mezi českou a moravskou větví lucemburského rodu a lenní vztahy knížat vedlejších zemí a českých lén k českému králi, jehož suverenita je ovšem vzhledem k tomu, že současně zastává hodnost císaře neúplná, i když je leníkem sám sobě.⁷¹ Institucionální lenní vazba českého krále na Říši ovšem trvala, a to suverenitu České koruny jako státu komplikovalo, ne-li znemožňovalo, pokud trval lenní systém. Je otázkou, zda lenní stát nějakou ústavu státu potřebuje. Lenní stát není pevný teritoriální útvar, pro který se ústava tvoří. Panovník v lenním státě mohl jednotlivými zeměmi svého státu volně disponovat, což bylo největším nebezpečím pro teritoriální integritu České koruny. Vědomí teritoriální jednoty České koruny bylo u českých stavů daleko silnější než na panovnickém dvoře. Je to zřejmé zejména v době husitské revoluce, když král Zikmund zastavil roku 1423 Moravu svému zeti Albrechtu Habsburskému a čeští stavové pak trvali na navrácení markrabství pod českou správu při jednání v Jihlavě roku 1436.⁷² Nové rozdělení správy České koruny nastalo dohodou krále Vladislava a Matyáše Korvína roku 1478/1479 formou dvojvládí. Teprve Konfederace jednoznačně proklamuje teritoriální jednotu státu Česká koruna a končí lenní zastavovací nebo zcizovací praxi.

Není třeba dokládat, že lucemburská Česká koruna byla teritoriálně koncipována jako systém osobních lenních vazeb knížat na českého krále. Tento systém zaručoval široké vládní a ústavní pravomoci v jejich zemích a posílil zemskou autonomii; způsobil, že vývoj politického systému, například střetnutí stavovství a absolutismu, se odehrával uvnitř zemí a nerovnoměrně. V 15. století se lenní systém zhroutil, a to nejen stavovskou revolucí, ale i vymíráním knížecích rodů. Stát se však nerozpadl. Jednak proto, že se stále obnovovala a symbolickou prestiž si udržela moc českého krále, dále proto, že katolická i husitská politická třída Českou korunu jako stát nepopírala, a proto, že byl tento stát zakotven v říšské ústavě a v evropském politickém vědomí. Důležitým, dosud málo probádaným faktorem překonávání krizí České koruny je také to, že u stavů českého království bylo státní vědomí a integrita České koruny pevně zakořeněny a českými stavy hájeny. V neposlední řadě u některých vlivných panských rodů jako byli Pernštejnové, našla koruna zastánce i ve vedlejších zemích. A pak je zde pevná tradice české korunní

⁷¹ Srov. J. Válka, Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu, in: Moravský historický sborník (Moravica historica), Brno 1986, s. 22-45.

⁷² J. Válka, Cesta Moravy ke kompakcím. Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě V, Jižní Morava 24, 1988, s. 91-114.

státnosti v českém kancléřství. Problém českého státu v době zemské stavovské autonomie spočíval v tom, jak se s ní Česká koruna vyrovná.⁷³

Konfederace z roku 1619 řešení přináší: nahrazuje středověkou vertikální lenní strukturu českého státu moderní horizontální strukturou svazku stavovských zemí, které si uchovávají svou vnitřní autonomii a svobodu, a současně jasně vymezuje a ústavně zaručuje jednotu státu, a to nikoliv suverénní vládou panovníka, ale ústavním garantováním této jednoty, pojištěné vojensky.

Integrační rysy lze v Konfederaci hledat především v legalizaci volitelnosti panovníka, jenž sice zůstává symbolickou hlavou státu, ale zavádí se nová technika volby a korunovační procedury (články 22, 23; srov. výše kapitolu 3.2. a dále v kapitole o postavení krále). K celistvosti přispívá i zakotvení centrálního stavovského orgánu - generálního sněmu (čl. 27), instituce centrálního administrativního orgánu - české kanceláře (čl. 34) a sboru defenzorů (čl. 61, 70) do ústavní listiny (k jejich postavení srov. níže). Pro integritu má klíčový význam článek 52, který znemožňuje jednotlivým zemím vystoupení z Konfederace (viz kapitola 3.1.). Protože právě probíhá válka, věnuje Konfederace velkou pozornost vojenským záležitostem: společné obraně (čl. 29, 53), vojenským kontingentům jednotlivých zemí a společnému velení. Počítá se i se stálou domobranou, do které jsou začleněni a pro kterou jsou cvičeni i poddaní. Po válce nebo cvičení ovšem musí zbraně odevzdat (čl. 72). Konfederace se pokouší i o podporu tendence vytvořit v rámci Koruny společné „občanské vědomí“. Tato snaha sice není nikde v textu explicitně vyjádřena, ale společný „my-pocit“ politické třídy České koruny je vyjádřen tím, že ústava nepokládá obyvatele vedlejších zemí (při respektování jejich zemských práv) za „cizozemce“ (čl. 11). Připomenout lze konečně již zmíněnou rovnoprávnost zemí (čl. 56), kterou lze chápat jako psychologický předpoklad společného státního vědomí. To je potvrzení opakovaného požadavku stavů vedlejších zemí vůči Čechům a odstranění rezidua lenní mentality pokládající stavy vedlejších zemí za „many“ Českého království, reprezentovaného českými stavy.

Předcházející poznámky lze shrnout takto. Články České konfederace o teritoriální a institucionální struktuře České koruny dokončují proces proměny feudální hierarchické struktury Českého státu ve stavovskou federaci stavovských zemí. Jednotlivým zemím je ponechána vnitřní autonomie, ale základní funkce státu a suverenita se delegují na společného krále, defenzory, generální sněm a českou kancelář, která se měla stát

⁷³ J. Válka, Konfederace z roku 1619 ve vývoji teritoriální a náboženské struktury České koruny, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 194-197.

ústředním ministerstvem místo královské rady. Dvůr je vyřazen z politického rozhodování a zůstává mu ryze reprezentativní funkce. Nemá být vydržován z daní, nýbrž z výnosu královských panství. V případě dlouhého trvání by se Český stát vyvíjel jako praeparlamentární federace. Odpovídalo by to – metaforicky řečeno – „nizozemské cestě“.⁷⁴

⁷⁴ Tamtéž, s. 196-197.

4. Česká koruna jako stavovský stát

4.1. Právo na odpor a stavovské převzetí moci

Konfederace z roku 1609 se liší závažně od té z roku 1619, ale cíl mají obě společný. Zde nesmíme zapomenout, že konfедераční akty chtěly být pouze konfederací evangelických stavů a měly za cíl vymezit v ústavě habsburských zemí, respektive České koruny, určitá pravidla.

Ve vztahu ke králi, který má být podle konfедераčních aktů v budoucnu voleným králem, náleží stavům dalekosáhlé právo kontrasygnací a návrhové, obzvláště je charakteristická přednost stavů před králem v ustanoveních o právu na odpor v článku 30. V této souvislosti je také důležité, že konfедераční akty, označující se *expressis verbis* jako ústava, považují za zvláštní, výslovně zdůrazněné porušení ústavy, jestliže zemští úředníci nebudou jmenováni podle ústavních předpisů. Toto nominační právo stavů, vyslovené v článku 17, je stvrzeno sankční klauzulí článku 47, který jako první v řadě článků uvádí porušení ústavy, odhlédneme-li od všeobecných porušovacích klauzulí článků 30 a 46.⁷⁵ Ve srovnání se sněmovními usneseními z roku 1547 jsou akty z roku 1619 samostatnější. Pouze ustanovení o nominačním právu stavů při obsazování zemských úřadů je podle smyslu převzato z usnesení roku 1547. Ochrana autonomie stavů, kterou mají v České konfederaci bránit defenzori, je svěřena roku 1547 hrabatům.⁷⁶

Hlavní váha stavovského vlivu má ležet na partiích týkajících se práva na odpor. V článcích 46 až 54 je zdůrazněno, kdy smějí stavové přistoupit k obraně svých práv, tzv. defenzi. Tím nabývá vztah ke králi oproti dřívějším vztahům zásadní změny. Zatímco dříve v Čechách platilo, že přísaha věrnosti je skrze přísahu na zemské svobody suspenzivně podmíněná povinnost, jež pojímala právo na odpor jako uvolnění povinnosti poslušnosti, soustředil se tento institut nyní více na stanovisko, že panovníkovi náleží pouze rezolutivně podmíněná povinnost poslušnosti ode všech, a to od počátku, jak potvrzuje článek 44, a proto je stavům uloženo zachovávání ústavněprávních ustanovení prostřednictvím defenzorů. Pokud totiž král vydá nařízení, která by byla na újmu práv a svobod stavů, jsou taková nařízení neplatná, nemají být publikována a ani stavové, ani města se jimi nejsou povinni řídit. Od vydání takového aktu přestává platit povinnost stavů řídit se nařízením

⁷⁵ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 91.

⁷⁶ Tamtéž, s. 93.

krále a nastává právo stavů na defenzi jejich ústavněprávních zemských svobod (viz čl. 44).

Právo na odpor se tak znovu objevuje v konfедераčních aktech, a to ještě důrazněji než v česko-slezské konfederaci z roku 1609, kterou musel podobně jako konfедераční ústavu král potvrdit. V zásadě měl král, což požadovaly zejména vedlejší země (a podobně to bylo zahrnuto do konfederace roku 1608 v Prešpurku a Ivančicích), všechna stavovská privilegia, Majestáty o svobodném provozování náboženství a konfедераční články „milostivě na pozor míti a podle toho svůj regiment zříditi“.⁷⁷ Konfederace tím získala charakter vládní smlouvy, s níž stavové jako nositelé státní suverenity přenesli na krále toliko vládní oprávnění. Tato vzájemná vazba měla být platná jen za podmínky, že král, jenž rovněž podléhal jednotlivým článkům, povládně v souladu s novou zemskou ústavou.⁷⁸

Zde předestřená státní koncepce, která odepřela panovníkovi jakoukoli mocenskou suverenitu se plně odrážela v politickém smýšlení Václava Budovce z Budova. Uprostřed března 1619 předložil Karlovi staršímu ze Žerotína na základě citátů od Paula svoji teorii, podle níž je přirozené právo zakotveno v Bohu a odpor proti panovníkovi je možný.⁷⁹ Král se objevoval jen jako vykonavatel boží vůle („minister Dei“), proti němuž je odpor možný („defensio legitima“) v případě, že jedná proti božím rozkazům. Jestliže tedy král jedná oproti očekávání v rozporu s ústavou a vyvolá tak opozici stavů jednotlivých zemí, mají tito „ihned svých přísah osvobození bejti“ („ipso facto ihrer getanen Pflicht los und ledig sein“).⁸⁰ Automatický zánik smluvního vztahu a povinnosti k poslušnosti byl do právní normy včleněn poprvé a předvídal vlastně přesný způsob řízení a odpovídající instanční model při přesáhnutí kompetencí ze strany krále. Protože každá korunní země disponovala pro tyto záležitosti svým vlastním sborem defenzorů, „kteříž obzvláštní přísahou k tomuto sjednocení mají bejti zavázáni“,⁸¹ bylo zajištěno rozsáhlé právo na odpor na všech úrovních: lokální, regionální, centrální i institucionální.

Kromě zmíněných nařízení krále, která by znamenala porušení práv a svobod stavů podle článku 4,4 je i nejvyšší kancléř království Českého odpovědný za to, že česká

⁷⁷ Kameníček, Zemské sněmy a sjezdy moravské, II, Konfederace, čl. 2, s. 652.

⁷⁸ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 440-441.

⁷⁹ „Sed urges tu, necesse esse subici magistratu non tam propter iram, sed et propter conscientiam, Deo ita per Apostolum iubente; ita sane est, sed cogitandum etiam, an is, qui magistratu fungitur, ipsemet imperet, an vero magistratu isti ab aliis malis, qui sunt pestes reipublicae, imperetur. Quod si iam libera regna et provinciae defendendo suas libertates non magistratu, sed malis istis organis sese opponunt, ergo et nos, si exemplo vestro opposuimus nos iis, qui regere, non regi voluerant, idque te ipso iudice quondam et oratore, non peccavimus“ (J. Glücklich, Václava Budovce z Budova korespondence z let 1579-1619, Praha 1908, č. 78, s. 170).

⁸⁰ Kameníček, II, Konfederace, čl. 30, s. 658; srov. Documenta Bohemica, II, Art. 30, s. 157.

⁸¹ Kameníček, II, Konfederace, čl. 59, s. 663.

dvorská kancelář nevydá žádné nařízení jménem krále nebo kohokoli jiného, která by byla v rozporu s majestáty, zemskými zřízeními, svobodami, zvyklostmi či výsadami, nebo by sloužila na „potupu a lehkost zemi“.⁸² Pravomoc přezkoumávat legalitu královských aktů ležela tedy na českém nejvyšším kancléři a celé stavovské obci. Touto dvojitou klauzulí, zakotvující právo na odpor, si zajistili stavové na jedné straně „leges fundamentales“⁸³, čili v Konfederaci a Zvláštních člancích zakotvené základní zákony státu a tím také ústavní konstituci nového zemského spolku; na druhé straně si zachovali svou vedoucí roli oproti králi, která z nich učinila vlastního nositele politického života.⁸⁴ Ze znění tohoto článku tedy vyplývá veskrze dualistický charakter ústavy, jež potřebovala přirozeně vlastní prostředky k překlenutí protikladů stavů a krále a znamenala krok k modernímu právnímu principu ministerské odpovědnosti. Není ovšem vyjádřeno, jaká sankce hrozí kancléři za nesplnění jeho úřední povinnosti. Český nejvyšší kancléř stojí sice v čele královské správy, stejně jako tomu bylo před rokem 1619, ale kromě toho působí i jako brzda královské moci, neboť vystupuje jako dozorčí orgán královských aktů. Jako posílení stavovského vlivu může být v tomto ohledu nahlížen úřad vicekancléře zřízený ve Slezsku, vybavený určitou samostatností a reprezentující roli ministra na královském dvoře.⁸⁵

Toto vázání všech královských aktů na souhlas a kontrasignaci stavovských orgánů není nic jiného než vyjádření nároku stavů na mocenské postavení, které již nacházíme ve Vladislavském zemském zřízení. Oproti němu má však šlechta rovné postavení s městy. Podle Stanky a Gindelyho je sporné, zda si toto postavení získala díky energickému vystoupení během konfедераčního jednání.⁸⁶ Je známo, že města tvrdě bojovala za uznání pozice svobodného stavu zemského a vyhrožovala dokonce odmítnutím konfедераční listiny, pokud budou splněny požadavky šlechty na uzákonění skutečného stavu. Další jednání však městům velké úspěchy nepřinesla. Byla uznána za svobodný stav zemský, byla zrušena instituce královských rychtářů a hejtmanů, duchovní byli vyloučeni z městských soudů, města dostala ve vnitřních záležitostech úplnou autonomii. Jinak se však pozice měst uvnitř stavovské obce neměnila a hegemonie šlechty byla znovu zdůrazněna doplňujícím článkem o nárocích obou vyšších stavů na jednotlivé zemské úřady, takže vše zůstalo při starém. Měšťanstvo nezískalo žádoucí postavení v oblasti moci výkonné a v oblasti moci zákonodárné byl potvrzen jen stav, jaký byl před rokem

⁸² Tamtéž, čl. 35, s. 658-659.

⁸³ Kameníček, II, Zvláštní články pro Slezsko, čl. 1, s. 680.

⁸⁴ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 441-442.

⁸⁵ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 94.

⁸⁶ Tamtéž, s. 95; Gindely, Dějiny II, s. 130 n.

1547. Hospodářské požadavky měst pak byly odsunuty stranou a byl ponechán status quo.⁸⁷

4.2. Obrana konfederovaných zemí

Stavové nemají chránit ústavu jen proti králi podle článků 30, 44 a 46, protože se v ústavě objevují i další případy, které zaručují stavovská zemská práva. Ústava tak dále zaručuje jednotlivým zemím státní území. Ačkoli konfедераční akty neznají jednotné území, ale jen zajišťují navenek jednotlivá území zemí Koruny české prostřednictvím ustanovení článku 53, je tím přesto dosaženo téhož účelu. Zároveň mají mít stavové jednotlivých zemí v souvislosti s článkem 31 rozhodující vliv na zahraniční politiku a přecházejí jim do držení ta práva, která měli za Jagellonské éry. Stavové mají pravomoc povolovat vyhlášení války, verbování armády, imigraci cizinců a vojenské operace v jednotlivých zemích. Král bez jejich svolení nesmí sám vykonávat zahraniční a vojenskou politiku.

V logickém pokračování tohoto principu stanoví také Konfederace, že armády zemí nemají být královské, ale stavovské. Král tedy může mít teoreticky svoji vlastní armádu, ale taková armáda by měla ryze privátní povahu a nebyla by považována za státní armádu. Vlastní armádou zemí Koruny české jsou armády stavů jednotlivých zemí. Podle jasné a určité formulace článku 81 bude vrchní velení ustanoveno nad těmito armádami stavy sjednocených zemí. Právě v tomto bodě vystupuje do popředí federativní charakter České koruny, neboť v míru má každá země svého vlastního velitele. Pokud je ovšem napadeno několik zemí, má mít velení generál poručík (leujtnant) ve své zemi a má si je ponechat až do příjezdu vrchního velitele. Je to z toho důvodu, že jeden vrchní velitel nemůže najednou zvládnout obranu celého státu. Z ustanovení však vyplývá, že i při napadení pouze jedné korunní země měl převzít vrchní velení právě společný generál.

Při napadení společným nepřítelem se země ústavně zavazují, že si vzájemně neprodleně pomohou. Nemusí kvůli tomu podstupovat žádná jednání, tato vojenská pomoc při „hlavní defenzi“ musí být poskytnuta vždy a bez odporu (viz čl. 70).

Každá země disponovala svojí hotovostí a v případě napadení jí byly druhé země spojené v konfederaci povinny poskytnout pomoc. Z článku 71 vyplývá, že bylo zapotřebí,

⁸⁷ F. Kavka, Bílá hora a české dějiny, s. 157-158.

aby všechny země se na sebe mohly ve stavu nouze vojensky spolehnout a dát co možná nejrychleji ohroženým zemím svoje vojsko k dispozici. Podrobně byla stanovena kvóta vojenské pomoci jedné země druhé a lhůta, ve které měla být tato pomoc poskytnuta.⁸⁸

Otázce obrany země je věnována opravdu velká péče, protože podle článku 72 se ukládá městům a vesnicím výcvik lidí ve zbraní, aby byla připravena v případě potřeby záloha v boji proti nepříteli. Poddaný lid měl být cvičen jako pěchota i jako jízda a zbraně jim měly být schovány u vrchnosti a vydávány v době cvičení. Do norem o obraně království se tak zřejmě prolíná strach protestantských stavů z případných protifeudálních povstání poddaného lidu. Obava ze selských povstání byla příčinou velmi úzké základny protihabsburského povstání, na což upozorňoval například v listopadu roku 1620 rakouský diplomat J. E. Tschemembl. Vedle měst chyběli i sedláci a ostatní poddaní, což se českému povstání stalo osudným.

Co se týče konkrétní pomoci, měly si jednotlivé země navzájem do jednoho měsíce poskytnout: Čechy Moravanům 1000 koní a 3000 knechtů, Slezanům rovněž 1000 koní a 3000 knechtů, Hořejším Lužičanům 150 koní a 300 knechtů, Dolním Lužičanům 100 koní a 200 knechtů. Moravané byli povinni postavit Čechům recipročně 100 koní a 3000 knechtů a stejná povinnost, která vázala Čechy, byla stanovena Moravanům ve vztahu ke Slezsku a oběma Lužicím. Horní Lužice slíbila poskytnout Čechům 150 koní a 300 knechtů, Moravě a Slezsku stejnou pomoc jako Čechům a Dolní Lužici 100 koní a 200 knechtů. Dolní Lužice se pak zavázala vůči všem konfederovaným zemím stejnou pomocí 100 koní a 200 knechtů.

V případě zvýšeného vojenského nebezpečí byly povinny poskytnout konfederované země napadené zemi maximální pomoc i nad rámec přesně a konkrétně stanovených povinností. Česká konfederace ale nestanovila, kdo měl určovat míru a stupně vojenského nebezpečí.⁸⁹ V článcích 82-85 je upraveno, jak si mají země vzájemně vojensky pomáhat a jak má probíhat velení nad vojskem. Vrchní velení má mít společný generál, ale jednotlivá vojska zemí mají vést generálové lejtanti, jimž velitelsky podléhají další velitelé a důstojníci. Napadeným zemím musí vždy přispěchat na pomoc vojsko z ostatních zemí, přičemž generál lejtant napadené země má jít všem vojákům v boji příkladem. Je tu de facto opakován obecný princip zakotvený v článku 70 (viz výše).

I přes nutnost výstavby stavovské armády a rychlé a efektivní mobilizace jsou patrné regionální aspekty, které slibovaly výhledově přesnější úpravu v jednotlivých zemských

⁸⁸ K. Adamová, K otázce první federační ústavy v českých zemích, s. 256.

⁸⁹ Srov. tamtéž a články 75-80.

zákonech. Poprvé byla v otázkách zemské defenze, jež měla nadále spadat do právní výsosti zemí (čl. 71) nalezena společná řeč, která v minulosti v jednáních mezi zemskými vládami chyběla. Celostátní odpovědnost za přípravu obrany v Českém království a stav vojenské hotovosti měli defenzoři korunních zemí, kteří tak právě v kritických časech získali postavení srovnatelné s pozicí pána nad zemí.⁹⁰ V rukou defenzorů se spojovaly církevní (obránci víry) a světské (obránci země) pravomoci.

V souvislosti s obranou země je pamatováno rovněž na finanční pomoc zabezpečení stavovského povstání (články 87, 88 a 92-94), přičemž je nutno konstatovat, že právě tato ustanovení nejsou v České konfederaci dostatečně propracována. Podle zmíněných ustanovení Konfederace se mají pořádat sbírky a kontribuce, které mají být dány pro účely obrany země až do uzavření míru. Duchovním, kteří odeprou přísahu na Majestát a Porovnání, mají být vyvlastněny statky ve prospěch státu a důchody z nich mají být použity na financování obrany. Čl. 88 je tak jedním z příkladů diskriminace katolických duchovních, kteří mají být za odepření přísahy na náboženskou svobodu potrestáni konfiskací. Shromážděné peníze se mají uschovat na budoucí časy, kdy jich bude zapotřebí. Pokud by nějaká suma zbyla, může se použít kromě defenze i na jiné účely, avšak jen se souhlasem stavů konfederovaných zemí. V článku 94 je pak v této souvislosti stanoveno, „když se defensorové ze všech zemí každého roku sjedou a shledají, mají také o penězích ... sobě ve spolek důvěrně v tajnosti správu učiniti.“

⁹⁰ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 436.

5. Král

5.1. Postavení krále

Česká konfederace vychází z modelu volební monarchie. V čele státu je volený panovník odpovědný stavům. Podle článku 2 je povinen zachovávat stavovská privilegia, Majestát a Porovnání, stejně jako články Konfederace a má vystupovat jako ochránce svobodné náboženské víry ve všech zemích. Podle ústavy je tak panovník chápán jako tolerantní vládce v otázkách konfese, tedy zcela určitě ne bigotní katolík, jakými byli Habsburkové. Na toto ustanovení se hodil protestantský vládce, jímž se stal Fridrich Falcký. Ten byl prvním a zároveň posledním panovníkem (odhlédneme-li od volby jeho syna), který byl na základě konfедераční listiny zvolen. Dále byl český král zavázán potvrdit česko-slezskou konfederaci z roku 1609 (článek 7). Nově zvolený král přísahal stavům jen za svou osobu, tyto přísahy se již nevztahovaly na jeho dědice (článek 24).⁹¹

Ačkoliv jsou konfederované země královstvím, mají být v budoucnu státem s voleným panovníkem, což vyplývá mimo jiné z ustanovení článku 22. Jednotlivé země patří ke Koruně české, od této Koruny se však zřetelně odlišuje nositel koruny, tedy její panovník. Koruna česká je výrazem sounáležitosti zemí, konfедераční ústava zakotvuje jejich práva. Král sice stojí v čele Koruny jako hlava státu, ale je do ní vtažen jako účastník konfедераční ústavy, neboť jako nositel koruny je zavázán podřízeností ústavě, na niž skládá přísahu. Stavové jsou mu sice zavázáni poslušností, ta je však chápána jako rezolutivně podmíněná povinnost. Stavové jsou ti, kdo krále volí, čímž mu propůjčují korunu. Skutečnými nositeli moci jsou však oni. České království se tak stává stavovskou, volební monarchií.⁹²

Vyhlásit Český stát jednoduše za volební monarchii nemohlo stavům stačit. Ti si společně s volebním principem uzákonili rovněž zákaz volby nástupce panovníka na trůnu, podle článku 23 nesměl být za života panujícího krále zvolen a korunován jeho nástupce. Stavové tak chtěli zamezit předchozí běžné tendenci, kdy za života panujícího Habsburka byl již jeho právoplatný dědic, v zásadě jeho prvorozený syn, slavnostně zvolen a korunován českým králem. Habsburkové si tak dopředu zaručili nástupnictví pro své dědice. Uvedený princip článku 23 byl ovšem porušen samotnými stavy v případě

⁹¹ Srov. K. Adamová, K otázce první federální ústavy v českých zemích, s. 250.

⁹² Srov. R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 97.

nejstaršího syna českého krále Fridricha Falckého Jindřicha Fridricha, který byl zvolen na generálním sněmu v Praze v roce 1620 za českého krále. Tímto ustanovením bylo stavům zajištěno po smrti krále interregnum a nabízela se možnost aplikovat za dosavadní vlády užívané, stavům však nevyhovující právní obyčeje. Ačkoliv chtěli stavové ve všeobecném ustanovení vyloučit dezignaci, zvolení, potažmo korunovaci nového krále za života stávajícího panovníka, přesto si přiložili z opatnosti klauzuli, „leč by všecky sjednocené země samy toho potřebu uznajíc, za to žádaly“. Nařízení článku 23 tak obsahově odpovídá ustanovení článku 31 sněmovních usnesení z roku 1547.⁹³

Na volebně-právní teorii odkazuje dále ustanovení článku 24. Uvádí se v něm, že přísahy krále nezavazují jeho potomstvo. Každý král je oddělen od stavů, stavové mají za smluvního partnera jednotlivou postavu a ne královský rod. V důsledku toho jsou také všechny dědičné smlouvy týkající se Českého státu neplatné. Podle článku 25 byly zrušené dědičné smlouvy podle českého státního práva neplatné, protože postrádaly souhlas stavů. Pravdou ovšem zůstává, že stavové udělili souhlas k dědičným smlouvám s rodem z Rakous již v roce 1364.⁹⁴ Bez ohledu na to je ustanovení článku 25 zaměřeno v první řadě proti dohodě španělského krále Filipa III. s rakouskými Habsburky, ve které se Filip zřekl ve prospěch rakouských Habsburků svých nároků na český trůn. Princip volitelnosti tak byl namířen proti rakouskému domu, ale i proti eventuální možnosti prosazování nástupnických práv španělských Habsburků na český trůn.⁹⁵

Současně je volba krále prohlášena za věc všech zemí (článek 26), čímž jsou zvýhodněny země vedlejší, které dříve k volbě jen přistupovaly.⁹⁶

Ke královské volbě je třeba svolat generální sněm všech zemí České koruny. Tím je obzvláště pro případ královské volby za života krále panovníkovi odebrána možnost, aby sám svolal generální sněm a naléhal na zvolení svého nástupce, neboť mu toto právo nepřísluší. Podle článku 27 svolávají generální sněm defenzoři království Českého, kteří o tom zpravují stavy všech vedlejších zemí a jeho uspořádání zajišťují v Praze na hradě. V článku 23 žádaný případ „potřeby“ má být nejprve přešetřen k tomu povolanými defenzory a poté o tom měl rozhodnout generální sněm. Při volbě krále mají, jak již bylo výše zmíněno, všechny země jeden hlas, tedy Morava, Slezsko a obojí Lužice po jednom, Čechy disponují kromě toho ještě hlasem zavírajícím (čl. 28). Napočítáme tak tedy

⁹³ Srov. R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 98.

⁹⁴ Tamtéž, s. 98.

⁹⁵ K Adamová, K otázce první federační ústavy..., s. 250.

⁹⁶ K. Malý, Změny státního zřízení v českém stavovském povstání, s. 70.

dohromady 6 hlasů, což znamenalo, že mohlo dojít k paritě hlasů. V tom případě měl rozhodnout los.

Po přísaze na dodržování Majestátu, Porovnání a ústavy podle článku 2, potvrzuje panovník rovněž v intencích článku 29 sjednocení zemí, to znamená, že se zavazuje respektovat integritu zemí Českého království a zároveň jejich samosprávnost. Až po tomto aktu dochází k jeho inauguraci. Král se poté stává i formálním vrchním velitelem ozbrojených sil, podobně jako to známe v současnosti z parlamentních republik, neboť podle znění článku 29 „bude moci této následující generální defensi ve všelijakých potřebách však s radou všech zemí proti všem nepřítelům užiti.“ Reálně však o otázkách generální defenze rozhodují stavové.

Korunovace už není v České konfederaci zmíněna jako ústavněprávní akt, proto s ní není spjat žádný právní důsledek. Nedochozí tak ani k recepci uherské právní normy o tom, že stavovské interregnum končí královskou korunovaci. Toto je pochopitelné vzhledem ke skutečnost, že korunovaci prováděl až dosud pražský arcibiskup, jenž nemohl jako představitel katolické církve disponovat takto významným právem.⁹⁷

Důležitým bodem České konfederace je podle R. Stanky prohlášení, že král považuje tridentské usnesení o „exceptio de fide haereticis non servanda“ za neplatné pro svoji osobu (viz článek 7). Tak by tomu bylo ale v případě, že by král byl katolického vyznání. Následná volba Fridricha Falckého za českého krále ale nasvědčuje tomu, že by pravděpodobně evangeličtí stavové, kteří si schválili Českou konfederaci ve prospěch obrany své víry, nepřipustili, aby byl českým králem zvolen katolík. Připustíme-li i přesto tuto možnost, byl by mimo jiné podle článku 12 Konfederace zavázán stejně jako všichni katolíci přísahou, že se odřekne tridentského usnesení o excepce nezachováající kacířskou víru, což znamenalo, že uzná evangelíkům právo na šíření jejich víry. Takovéto prohlášení z úst katolického krále by muselo mít problematickou váhu, protože by stěží mohlo být považováno za věrohodné.⁹⁸

V rámci konfедераčních aktů může pouze král spravovat svůj úřad. Král nemůže přijmout žádného cizince do královské rady (viz čl. 3), přičemž tento požadavek byl vznesen v minulosti již mnohokrát. Otázka hrála již za Václava IV. velkou roli. V usneseních z roku 1547⁹⁹ se tato záležitost objevuje v článku 53. Příslušníci většiny ostatních úřadů, které tehdy také zároveň tvořily královskou radu, byli také zřejmě

⁹⁷ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 99.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 99.

⁹⁹ Tzv. Přátelská snešení (57 článků), Sněmy české, II, s. 150 n.

jmenování stavovskou obcí. Král nemá samostatnou vojenskou pravomoc, protože nesmí podle článku 31 bez povolení ostatních zemí vést válku, nařizovat verbování armády, přivádět příslušníky cizího národa do korunních zemí, ani není sám oprávněn nařizovat obsazení měst v království, jakož i komukoli povolovat vojenská tažení, přehlídky či propuštění z armády. Rovněž král nesmí budovat podle článku 32 bez povolení zemí hrady a pevnosti, dále nesmí zatěžovat země bez jejich souhlasu zástavním právem, ani je jinak zadlužovat a nutit města a stavy k převzetí ručení (článek 33). Královská nařízení jsou přezkoumávána z hlediska legality nejvyšším kancléřem království Českého (viz výše, čl. 35). Článek 44 nad to stanoví, že jsou neplatná královská rozhodnutí, kterými by byla porušena práva, svobody a řád stavů v jednotlivých sjednocených zemích a vyslovuje se zákaz jejich expedice. Pokud se podíváme detailně na článek 100, jenž stanoví, že konfедераční artykuly nesmějí právně odporovat výsadám, právům a privilegiím, svobodám, zřízením a starobylým zvyklostem každé země, můžeme z něho a ustanovení jiných článků ústavy vyvodit, že zemské právo mělo svým způsobem prioritu nad Českou konfederací. Bylo původní-originární a ústava byla vlastně ze zemského práva jednotlivých zemích odvozena. Pokud některé otázky nebyly dostatečně nebo vůbec v zemském právu upraveny, nastupovala při jejich řešení ústavní listina. Šlo i o otázky, které byly eventuálně v zemském právu upraveny jiným způsobem, ale smluvní strany se dohodly o jejich nové společné úpravě.¹⁰⁰

Král také musí obsazovat nejvyšší zemské úřady na návrh stavů. Tyto všechny zmínky svědčí o jeho slabé pozici, vlastně všechny jeho akty jsou podmíněny kontrasignací a povolením stavovské obce. Pokud by jednal nad rámec svých pravomocí a učinil by nějaký úkon v rozporu s ústavou, tedy bez posvěcení ze strany stavů, mají tito právo na odpor. Jedná se o starodávné právo, jehož kořeny lze najít již v antice. Můžeme je nalézt v Magně Chartě a jiných podobných listinách. V rámci konfедераčního hnutí ve střední Evropě se objevuje v česko-slezské stavovské konfederaci, na niž odkazuje Česká konfederace a přejímá je. Souhrn práv, která musí panovník při nastoupení do úřadu respektovat, potvrdit je a ctít, je obsažen v tzv. volební kapitulaci. Jedná se o soubor požadavků stavovské obce, ztělesňující jejich samosprávné postavení. Bez potvrzení jejich požadavků, které jsou včleněny do článku 7 Konfederace, nesmí král vykonávat svoji funkci, neboť se nepodvolil podmínkám volební kapitulace. Dále lze připomenout článek 2, podle něhož král vystupuje jako ústavní orgán, jen když dodržuje ústavu s milostivou

¹⁰⁰ K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 63.

opatrností.¹⁰¹ Sankci a doplněk k této normě najdeme v článku 30 (viz výše), podle něhož mají být země při porušení ústavy králem zbaveny svých přísah, aniž by takové jednání bylo považováno za nepřátelství vůči králi. Ale i když nedojde k žádné defenzi z důvodu protiústavního rozkazu, nemusí stavové podle výše zmíněného článku 44 takový rozkaz poslechnout. Poslušnost stavů je tak závislá na legalitě královských aktů, kterou přezkoumávají primárně kancléři, sekundárně dotčení stavové. Podle názoru R. Stanky je přezkumná kompetence dotažena příliš daleko, a proto by nebylo trvale možné s tímto ustanovením dlouho pracovat.¹⁰²

Mezi ustanoveními článku 30 a článku 44 je však mocenský rozdíl, neboť v případě článku 30 se uplatňuje královská moc suspenzivně, přičemž článek 44 nesuspenduje královskou moc, nýbrž pouze daný protiprávní úkon.¹⁰³

Vyslovení suspendace královské moci a přikročení ke generální defenzi je úkolem defenzorů. Co se všechno rozumí pod porušením ústavy, aby to opravňovalo ke generální defenzi, shrnuly konfедераční akty v jednom bodě. Články 46 až 54 objasňují tyto případy. Tyto články se dají označit za zvláštní, do České konfederace zabudovaný ústavní zákon o případech generální defenze. Ve skutečnosti se tyto články převážně zaměřují proti králi, ačkoliv jsou vesměs neadresné a jen vyjmenovávají okolnosti legitimující použití veřejné defenze. Jedná se opět o případy - porušování náboženské svobody, ustanovení Konfederace, napadení zemí. Za protiprávní a defenzi ospravedlňující je dokonce označena stížnost krále či kohokoli jiného ze sjednocených zemí na průběh a okolnosti defenze (viz článek 54). Především se obsahově kryje článek 30 s článkem 46 (nezmiňující krále); jen proti králi směřuje článek 47 „Kdyby také vyšší i nižší ouředníci dle této Confoederací zřízení a dosazení nebyli“, jelikož jmenování zemských úředníků se váže na souhlas stavů, takže v tomto ohledu může porušit ústavu jen král. Také bránění ve shromažďování evangelických stavů a defenzorů opravňuje podle článku 50 k defenzi, což rovněž má být v první řadě namířeno proti králi. Tak jsou na tomto místě vedle sebe řazena ustanovení, která dávají stavům rozsáhlé právo na defenzi a spolu s tím jim zajišťují právo na odpor proti králi.

Tak se úloha krále vyčerpává v České konfederaci v nominálním čestném postavení a ne ve skutečném mocenském oprávnění. Jeho vliv *de iure* je asi při existenci konfедераčních aktů významně menší než vliv monarchie v parlamentní monarchii, v níž

¹⁰¹ Srov. německou verzi čl. 2 „diese Confoederationsartikeln in genedigster Obacht hält“ v Documenta Bohemica, s. 153.

¹⁰² Srov. R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, s. 100-101.

¹⁰³ Tamtéž, s. 101.

leží těžiště státu na straně parlamentu a král je především reprezentantem tradičních státních idejí. Stejně tak těžiště státu neleží jen v reprezentativním králi, ale ve stavech zastupujících stavovskou monarchii. Toto je patrné nejvíce v člancích, které pojednávají o úřadu defenzorů, kde je předepsána procedura pro vyřizování stížností (týkající se útisků, neboli gravamina - zřejmě jsou tím myšleny záležitosti náboženské svobody a obecně porušování ústavy). Nejdříve musí defenzoři jednotlivých zemí stížnost dostat do rukou a poradit se, jak by mohli zjednat nejlépe nápravu. Pokud to uznají za nutné, mohou podpůrně předat stížnost králi, anebo místodržícímu v dané zemi, který ji má ve lhůtě šesti neděl vyřídit (článek 62). Pokud by ani potom nebyla stížnost uspokojivě vyřízena, nebo by lhůta uplynula, má se stížnost postoupit podle článku 63 všem stavům „jedné každé zemi.“ Jestliže ani pak nepadne uspokojivé rozhodnutí, musí se svolat defenzoři všech sjednocených zemí, kteří mají o záležitosti rozhodnout s definitivní platností a o konečném rozhodnutí informovat zemi, v níž stížnost byla podána (článek 64). To znamená, že se tu objevuje náznak instančního řízení, během něhož se král může dostat k rozhodnutí jako 2. instance. Podstatné je, že nad králem stojí ještě 2 instance (vlastně 3. a 4.), totiž stavové jednotlivých zemí a nad nimi ještě říšské kolegium defenzorů. Tím se v české federaci upevňuje stavovský princip. Samotné řízení se však jeví očividně zdlouhavé a neekonomické. Jenom však potvrzuje fakt, jak velkou váhu přikládá Česká konfederace ochraně porušování stavovských konfesních práv. Dále je z toho třeba vyvodit, že stejně jako v parlamentních monarchiích je ke kompetenčním konfliktům ohledně rozpínavosti a uplatňování královské moci příslušný parlament. Tím je příslušnost svěřena do rukou stavů a král je z rozhodnutí vyloučen.¹⁰⁴ Tímto směrem poukazují rovněž preambule a článek 54, neboť podle nich je konfederace v první řadě vybudována na zemích a ty jsou jako politický národ reprezentovány stavy. Z toho vyplývá per analogiam závěr, že při kompetenčních sporech by příslušnost k věci hovořila proti králi. Pro Českou konfederaci je příznačné, že zná řadu královských povinností, ale neshledala nezbytným stanovit nějaký kánon jeho práv, jak to třeba učinilo zemské zřízení z roku 1564. Ačkoliv měla tato práva v minulosti své stálé místo, je absence těchto práv v České konfederaci v tomto bodě symptomatická.¹⁰⁵

Vzhledem k existenci článků 23 a 24, které vytvářejí záruky, aby král nemohl vytvořit dynastii, se objevují názory, které hodnotí postavení českého krále jako voleného

¹⁰⁴ Srov. příslušné partie v: Georg Jellinek, *Všeobecná státověda*, Praha 1906.

¹⁰⁵ R. Stanka, *Die böhmischen Conföderationsakte von 1619*, s. 102-103.

prezidenta, požívajícího formálně hodnosti královské, ale bez atributů královské moci.¹⁰⁶ Toto omezení by se i v moderní republice muselo zdát přílišné a museli bychom takového nositele státní moci charakterizovat jako slabého prezidenta.¹⁰⁷

Kdyby měla konfедераční ústava Českého království delšího trvání, měla by pravděpodobně za následek zánik monarchie, neboť podle České konfederace byl král více či méně nadbytečným orgánem, což vychází z tradičního mýtu o České koruně, podle něhož se vedlejší země váží na hlavní zemi. V tom je třeba spatřovat jednotu státu, král ji reprezentuje jen formálně. V této úloze se vyčerpává smysl postavení krále v konfедераčních aktech, které již per definitionem neznají přímý vliv království, resp. krále na dění v jednotlivých zemích.¹⁰⁸

5.2. Detronizace Ferdinanda II. a volba Fridricha Falckého králem

Skutečná realizace takto drastického omezení královské moci ve prospěch protestantských stavů však nebyla možná dříve, dokud nebyla odstraněna základní překážka, tj. vláda habsburské dynastie. Extrémnost těchto ustanovení si ostatně uvědomili i předáci povstání. Výmluvná je v tomto ohledu zpráva saského vyslance králi, podle níž byl informován, že pojetí královské moci v konfederaci má odradit především katolické uchazeče o trůn, že však bude možné tato omezení v budoucnu zmírnit.¹⁰⁹ Klíčem k prosazení nové koncepce panovnické moci v praxi se tedy stalo sesazení Ferdinanda II. Z hlediska ústavně právního mělo větší význam, než se obvykle soudí, a to jak v ohledu mezinárodním, tak i vnitrostátním.

Mezinárodní aspekt spočíval v obhajobě legality detronizace. To nebylo zanedbatelné, neboť se zde skrývala jedna z možností či možných diplomatických záminek k odmítnutí podpory povstání. Připomeňme tu například stanovisko krále Jakuba Stuarta vyjádřené v jeho instrukci velvyslanci Doncasterovi,¹¹⁰ ve které mu ukládá, aby zjistil legalitu českého postupu, neboť jinak by musel české stavy pokládat za velezrádce královského Majestátu. V té souvislosti je nutné pochopit i Jakubovu výzvu Fridrichovi Falckému: „Doufám, že Vy sám najdete ve své prozíravosti nějaký způsob, jak světu

¹⁰⁶ V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975, s. 223-225; A. Gindely, *Dějiny II*, s. 132 n.

¹⁰⁷ K. Malý, *Změny státního zřízení v českém stavovském povstání*, s. 71.

¹⁰⁸ R. Stanka, *Die böhmischen Conföderationsakte von 1619*, s. 103.

¹⁰⁹ A. Gindely, *Dějiny II*, s. 135.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 184.

objasnit Vaše dobré úmysly a Vaši úctu k rodu mé dcery...“¹¹¹ Solidarita panovníků založená na principu legality tu hrála značnou roli a dobře si ji uvědomovali i vůdcové povstání, kteří v rozsáhlé Justifikaci a Dedukci určené cizině, za použití monarchomachických argumentů o porušení smlouvy se stavy panovníkem a zejména argumentů přirozenoprávních o „přirozené svobodě lidí“, obhajovali svou věc.¹¹²

Vnitrostátní aspekt sesazení je zřejmý. V českém ústavním právu nenalezneme žádný podklad pro právo stavů sesadit panovníka. Nenalezneme ani právo branného odporu typu známého článku 32 Zlaté buly Ondřeje II. Proto také koncepce autorů detronizačního usnesení českého sněmu směřovala jinam: usilovala dokázat, že se Ferdinand II. svým jednáním sám připravil o český trůn, neboť byl jednak „...proti svobodám a privilegiím království tohoto nepořádně za krále českého přijat a korunován“ (argumentem jsou tu údajné pohrůžky zemských úředníků těm, kteří by ho nevolili) a jednak že nedodržel závazky obsažené v reversech, které dal jak Království českému, tak zemím přivtěleným, „...a tak sám sebe z téhož nepořádného přijetí a korunování na království české vyvedl, a tudy zprávy a regimentu se zbavil“.¹¹³

S plány na zapuzení habsburské monarchie si předáci českých stavů pohrávali od samého počátku povstání a cílevědomě se k nim vrátili po smrti císaře Matyáše. To už si samozřejmě uvědomovali, že cesta k smíru s Ferdinandem II., který by museli vykoupit osobními obětmi a naprostou rezignací na své náboženskopolitické aspirace, je nemožná. Vídeň nejevila žádnou přesvědčivou snahu o smírné narovnání ani za Matyášovy vlády, tím méně na smír pomýšlela po jeho smrti, kdy se dostala k moci nekompromisní mocenská skupina kolem Ferdinanda II., a stavové nemohli přehlížet, jak její úsilí o likvidaci povstání přerůstá v dalekosáhlou mobilizaci sil celého habsbursko-katolického tábora. Teoreticky zdůvodňovali čeští stavové své stanovisko tím, že mají právo sesadit nespravedlivého tyrana, který nechce plnit zásadní závazky poddaným, ale v jejich případě tato teze však přece jen pokulhávala, protože Ferdinand Štýrský byl řádně zvolen a také korunován českým králem a stavové ho odsuzovali jako špatného vládce ještě dříve, než se mohl ujmout vlády. Zjevnou nekorektnost tohoto postupu vrhající znovu zahanbující světlo na postoje drtivé většiny opozičních stavů při volbě roku 1617, nemohli stavovští předáci odčinit ani tím, že poukazovali na Ferdinandovy odměny věrným katolíkům za aktivitu

¹¹¹ J. Petráň, *Staroměstská exekuce*, Brána, Praha 1996, s. 224.

¹¹² Ve stavovské Dedukci se výslovně uvádí, že „Nuli hominum ab initio servi, vel alienae potestati jurisdictioni, aut imperio subditi sunt, sed natura omnes liberi“; srov. Stanka, *Die böhmischen Conföderationsakte*, s. 143.

¹¹³ K. Malý, *Změny státního zřízení*, s. 71-72; k rozhodnutí o sesazení Ferdinanda viz P. Skála ze Zhoře, *Historie česká*, ed. J. Janáček, s. 180-185.

v přípravě volby (hovořili o nich jako o úplatcích), ani přepjatým zdůrazňováním všech černých stránek osobnosti Ferdinanda II. a jeho dosavadní vlády ve Štýrsku. Jestliže odmítali s Ferdinandem vůbec jednat, odmítali i jakoukoli diskusi, která by nepochybně obnažila slabost jejich argumentů.¹¹⁴

Proti zapuzení Ferdinanda II. se ve sněmovním jednání neozval žádný hlas. Katolická menšina, loajální s Habsburky, už do veřejného života zasahovat nemohla a opatrnější šlechtici, které Skála s neskryvanou nenávistí označuje za bezcharakterní obojetníky, se této části sněmovního jednání raději vyhnuli. Idea o právu stavů na sesazení nespravedlivého tyrana nezněla zatím všem českým stavům přijatelně a mnozí z nich se vůbec nedokázali smířit s její revolučností, ačkoliv všichni pochopili, že rozchod s dynastií představuje jednu z cest k těsnějšímu spojení s protivníky Habsburků a k získání jejich pomoci. Většina povstalců však byla pevně rozhodnuta dovést spor až ke konci tak, jak jim ukazovali cestu Václav Vilém z Roupova, Jan Albín Šlik, Jindřich Matyáš Thurn a další předáci, pro něž jiné východisko neexistovalo.

Rozhodnutí o sesazení krále Ferdinanda II. z českého trůnu prosadili stavovští vůdcové v okamžiku, kdy se vnitřní situace povstání utvářela v mnohém ohledu velmi nepříznivě. Nedostávalo se peněz na placení žoldu vojsku, a v leženích české armády se proto objevily neblahé náznaky důstojníků a vojáků, přerůstající místy až k otevřené vzpouře. Nervozita a revnivost narušovaly autoritu kolektivního vedení povstání, a tak více než na velkou vítěznou bitvu čekali povstalečtí předáci na nového panovníka, na něhož by přenesli hlavní tíhu svých starostí.

Diskuse o penězích a o armádě přidala sněmovnímu jednání na dramatičnosti, avšak stavovští předáci nedopustili, aby se hlavní bod sněmovního jednání, totiž otázka sesazení Ferdinanda II., ocitl nezaslouženě v pozadí. Museli ovšem dříve dát souhlas k tomu, aby moravští stavové projednali tuto otázku na svém vlastním sněmu, a generální sněm proto přerušit. Nakonec však přece jen přivedli jak české stavy, tak zástupce přivtělených zemí České koruny k jednoznačnému rozhodnutí: 19. srpna 1619 byl Ferdinand II. z českého trůnu sesazen.¹¹⁵ Byl k tomu aplikován článek 28 České konfederace o volbě krále, jehož užití se tak neomezuje pouze na volbu, ale rovněž na sesazení krále. Svědčí o tom mimo jiné líčení P. Skály „...aby doslechli hlasu šestého neb zavírajícího (votum conclusivum),

¹¹⁴ Komentář J. Janáčka v Skálovi ze Zhoře, *Historie česká*, s. 359.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 359-360.

kterýž ještě stavům Království českého v té příčině (totiž sesazení Ferdinanda II.) vynésti náleželo“.¹¹⁶

Sesazení Habsburků bylo tedy logickým důsledkem pojetí konfederace, a přestože bylo realizováno s téměř měsíčním odkladem, je i jejím logickým důsledkem. Jen neochota delegací některých zemí (Slezsko, Morava) zabránila současnému projednání konfederace a sesazení Ferdinanda. Není pochyb o tom, že bez toho by konfederace zůstala jen formálním gestem.¹¹⁷

26. srpna 1619, po předchozích diplomatických jednáních v zákulisí, po manévrování, které se na nejrůznějších politických úrovních táhlo ve skutečnosti přes rok, přistoupil generální sněm k volbě muže, jenž měl nastoupit na uprázdněný český trůn. Na českou korunu zcela vážně pomýšlel Karel Emmanuel Savojský, hovořilo se i o dánském králi Kristiánu IV. a o sedmihradském knížeti Gáboru Bethlenovi, ale nejvážnějšími kandidáty na český trůn se stali falcký kurfiřt Fridrich V. a saský kurfiřt Jan Jiří. Zatímco pro volbu Fridricha Falckého byla rozhodnuta od počátku celá skupina stavovských předáků z Jednoty bratrské, stoupenců Jana Jiřího Saského bylo mnohem méně a kromě toho jim v kritickém okamžiku stejně nebylo jasno, zda Jan Jiří s jejich stanoviskem bude souhlasit. K přívržencům saského kandidáta patřil Jáchym Ondřej Šlik, jehož orientaci na luteránské Sasko neovlivnilo ani přiřazení se do klanu Smiřických. Šlik byl předurčen k tomu, aby se stal náčelníkem radikálního luteránského křídla stavů – samozřejmě vedle svých příbuzných a druhů Viléma z Lobkovic, Thurna a Linharta Colony z Felsu. Ti se ovšem jako politikové nemohli Šlikovi rovnat, dali se spíše na vojenskou dráhu.¹¹⁸

Pokus Linharta Colony z Felsu o odklad volby, který podle reakcí Václava Viléma z Roupova a ostatních stoupenců falcké strany vyzněl jako sabotáž volebního aktu, směřoval pouze k tomu, aby se mohli přívrženci saské kandidatury s kurfiřtem dohodnout. Dosavadní politické manévry Jana Jiřího sice nasvědčovaly tomu, že je připraven se zastávat protestantských souvěrců, v létě 1619 se však mohl sotva kdo spoléhat, že by se kurfiřt Jan Jiří nechal oslnit leskem české koruny natolik, aby se pustil do boje s Vídní. Stanovisko falckého dvora, ovlivňovaného silně Kristiánem starším z Anhaltu bylo naproti tomu průhlednější a jednoznačnější. Kurfiřt Fridrich se jednak netajil zájmem o královskou korunu, která by pozvedla jeho osobní prestiž i prestiž jeho královské manželky, jednak podporoval cílevědomě české povstání v zájmu protestantské Unie a jejich spojenců. Při

¹¹⁶ Tamtéž, s. 187.

¹¹⁷ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 72.

¹¹⁸ J. Petráň, Staroměstská exekuce, s. 228.

pokusu o smetení Habsburků k němu upínali čeští předáci naděje proto, že byl hlavou protestantské Unie, současně zetěm anglického krále Jakuba, příbuzným dánského krále Kristiána i nizozemského místodržícího Mořice Oranžského. To vše slibovalo, že ocitne-li se česká koruna na hlavě Fridrichově, dočká se protihabsburké povstání mocné finanční, vojenské i politické podpory od protestantské části Evropy. Nikdo předem nemohl tvrdit, že volbu přijme, protože výhrady proti jeho těsným kontaktům s povstálými Čechy se ozývaly z Anglie i z protestantského tábora v Německu, ale šlechta z bratrské skupiny ani jinou možnost nepřipouštěla.

Nezvyklá útočnost, s níž vystupoval při volebním jednání Václav Vilém z Roupova proti stoupencům saské kandidatury, pramenila nepochybně z obav, že by se chystaná volba mohla v poslední chvíli zhatit. Pro něho a pro ostatní stejně smýšlející šlechtice znamenalo spojení osudů povstání s osobou Fridricha Falckého konečný vstup českých povstalců do evropského protestantského tábora, rovnocenné místo po boku svobodného Nizozemí a německých protestantských knížat, záruku spolehlivé pomoci všech těchto spojenců i perspektivu vítězného povstání. V Evropě rozdělené na katolický a protestantský tábor se měl Český stát s konečnou platností začlenit do tábora protestantského, a to i za cenu, že by se stal řádným členem německé protestantské Unie a že by postupně v náboženském a kulturním smyslu integroval s evropským protestantským prostředím. V celé této koncepci bylo na první pohled mnoho slabin. Václav Vilém z Roupova a ostatní přívrženci se dopouštěli omylu především tím, že přeceňovali státnickou autoritu Fridricha Falckého i soudržnost protestantského tábora, ale ve skutečnosti se jim jiná cesta k vítěznému konci povstání nenabízela.¹¹⁹

Podle Skálova součtu se volby svými hlasy zúčastnilo celkem 42 pánů a 111 rytířů a pokud byla zastoupena všechna královská města (mimo Plzeň a České Budějovice) bylo jich 36. Na běžné poměry na českých sněmech to byla účast úctyhodná, shromáždila se však ve skutečnosti asi jedna desetina všech plnoprávných šlechtických členů stavovské obce. Z povstaleckých předáků chyběl Jáchym Ondřej Šlik, který v té době prodléval v Drážďanech, ale ani on by na porážce saské kandidatury nic nezměnil. Někteří dvorní radové mínili sice jinak, nicméně Šlikovo jednání v Drážďanech nemělo valný úspěch. Misky vah se klonily na kalvínskou stranu a sněm zvolil za Šlikovy nepřítomnosti českým králem Fridricha Falckého. Poněkud hořká pilulka pro Šliky. Jáchym Ondřej nikdy svým

¹¹⁹ Komentář J. Janáčka v P. Skálovi ze Zhoře, *Historie česká*, s. 360.

politickým soupeřům neodpustil, že ho záměrně poslali v čase volby do Drážďan, aby nepřekážel.¹²⁰

Fridrich Falcký považoval své povznesení za vynikající úspěch. Vzhledem ke svému mládí (v okamžiku volby mu bylo jen 23 let) a politické nezkušenosti však nebyl schopen posoudit, jaký danajský dar mu čeští protestantští stavové jeho zvolením nabízejí. Nedal na varování tchána, anglického krále Jakuba I., a jakmile mu to okolnosti dovolily, zamířil se skvělým doprovodem do Čech.¹²¹ Na samém konci října byl triumfálně přivítán v Praze a hned 4. listopadu 1619 korunován v chrámu sv. Víta na Pražském hradě.¹²² Nadšen byl on, vždyť nesmírně stoupla jeho prestiž, spokojena byla i Alžběta Stuartovna, Fridrichova anglická manželka.

Z očekávání, která se do Fridricha vkládala, se žádné nenaplnilo. Jakub I. se od lehkomyšlného dobrodružství svého zetě distancoval. Protestantská knížata, informovaná o úspěších habsburské dynastie, se měla na pozoru, aby se nenamočila v konfliktu, jehož rozuzlení se blížilo a bylo předem jasné jaké bude. Co se týče financí, ty Fridrich také nemohl zachránit. Kde by vzal tolik peněz. Naplnit českou povstaleckou pokladnu z falckých zdrojů bylo nad jeho síly. Když se začátkem roku 1620 dozvěděl, že válka zatím stála přibližně 3 800 000 zlatých, přičemž kryta byla pouze polovina výdajů, div si nezoufal. Ze všech stran na něho teď mávali dlužními úpisy, armáda volala po nevyplaceném žoldu, bylo zapotřebí zbrojit, protože nepřítel se chystal zaútočit. Začátkem listopadu 1619 byl Fridrich zvolen českým králem, aby za rok, hned po bělohorské bitvě, utekl z Prahy a už se nikdy do země nevrátil. Kromě druhořadých skutků neučinil pro zdar povstání nic. Ztratil České království, vzápětí i Falc, kterou počínaje rokem 1622 Habsburci podrobili tvrdé rekatolizační kúře. Trvala až do Vestfálského míru, kdy bylo kurfiřtství obnoveno pro Fridrichova syna Karla Ludvíka. Zimní král dožil v exilu, převážně se zdržoval v Nizozemí, kde jako šestatřicetiletý roku 1632 zemřel.

¹²⁰ J. Petráň, Staroměstská exekuce, s. 228.

¹²¹ Srov. P. Skála ze Zhoře, Historie česká, s. 203-207.

¹²² Tamtéž, s. 207-215.

6. Defenzoři

6.1. Obránci víry

Do České konfederace byl zařazen velmi důležitý komplex norem týkajících se defenzorů – obránců víry. Defenzorský úřad byl v Čechách zřízen v roce 1575 na základě České konfese. Ta byla králi Maxmiliánovi II. předložena po letech vyjednávání luteránské, novoutrakvistické a bratrské šlechty a představovala společné vyznání víry. Dokument, který sám o sobě obsahoval řadu rozporuplných článků, se měl stát základnou pro nezbytné usmíření mezi frakcemi protestantského křídla. Česká konfese byla předložena králi a stala se předmětem jednání na zemském sněmu. Stavové žádali, aby král konfesi uznal a svým podpisem potvrdil její platnost. Král předstupoval před české stavy s naléhavou žádostí o zvýšení příspěvku na tureckou válku a současně chtěl na tomto sněmu prosadit souhlas k uvedení Rudolfa na český trůn a k jeho korunovaci. Mimořádné požadavky královny vtiskly protestantským stavům do ruky vítanou zbraň. Sněmování se tak proměnilo v oboustrannou licitaci. Jakmile Maxmilián dosáhl splnění svých požadavků, Českou konfesi potvrdil, ale pouze ústně. Jakýkoli písemný souhlas odmítl pod záminkou, že tak učiní později. Stavovská opozice se smířila s kompromisním řešením a bez dalšího schválila královny požadavky, i když v poněkud omezeném rozsahu. Ještě před uzavřením sněmu novoutrakvisté zvolili 15 defenzorů nad kněžstvem, a to ze všech tří stavů po pěti osobách, a pro jistotu dali pořídit zápis o celém jednání s králem a pod pečeti jej uložili k úřadu desek zemských.¹²³ Defenzoři byli už tehdy chápáni jako zvolený sbor obránců nekatolické víry. Následné akty Maxmiliána však znamenaly přísný zákaz vydání České konfese tiskem a mandáty z 5. října 1575 o zákazu náboženských svobod.

K obnově defenzorského úřadu došlo v souvislosti s bojem o Majestát roku 1609. Stavové si ho vynutili po poskytnuté pomoci Rudolfovi v mocenském zápase s bratrem Matyášem. Text Majestátu si vymohli poté, co Rudolf odmítl jejich požadavky přijmout, až tvrdým nátlakem, když vyhlásili zemskou hotovost každého pátého muže, zvolili si třicetičlenné direktorium a hrozili Rudolfovi válkou. Zuřící císař musel kapitulovat. 9. července 1609 schválil text, který stavové na svém vzbouřeneckém sněmu vypracovali. Podle Majestátu byl zřízen sbor 24 defenzorů, kteří měli dbát o to, aby se realizovala náboženská svoboda. Tito garanti nekatolických svobod dostali též pravomoc svolávat

¹²³ A. Míka, Stoletý zápas o charakter českého státu, s. 110-118.

v nutných případech sjezdy šlechty podobojí. A protože většina českého panstva byla nekatolická, vznikalo riziko, že pod rouškou náboženských svobod se sjezd může kdykoli proměnit v opoziční sněm a postavit se dokonce i s ozbrojenou mocí proti vládě zemských úředníků. Defenzoři byli voleni protestantskými stavy a jejich volbu potvrzoval panovník. Ve sboru defenzorů byli paritně zastoupeni reprezentanti panského stavu, rytířského stavu a měst. Defenzoři měli obstarávat obsazování konzistoře pod obojí a byl jim svěřen dohled nad univerzitou (akademií). V Rudolfově Majestátu otázka kompetence defenzorského sboru nebyla řešena (zabývalo se jí sněmovní usnesení z roku 1610) zřejmě proto, aby bylo docíleno snadnějšího souhlasu katolíků s Majestátem. Jak již bylo naznačeno, představovala instituce defenzorů jisté potenciální radikální jádro, jak se ostatně projevilo i v první polovině roku 1618 (protestantské sjezdy před defenestrací).¹²⁴ Ne náhodou vzešli z propagátorů Majestátu, kteří zasedali v defenzorském kolegiu, iniciátoři českého povstání, z nichž se etabloval sbor direktorů. Direktoři vlastně přebírají funkci defenzorů.¹²⁵

Text České konfederace upravuje otázku defenzorské pravomoci v člancích 59 a násl. Z nich je patrné, že působí jako orgán hájící protestantskou víru. Kromě toho se však objevují nové kompetence dohlédací a kontrolní. V České konfederaci tak sledujeme pozoruhodnou dvojí kompetenci úřadu defenzorů. Na jedné straně stojí defenzoři jako dříve na špici utrakvistů, na druhé straně musejí vykonávat řadu jiných důležitých státnických funkcí. Je vysloveně stanoveno, že defenzoři neskládají přísahu králi, ale evangelickým stavům. Z toho lze vyvodit, že tento úřad nebyl jen ustavován evangelickými stavy, nýbrž měl také nadále vykonávat čistě církevní funkce, které jsou dále v České konfederaci zvláště vypočteny. Úřad defenzorů je nyní budován v celostátním měřítku. V článku 59 se stanoví způsob jejich zřizování. Na rozdíl od dřívějšího stavu se mají defenzoři ustanovovat v každé korunní zemi, o jejich jmenování se mají země navzájem ve třech měsících informovat. Věrnost slibují defenzoři své vlasti a zavazují se, že budou dbát o dodržování všech bodů a klauzulí v České konfederaci, o prosazení všech příkazů v ústavě obsažených v praxi. Při plnění svých úkolů nebudou úplatní a vše, o čem se při svých poradách dohodnou budou držet v tajnosti, váže je při tom povinnost mlčenlivosti, kterou si mají s sebou „do hrobu vzítí“. Článek 60 upravuje doplňování jejich stavu. Pokud nějaký defenzor zemře, má být na jeho místo povolán někdo jiný co nejdříve a defenzoři ostatních sjednocených zemí o tom mají být ihned informováni. Z jejich funkce

¹²⁴ K. Adamová, K otázce první federační ústavy, s. 254-255.

¹²⁵ J. Glücklich, O defenzorech a českém povstání 1618-1620, ČČH 27 (1921), s. 86.

se dá dále vyvodit, že defenzorský úřad působí jako hlavní ústavní pojítko stavovských konfederací, do nichž Český stát během generálního sněmu v srpnu 1619 vstoupil. Především se ukládá na tomto sněmu defenzorům, aby se konfederace (myšleno i s Rakušany) ve všem staly skutkem. Za tím účelem se jim má dostat podrobná instrukce; mají se každoročně scházet na jiném místě a společně se radit¹²⁶ (viz článek 61).

6.2. Kontrolní funkce

Jestliže se podíváme na kompetenci defenzorů, je nepochybné, že zde byla uskutečněna idea generálních eforů, jak již bylo výše naznačeno. Každá země musí jmenovat své zvláštní defenzory a každá země musí také svým defenzorům přidělit zvláštní resort. S ohledem na tato zvláštní oprávnění, jež jim přidělily jednotlivé země, a vzhledem k vázanosti na země svého původu, jsou defenzoři speciálními efory. Generálními efory jsou jen v těch případech spolkového ústavního života, kdy jim pravomoc udělují konfедераční akty. Tato zvláštní spolková kompetence činí ze speciálních defenzorů generální defenzory pro působnost celého království.¹²⁷

Defenzoři mají především roli obhájců proti přehmatům královské moci. Avšak tím, že jsou veřejnoprávními úředníky, se uplatňuje jejich zvláštní postavení vůči jejich klientům. Protože vlastní evidentně monopol na zastupování stavů, plyne z toho, že odmítnutí zastoupení znemožňuje podání stížnosti. Dá se totiž předpokládat, že stížnost je podána převážně proti překročení královské moci, jež by stavům přivodila újmu. Ze znění článku 62 lze vyčíst, že vyřízení takové stížnosti patří do příslušnosti defenzorů dotčené země. Je ale pochopitelné, že přijetí takové stížnosti zemskými defenzory se mohlo uskutečnit teprve po pečlivém přezkoumání skutečného stavu věci. Defenzoři tak museli zkoumat svoji příslušnost k posouzení stížnosti a za druhé byli povinni rozhodnout o tom, zda je stížnost důvodná. Jestliže shledali legitimnost stížnosti, mohou sami rozhodnout, a pokud si neví s rozhodnutím rady, předají záležitost králi, resp. místodržícímu dané země. Ohledně místodržícího není stanovena lhůta, do kdy má věc vyřídit. Král má rozhodnout do 6 neděl o nápravě. Dochází tak k situaci, kdy král může být korektivem svého vlastního aktu. Jakousi autoremedurou může změnit svůj mocenský akt, jímž přivodil stavům újmu na právech a rozhodnout plně v jejich prospěch. Pokud se královské rozhodnutí nebo jeho

¹²⁶ J. Glücklich, O defenzorech a českém povstání, s. 86.

¹²⁷ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 110.

jménem učiněné rozhodnutí defenzorům nelíbí, mohou tuto stížnost přednést stavům své země. Při selhání i této instance se mají sejít k vynesení rozhodnutí stavové všech zemí. Jako poslední instance vystupuje generální defenzorský sbor všech zemí, který má mít subsidiárně, pokud všechny instrumenty selžou, poslední slovo. Tato poslední konstrukce je podivuhodná a pro moc defenzorů typická, neboť v nejvyšší instanci nemá být defenzor podle článku 64 jen obhájcem stěžovatele, ale rovněž soudcem. Roli obhájce musíme brát jen v uvozovkách, defenzor působí na straně stěžovatele, resp. stěžovatelů, chrání a obhajuje jejich zemská práva proti královské moci, nelze ho tedy chápat jako nezávislý a neustranný orgán vzhledem k jeho soudcovské pravomoci. Řízení je postaveno tak, že pokud je stížnost přijata za oprávněnou, musí vždy padnout rozhodnutí ve prospěch stěžovatele. Vadný stav musí být vždy napraven. Kompetence defenzorů v nejvyšší instanci implikuje, že nejen že nemusí přijmout od ostatních instancí vzešlé rozhodnutí, ale mohou také jako soudci nejvyšší instance a generální efoři přezkoumávat zákonnost právních nároků stěžovatelů, které nebyly nižšími instancemi akceptovány. Defenzoři tak ve vztahu ke Konfederaci mají zjevně charakter jakéhosi ústavního soudu a kontrolního orgánu.¹²⁸ Pokud shrneme předchozí myšlenky, působí defenzoři jako ochránci konfедераčních aktů proti porušovatelům jejich ustanovení a dělají vše pro to, aby závadný stav, jenž je na úkor poškozených stavů, byl napraven ke spokojenosti dotčené strany. Z dikce Konfederace není vyloučeno použití násilné formy řešení sporu v případě kladení odporu.¹²⁹

6.3. Garanti celistvosti České koruny

Současně v úřadě defenzorů vychází najevo osobitost spolkového uspořádání státu. Defenzoři by měli být pouze reprezentanty všech zemí. Nevystupují však jen za svoji zemi, ale jsou pověřeni kontrolou celé státní správy. Čistě technicky to znamená prioritu Čech, jestliže čeští defenzoři mají právo na svolávání defenzorské správy všech zemí, v čemž jim nesmí ani král bránit (článek 65) a Praha má také sloužit jako místo jejich shromáždění. Praha tak má být hlavním městem celé konfederace.¹³⁰ Není ale vyloučeno, aby se sjezd konal i v jiném městě. Toto ustanovení článku 65 se na první pohled nezdá být v souladu

¹²⁸ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 73.

¹²⁹ K. Adamová, K otázce první federální ústavy, s. 255.

¹³⁰ J. Glücklich, O defenzorech a českém povstání, s. 86.

s článkem 67, který rovněž dává defenzorům ostatních zemí právo svolávat defenzory ke sjezdu. Článek 67 hovoří výslovně o takovém „iure convocandi“ jen v případě nutné defenze (ve smyslu zemské obrany). Dá se předpokládat výklad obou článků v tom smyslu, že ve všech případech, kdy se stížnosti řeší způsobem stanoveným v člancích 62-64, jsou k tomu svoláni defenzoři, a příslušní ke svolání jsou čeští defenzoři, zatímco v případě zemské defenze mohou tuto pravomoc vykonávat defenzoři ohrožené země, neboť to vyžaduje rychlost řešení situace vzhledem ke stavu nouze.¹³¹

Tato ustanovení se ukazují jako prováděcí opatření pro případ defenze a je žádoucí poukázat na to, že také v době před rokem 1618 byl defenzorům předepsán podobný postup v prováděcích ustanoveních k česko-slezskému spolku.¹³² Už jsme dříve zmínili, že si defenzoři mohli nejen vypůjčit na náklady evangelických stavů peníze, ale také podle „Speciálních artykulů“ měli vykonávat správu evangelické církve, což se dá označit za počátek finanční výsosti. Toto nachází osobité vyjádření v České konfederaci. V podstatě bylo dříve v pojetí spolkového státu možné, aby měly země volnou ruku ve způsobu ukládání daní. V centralisticky orientovaném úřadu to fungovalo tak, že byla uložena povinnost vyměňovat si navzájem mezi zeměmi finanční zprávy. Článek 73 předvídá výměnu zpráv ohledně rozpočtů týkajících se branného cvičení, zatímco článek 94 jako doplněk předvídá vzájemné poznání finančních záležitostí, tedy přiděluje defenzorům funkci účetního dvora. Tento úřad by se měl odlišovat od soudobých rakouských úřadů (doby R. Stanky) svým stálým charakterem. Tím měla být obnovena stavovská daňová výsost, jak dříve existovala.

Nejvyšší státní funkce připadají defenzorům – kromě případů defenze – při uprázdnění trůnu. V tomto případě by neměli pouze vést volební shromáždění, ale také podle výkladu článků 27, 66 a 67 mít direkci nad zeměmi, tj. byli v tomto případě zemskými a říšskými direktory. V případě uprázdnění trůnu nebude žádná jednotlivá osoba vybavena nejvyšší vládnoucí mocí, nýbrž bude vládnout kolegium. V této souvislosti je ovšem typické, že se vojenská moc defenzorů vyjadřuje v době míru tím, že defenzoři musejí v případě války učinit patřičné přípravy. Už bylo zmíněno, že podle České konfederace měla být armáda stavovská. Ačkoli nyní mělo patřit přímé velení stavovskému generálovi, byli přesto obeznámeni s válečnými přípravami. Článek 86 o zásobení se municí jednotlivých zemí, o čemž mají být defenzoři obeznámeni, je pouze prováděcím ustanovením k článku 73.

¹³¹ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 111-112.

¹³² Tamtéž, s. 112.

6.4. Shrnutí

Jestliže shrneme obsah funkce defenzorů, můžeme ve funkcích, které zastávají, rozlišovat 3 skupiny. 1. skupina zahrnuje původní kompetenci defenzorů být orgány církevní autonomie a lze jejich prostřednictvím vnímat práva evangelické církve. Tato funkce se zakládala v podstatě na vývoji defenzorského úřadu a Majestátu z roku 1609. Tato funkce však byla téměř vytlačena druhým oprávněním, které patřilo defenzorům jako orgánům vnitrostátní výstavby zemí České koruny, kteří především kontrolují královské orgány, ale rovněž dohlížejí na stavy, které prostřednictvím soudů drží v právních mezích. Mohl se totiž objevit i případ, že by defenzoři stáli na straně krále proti stavům. Tato soudcovská a dohlížecí činnost tvoří obsah 2. skupiny kompetencí, zatímco 3. skupina oprávnění činí defenzory kompetentní k zachování integrity České koruny, pod níž patří i ústava. Zde vystupují jako nejvyšší orgány a plní úlohu zajištění státu v právním a zahraničněpolitickém ohledu. Tím jsou do České konfederace implantovány perfektně myšlenky Althusia o eforech. V Dedukci je citována 15. kapitola Althusiova díla „Politica“, která se zabývá úřadem eforů. Výslovně je zdůrazněno ono místo z Althusia, že stavy jsou povinny k obraně zemských svobod. U Althusia jsou sice efoři na špici státní správy, ale ta se omezuje jen na malý úsek, všechno ostatní je přenecháno stavům. Definici významu správy nám podává Althusius, když tvrdí, že správa je pouto, skrze nějž je stát propojen, toto pouto stát oživuje a skrze všechno ho vede k blahobytu. Je zde zřejmé, že rozdíl mezi správou a vládou ještě není objeven a úloha správy je spatřována pouze ve vytvoření nejvyšších vztahů v jednotě státu. Významné je stanovisko Althusia, že veškerá státní správa musí mít zákonné základy. Ale tato státní správa je jak u Althusia, tak i v České konfederaci chápána pouze jako nadstavba nad stavy. Institut defenzorů byl v ústavě nejosobitějším zřízením, jaké Česká konfederace předpokládala.¹³³

Ve „Speciálních artykulech“ týkajících se jedině Českého království se dává znovu defenzorům v moc konzistoř a Univerzita Karlova. Při této příležitosti je třeba připomenout, že když se v roce 1620 chtěla univerzita obrátit na krále Fridricha se žádostí, aby jí byla udělena jezuitská kolej, bylo žadatelům jasně řečeno, že v té věci nemá žádné právo. Není tedy příslušný o té záležitosti rozhodovat, žadatelé se musejí obrátit na defenzory. Z instrukce, kterou dali stavové již roku 1609 defenzorům ohledně konzistoře a univerzity i ze skutečné jejich činnosti je seznatelné, že měli být po této stránce ministry

¹³³ Tamtéž, s. 113-114.

kultury a školství, jak bychom dnes řekli. Tato pravomoc je jim obnovena po malé pauze a zajímavé je, že podobnou kulturní institucí měli být defenzoři i na Moravě a snad i v jiných zemích. Byla jim mimo jiné svěřena pravomoc postarat se o to, aby v zemi byla zřízena konzistoř a jedna nebo více hlavních škol.¹³⁴

Zvláštní (Osvobození, Svoboda) artikuly, které se dotýkají Českého království byly schváleny na pražském generálním sněmu r. 1619 v číselném celku 31 článků. 16. a 17. články se týkají práva svobodného občanů, 18. a 19. články se týkají práva svobodného občanství, 20. a 21. články se týkají práva svobodného občanství, 22. a 23. články se týkají práva svobodného občanství, 24. a 25. články se týkají práva svobodného občanství, 26. a 27. články se týkají práva svobodného občanství, 28. a 29. články se týkají práva svobodného občanství, 30. a 31. články se týkají práva svobodného občanství.

V konfederáčních jednáních českých defenzorů s valdejšími zeměmi roku 1619 má paradoxně nejmenší význam smlouva s Moravou, v níž byly upraveny jen rámcové vztahy mezi Českými a moravskými zeměskými státníky. Důležitější vzhledem k obsahu aktu byly smlouvy se Slezskem, které byly rámcové, v nichž byly vyloučeny zcela ve smyslu porážek konfederácké snahy podstatně participativní práva Slezanů na královské volbě. Česká direktoria se zavázala zřídit v Slezsku konfederáckou kancelář a Slezanům předložit k nahlednutí smlouvu, kterou se zavázali se na Karlovičích. Mezi oběma zeměmi se neměly přičlenit žádné republiky (převládá viz výše).

Podobně stavba Druhá Laňca zmiňuje české stavy, že budou považováni za „svobodné, dobré právo a svobodu“. Českí stavové se zavázali, že budou přezkoušovat Majestát a podporovat protestantství.

V České konfederaci měly být zaručeny rozdílné autonomní jednotlivých zemí. Již na začátku v prvních je vyloučena vyloučena, proť paří země k Českému království, které se „neděle a své svobodné, dobré právo, takže pak z jejich dědičného práva počítá se k království Českému bez vši obřadnosti, které by z toho měli právo neb nárok mít, připojit...“¹³⁵, Lenka České konfederace pak pokračuje v článku 16. na to, že země „každá země má být ve své jedinečnosti autonomní. V ostatních věcech vystupuje se všemi zákony práva kompetence společného národa jednotlivých zemí.“

Navyzovatelná zaručila se svobodou jednotlivých zemí byla při uzavření a omezení rozsahu právních akcí v jednotlivých zemích. Vyloučené vyjádřil článek 29, že královské snahy mají být svobodně rozhodovány, „neboť to je jeho svoboda, jen svoboda“.

¹³⁴ J. Glücklich, O defenzorech a českém povstání, s. 87.
¹³⁵ J. Glücklich, Konfederace II, s. 49.
¹³⁶ J. Glücklich, Konfederace II, s. 165, kde se se vztahem na české země uvádí: „neboť to je jeho svoboda, jen svoboda“.

7. Země

7.1. Postavení zemí

Zvláštní (Obzvláštní, Speciální) artykuly, které se dotýkají Českého království byly schváleny na pražském generálním sněmu roku 1619 a čítají celkem 31 článků.¹³⁵ Jde o dokument zásadní povahy, neboť zakotvuje některé politické zisky českých stavů a určuje rovněž právní postavení zemí a jejich vzájemné vztahy. Samotná Česká konfederace je na tuto otázku spíše skoupá.

V konfедераčních jednáních českých defenzorů s vedlejšími zeměmi roku 1619 má paradoxně nejmenší význam smlouva s Moravou, v níž byly upraveny jen rámcové vztahy mezi českými a moravskými zemskými úředníky. Důležitější vzhledem k obsahu aktu byly úmluvy se Slezskem, které nesly název Recesy, v nichž byly výslovně zcela ve smyslu pozdějších konfедераčních aktů potvrzeno participační právo Slezanů na královské volbě. Čeští direktori se zavázali zřídit slezskou zemskou kancelář a Slezanům předložit k nahlédnutí slezské listiny nacházející se na Karlštejně. Mezi oběma zeměmi se neměly přihodit žádné represálie (podrobněji viz výše).

Podobně stavům Dolní Lužice zajišťují čeští stavové, že budou považováni za „strýce, švagry, dobré přátele a sousedy“. Čeští stavové se zavázali, že budou prosazovat Majestát a podporovat protestantství.

V České konfederaci můžeme sledovat rozsáhlou autonomii jednotlivých zemí. Již na začátku v preambuli je výslovně vysvětleno, proč patří země k České koruně, které se „nadíle z své svobodné, dobré vůle, nadíle pak z jiných důležitých příčin počátečně k království Českému beze vší dědičnosti, kteráž by z toho králi pojiti neb náležeti měla, připojily...“¹³⁶, konec České konfederace pak poukazuje v článku 100 na to, že ústava¹³⁷ každé země má být ve své jedinečnosti nedotčena. V celé řadě ustanovení vystupuje úsilí zakotvit primát kompetence spolkového státu oproti jednotlivým zemím.

Nejvýznamnějším zásahem do suverenity jednotlivých zemí bylo asi ustanovení o omezení rozsahu pravomocí stavů v jednotlivých zemích. Výslovně vyjádřil článek 89, že katolické stavy mají být zavázány renunciací na „exceptio de fide haereticis non servanda“

¹³⁵ Tito artykulové, s. 80-102: „Artykulové obzvláštní, kteříž se samotného království českého dotýkají a při tomto generálním sjezdu spolu s jinými přivtělenými zeměmi, skrze vyslané jich zavříní jsou“

¹³⁶ F. Kameníček, Zemské sněmy II, s. 649.

¹³⁷ Srov. německou verzi čl. 100 v Documenta Bohemica, II, s. 165, kde se na rozdíl od české verze hovoří o Verfassung, čili ústavě. V české verzi se mluví pouze o „vejsadách“.

z tridentského koncilu. V případě odmítnutí mají ztratit své zastoupení na sněmech. Katoličtí stavové mají přísahat podle článku 12 spolu se všemi stavy na tuto renunciaci v souladu s výslovným uznáním Majestátu. Omezení práv katolických duchovních, které nepřímo směřovalo k vyloučení ze zemských sněmů, stálo po boku ustanovení, že také žádný katolík nesmí být připuštěn k veřejným úřadům, pokud nesloží přísahu, kterou lze označit za přísahu na základní zákony státu. Vrchol dosahují tyto požadavky v článku 14, který stanovuje, že katolík, který nesloží přísahu, nesmí být v zemích trpěn jako příslušník stavu. Nyní se objevují duchovní stavové v ještě horším postavení než světští, protože článek 89 vyslovuje také ztrátu stavovství pro biskupy a jiné duchovní hodnostáře, přičemž o světských stavech není řeč. Všichni stavové katolické konfese se musejí vyslovit k „exceptio“, zatímco katolíci, kteří nepatří k žádnému stavu takovou povinnost nemají, takže ono ustanovení znamenalo vlastně „privilegium odiosum“.¹³⁸

Tato ustanovení o způsobilosti být stavem představují bezpochyby největší vliv federace na právní sféru jednotlivých zemí Koruny. V nejužším poměru jsou ustanovení o nejvyšších úřadech zemí. Zde dávají Česká konfederace a slezské články přednost tomu, aby se určilo, které nejvyšší úřady mají být v budoucnu obsazovány protestanty. V tomto bodě zasahuje Česká konfederace více do pravomoci zemí, než to sama ústava předpokládá. V článku 16 se určí, které úřady mají v zemích zastávat protestanti. Zmíněné úřady měly již dříve ve všech zemích určitou tradici, do té míry se zdá toto ustanovení v souladu se zemskými zákony. Jinak lze však nahlížet na otázku zřízení úřadu zemských defenzorů ve všech konfederovaných zemích, neboť s výjimkou Čech nebyla tato instituce nikdy zřízena. Tato otázka měla být spíše upravena v samosprávném zákonodárství, tedy v jednotlivých zemských ústavách. Skutečnost, že tomu tak není, je dalším dokladem narušené autonomie zemí. Charakter federálního uspořádání státu podporoval nejvyšší stavovský orgán s odpovídající kompetencí. Výslovně hovoří článek 59 o tom, že defenzoři mají „od jedné každé druhým ve třech měsících v známost uvedeni být“, příslušným orgánem k tomu měl být zemský sněm.¹³⁹

Funkci defenzorů odpovídá jako zastoupení jednotlivých zemí u krále úřad kancléře. Česká konfederace nechává českou kancelář nerozdělenou, nárok jednotlivých zemí na vlastní kancelář byl zamítnut. Ale jádro požadavku na vlastní kancelář uznala Česká konfederace tím, že ve zvláštních člancích pro Slezsko výslovně stanovila, že pro Slezsko a obojí Lužice má být ustanoven místokancléř a sekretář německého původu (čl. 7). Kromě

¹³⁸ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 119.

¹³⁹ Tamtéž, s. 119.

toho určil článek 11 Zvláštních artykulů, že u audience kancléře u krále má být rovněž přítomen místokancléř. Také pro Moravu je přidělen zvláštní místokancléř českého původu. Ustanovení o místokancléři se nachází rovněž v České konfederaci v článku 34. Výslovně tento článek normuje, že místokancléř vykonává svou pravomoc podle příslušných ustanovení zemských zákonů, tedy je zachován dosavadní stav. Tím by zřejmě plná odpovědnost za úřední akty královské kanceláře v záležitostech německých vedlejších zemí přešla z kancléře na místokancléře, čímž by jednota kanceláře byla zrušena, resp. náplň jejích aktů by mělo ryze vnější, právně však nerelevantní charakter.

Nesmí se zapomenout, že Česká konfederace slíbila zemím skutečnosti, které právě zmíněné zásahy do právních řádů jednotlivých zemí mají kompenzovat. Na několika místech, např. v článku 100, Česká konfederace respektuje ústavy jednotlivých zemí. V tom neleží jen respektování autonomie zemí, nýbrž hlavně partikulárních ústavních řádů, které Česká konfederace garantuje. Články 71, 83 či 62 dokládají odmítnutí centralismu, který až do té doby zastávali po staletí čeští stavové jako svůj politický postoj. Tato rezignace jde tak daleko, že Česká konfederace výslovně předvídá účast vedlejších zemí na královské volbě.

Ještě v jednom důležitém bodě nacházíme dalekosáhlou soběstačnost zemí. Jde o vojenskou problematiku, kdy každá země disponuje svým vojskem a svým velením. V tomto ohledu je každopádně legislativa aktů nejvíce vzdálena od centralistického postoje.¹⁴⁰

Ačkoli bylo zmíněno, že Česká koruna je de iure federací, její těžiště leží fakticky v zemích. To je méně patrné z toho, co v České konfederaci je, než z toho, co v ní není. Zvláště chybí nejvyšší, společný zákonodárný orgán, neboť generální sněm má přijímat usnesení zemí podle článku 26 ohledně společných věcí. Generální sněm tedy nelze chápat jako zákonodárný sbor, šlo o orgán pracující ad hoc, jakési shromáždění různých zemských sněmů na jednom místě ve stejnou dobu v ryze technickém aspektu.

Podle České konfederace plní roli státní správy král a generální defenzoři. Ti stojí v čele státu při zachování dualistického principu krále a stavů. Česká konfederace mlčí v otázce suplikací a apelací, jak to bylo zavedeno v Čechách v souvislosti s událostmi roku 1547. Pravděpodobně měla úprava těchto otázek být přenechána zemským ústavám. Naproti tomu je pro rozličné královské komise v článku 41 přikázáno, že jejich členové mají být dosazeni z řad obyvatel dotčené země.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 121.

Těžiště České konfederace leží tedy v zemích. Zvláště zřetelné je to při sledování oněch ustanovení, která byla vydána jen pro jednotlivé země. Již několikrát zmiňované Zvláštní artykuly představují vedle slezských zvláštních článků nejvýznamnější dodatek k České konfederaci. Ve svém prvním díle se snaží ještě přesněji načrtnout práva evangelíků, resp. vybudovat autonomii evangelických stavů. Obzvláště se články staví již na začátku proti tomu, aby císař přenechal kolaturu na svých državách pražskému arcibiskupovi a je dekretováno, že tato práva mají v budoucnu připadnout utrakvistické konzistoři.

K tomu se řadí článek 6 Zvláštních artykulů, v němž je na společném zemském sněmu přiznáno utrakvistickým stavům právo vybírat jakýsi druh církevního poplatku, který si měli opatřovat utrakvističtí stavové sami. A jeho správa měla náležet defenzorům. Výslovně je zde předvídáno, že dosavadní direktori mají zůstat v úřadě jako defenzoři.¹⁴¹

S ohledem na českou kancelář je pozoruhodné ustanovení článku 11 Zvláštních artykulů, že nejvyšší kancléř království Českého může krále zpravovat o záležitostech své agendy jen v přítomnosti místokancléře království.¹⁴² Ten má také spolupodpisovat listiny, vydané českou kanceláří. Tím je mezi nimi vytvořen jistý koordinační vztah.

Současně je rozšířena autonomie proti králi v několika bodech. Při jednáních na zemských sněmech nemají být přítomni královští komisaři a králi samotnému není umožněno odpovídat na stavy danou odpověď ke královské propozici, aby nemusel zemský sněm trvat déle než 14 dní. Dále byly zrušeny úřady zřízené roku 1547 – pražských královských hejtmanů a královských rychtářů ve městech (články 15 a 16). Pražanům se přiznává vlastnictví hradeb a výkon jurisdikce nad vedlejšími právy a městům vůbec se přiznává druhá polovina odúmrti (články 20-22).¹⁴³

7.2. Zemské zřízení

Politickým jádrem Zvláštních článků jsou články 23 a 24. V prvním se potvrzuje neplatnost usnesení namířených proti Majestátu. V souladu s Českou konfederací stanovuje článek 24 Zvláštních artykulů, že text nového zemského zřízení má být připraveno k dalšímu generálnímu sněmu. Delegáti generálního sněmu ho mají ještě

¹⁴¹ "...aby také tak dobře, jako jiné zemské sbírky od defenzorův, neb od osob, kteréž by od nich k tomu nařízení byli, dobýváno býti mohlo." – Tito artykulové, s. 84.

¹⁴² "Nejvyšší kancléř království českého, kdykoliv a cokoliv králi bude přednáseti, aby místokancléř království českého tolikéž toho přítomen byl, toho všeho doslychal a o tom o všem vědomost měl" – Tito artykulové, s. 86.

¹⁴³ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 77.

jednou přehlédnout a při příštím sněmu ho schválit a dát vytisknout. Obzvláště je zdůrazněno, že má být do zřízení zemského vepsán „artykul ze strany svobodného volení krále (podle Justifikací a Dedukcí, kteráž vůbec vyjde).“¹⁴⁴ K tomu je nutné podotknout, že návrh zemského zřízení se připravoval již nedlouho po přijetí zemského zřízení z roku 1564, kodifikujícího stav z roku 1559. Už po deseti letech nevyhovovalo zemské zřízení proto, že se již hodně zpozd'ovalo za novými sněmovními usneseními. Proto již na sněmu roku 1575 bylo přijato usnesení o tom, že 21 tehdy schválených artykulů má být vloženo do nového zemského zřízení. Ve skutečnosti z nich bylo převzato jen 13. Na sněmu z roku 1576 bylo usneseno, jakým způsobem se má toto převzetí uskutečnit.¹⁴⁵ Na sněmu roku 1583 byla zvolena komise, která tyto artykuly spolu s dalšími připravovala pro nové zemské zřízení. Na sněmu z roku 1585 bylo určeno 7 artykulů, které měly být zařazeny do nového zemského zřízení, z nichž byly do návrhu převzaty jen 3.¹⁴⁶ Kromě toho se při úsilí o sepsání jednotného městského zákoníku pomýšlelo na to, aby městská práva byla v souladu se zemským zřízením. V roce 1579 byla vydána Práva městská království českého Pavla Kristiána Koldína, avšak k harmonizaci městských práv se zemským zřízením nedošlo. Proto byla roku 1583 na českém sněmu zvolena 28 členná komise z krajů, z každého kraje po jednom rytíři a jednom pánu, která měla dohlédnout na to, aby městská práva neodporovala zemskému zřízení.¹⁴⁷ Práce však zřejmě postupovala stále pomalu, protože bylo třeba na sněmu roku 1593 znovu jmenovat 28 člennou komisi.¹⁴⁸ Roku 1597 byly do komise zvoleny na sněmu osoby z městského stavu v počtu 6. Roku 1599 pak byla jmenována nová 13 členná komise. Roku 1600 byly zvoleny 2 zvláštní komise. Jedna komise měla na starost srovnání městských práv se zřízením zemským. Druhá komise měla vykonat redakci všech artykulů, schválených obecními sněmy od roku 1565 a rozhodnout o tom, které z artykulů mají být zrušeny a které naopak ponechány.¹⁴⁹ V této komisi zasedá 7 pánů a 7 rytířů, z nichž někteří zasedají i v první komisi. Práce těchto komisí byla patrně zúročena, neboť se z artykulu „O srovnání práv městských s zřízením zemským“ na sněmu roku 1608 dovídáme, že „přes polovici již té práce k místu přivedeno jest“. Sněm zahájený potom v lednu 1609 a ukončený až v únoru 1610 věnoval značnou pozornost chystanému zemskému zřízení. Zde se mezi velkým počtem požadavků

¹⁴⁴ Tito artykulové, s. 97.

¹⁴⁵ Sněmy české IV, s. 551.

¹⁴⁶ J. Glücklich, Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním, Brno 1936, s. 5.

¹⁴⁷ Sněmy české VI, s. 459.

¹⁴⁸ Sněmy české VIII, s. 384-385.

¹⁴⁹ Sněmy české X, s. 45.

uvádí artykul „O přehlédnutí zřízení zemského a položení do něho artykulův, předešlymi sněmy svolených, i také vytištění nového zemského zřízení zemského“ a artykul „O srovnání práva městského s zřízením zemským“. V tomto podání se opakuje ustanovení z roku 1569 a roku 1600, že do nového zemského zřízení mají být zahrnuty artykuly usnesení na sněmech od roku 1565, dále mají být opraveny neshody mezi artykuly, popřípadě podány interpretace k nejasným artykulům.

V majestátu o nekonfiskování majetku, který Rudolf II. slíbil vydat stavům, čteme, že má být slovo od slova vepsáno do zemského zřízení, až bude nově vytištěno. Majestát však nebyl vtělen do návrhu. Výsledek toho všeho byl artykul „O přehlédnutí zřízení zemského i položení do něho a vysvětlení artykulův sněmy předešlymi svolených i také vytištění znovu zřízení zemského“, v němž bylo opakováno ustanovení z roku 1600. V artykulu „O srovnání práv městských s zřízením zemským“ se praví, že větší díl práv městských byl již se zřízením zemským srovnán, přehlédnut a zkorigován.¹⁵⁰ Bylo zvoleno 21 osob (po 7 z každého stavu), které se měly sejít 8. 3. 1609 v „Zeleném pokoji“, dokončit práci a dokončenou práci zanést do desek. V obou komisích bylo několik osob stejných a tato okolnost byla jednou z hlavních příčin, proč byly obě komise roku 1614 na budějovickém sněmu, kdy ještě obě práce nebyly hotovy, spojeny v jednu, jak lze dovodit z artykulu „O napravení a zkorigování práv městských s zřízením zemským...“

Zvolené osoby měly zasednout na Pražském hradě 7. dubna a vše vyřídit do nejbližšího generálního sněmu. Ač se generální sněm, který podle usnesení budějovického sněmu měl být svolán nejpozději v lednu 1615, konal o půl roku později, nebyla úplně hotova ani jedna z obou prací.¹⁵¹ Návrh zemského zřízení, který se dochoval ve třech exemplářích, nejde při přejímání artykulů za sněm budějovický roku 1614, ke generálnímu sněmu roku 1615 odkazuje vždy jako k budoucímu shromáždění a nepřijímá z něho žádný artykul. Jak svědčí sněmovní usnesení z doby českého povstání, nezapomnělo se na tento návrh, který byl již tak daleko doveden. Na generálním sněmu roku 1619 byly do komise k přehlédnutí obou zákoníků zvoleni zástupci ze 3 stavů a opět se od nich žádalo, aby byli hotovi do příštího sněmu. Ale když se konal další sněm roku 1620, poslední předbělohorský, nebyla práce opět dokončena. Proto byly k prve zvoleným osobám přidány ještě další ze stavu panského a rytířského. Tyto artykuly sněmů a sjezdů let 1618-20 nezasáhly již do nového návrhu zemského zřízení. Najdeme v nich sice některé návrhy toho, jak by mohlo nové zemské zřízení vypadat, jak je tomu např. v artykulu generálního

¹⁵⁰ J. Glücklich, *Nová redakce*, s. 10-11.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 13.

sjezdu z roku 1619, který požaduje, aby svobodná města v Čechách nebyla nazývána královskou komorou, ale stejně by pravděpodobně došlo k tomu, že by artykuly sněmů po roce 1619 nebyly přijaty nebo by se u nich žádalo, aby byly změněny na sněmech. Proto je těžké nakreslit správný obraz o tom, jak by vypadalo zemské zřízení, kdyby byli stavové zvítězili, když se můžeme opřít jen o sněmovní a sjezdová usnesení z let 1618-1620.¹⁵²

Pozoruhodné je také, že návrhu bylo zřejmě užito při redigování Obnoveného zřízení zemského z roku 1627, přičemž do Obnoveného zřízení zemského byly přijaty vesměs nepolitické artykuly. Zdá se, že artykuly se do Obnoveného zřízení zemského dostaly touž cestou, jako do návrhu zemského zřízení: tak, že osoby pověřené vypracováním Obnoveného zřízení měly asi po ruce artykuly, jimiž byly opravovány a doplňovány články z roku 1564. Nedá se ale s jistotou tvrdit, že autoři Obnoveného zřízení zemského přímo vycházeli z textu zmíněného návrhu, zdá se to jen pravděpodobné.¹⁵³

Zvláštní artykuly byly zřejmě vydány zčásti již na počátku roku 1619, což lze usoudit z častějších ohledů na císaře, ačkoli byla většina ustanovení, jak dokazuje zmínka Dedukce v článku 24, koncipována až později. Artykuly proto postrádají jednotný rys.

7.3. Zvláštní články vedlejších zemí

Moravské zvláštní články se snaží především převést církevněprávní vztahy Čech na Moravu. Také zde má vzniknout buď v Olomouci nebo v Brně akademie a defenzory má být zřízena utrakvistická konzistoř. Za povšimnutí stojí rovněž článek 8, kde je přiřazen nejvyššímu kancléři místokancléř pro Moravu pro českou expedici (podrobněji viz níže 7.4.).

Zvláštní články německých vedlejších zemí se zabývají především německou zvláštní expedicí. Výslovně zdůrazňují především hornolužické články platnost kancléřských ustanovení z roku 1611. Zde zaslouží zvláštní zdůraznění také dodatkové akty pro Slezsko. V nich bylo nařízeno, že vyšší úřad má být napříště spravován evangelíkem, článek 5 dokonce nařídil, že od nynějška mají být ve všech slezských knížectvích hejtmani a kancléři z řad evangelíků. Současně bylo zrušeno pro katolické duchovenstvo Slezska privilegium fori a vratislavskému biskupovi byly církevní daňové povinnosti prohlášeny za zaniklé. Další platby vratislavskému biskupovi byly stíženy

¹⁵² Tamtéž, s. 69.

¹⁵³ Tamtéž, s. 67.

hrozbou pokuty 100 tolarů. Článek 7 přiznával Slezanům a Lužičanům nominační právo při jmenování německého místokancléře a sekretáře. Kromě toho se objevuje ještě řada nedůležitých otázek. Tak je např. zakázáno, aby v kanceláři byly vybírány zvláštní taxy, má být zrychlen právní proces, aktům odporující privilegia jsou zrušena atd.

Dále musíme věnovat zmínku pozoruhodnému ustanovení slezských zvláštních článků, ačkoli se totéž objevuje v dohodách s homorakouskými stavy a již bylo v jednáních přiznáno Slezanům. Je totiž nařízeno, že Češi a Slezané mají vzájemně neomezené dědičné právo, protože Slezané nejsou považováni za cizince. Zde vidíme počátek jednotného státního občanství zemí Koruny české.¹⁵⁴

Autonomie zemí je v těchto zvláštních člancích dovedena daleko. Je pouze ohraničena v povinnostech uznat Českou konfederaci a zůstat u ní, jinak by měly vejít v účinnost sankční ustanovení článku 52. K tomu lze přidat ještě to, že nejvyšší společné orgány měly fungovat na širokém poli pravomocí primárně jako orgány jednotlivých zemí a teprve sekundárně jako orgány společné státní správy, jak je to zvláště patrné u úřadu defenzorů. Země byly tudíž podle vůle České konfederace nositeli společné státní vůle a jim, resp. jejich stavům mělo příslušet bránit v rámci aktů jejich svobody a dále je rozšiřovat.¹⁵⁵

7.4. Vztah Moravy a Čech za českého povstání

Moravští stavové zaujali poprvé stanovisko k defenestraci a k českému povstání na sjezdu v Olomouci, zahájeném 25. června 1618, tedy měsíc po vyhození místodržících z oken Pražského hradu a po zahájení prvních operací Thurnova sboru. Olomoucký sjezd svolali zemští úředníci, mezi nimiž převažovali katolíci, a ti si také nad jednáním drželi plnou kontrolu. Poslům českých stavů dal sjezd zcela nezávaznou odpověď: přislíbil moravskou pomoc při jednání o smír mezi císařem a českými stavy, zdržel se však jakýchkoliv projevů sympatií s českým povstáním. A protože se situace stávala všeobecně nejistou, usnesli se moravští stavové, že bezodkladně naverbují pro ochranu země (neříkali před kým a proti komu) dva jízdní pluky po 1000 mužích a jeden pěší regiment se 3000 vojáky (velitelem byl Albrecht z Valdštejna). Těchto 5000 žoldnéřů se mělo stát zárukou moravské neutrality. Radikálnější evangelíci mezi moravskými stavy se zatím

¹⁵⁴ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 125

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 126.

neodvažovali dát své stanovisko najevo především z toho důvodu, že většina bez rozdílu vyznání myslela na to, aby Morava vyšla z nového konfliktu bez obětí a ztrát.¹⁵⁶

Pro neutralitu Moravy se vyslovil hned na začátku i Karel starší ze Žerotína, na jehož postoji záleželo nejvíce jak vídeňskému dvoru, tak českým povstalcům. Ve Vídni kardinál Khlesl doporučoval císaři, aby dal Žerotína uvěznit dříve, než se postaví do čela povstání na Moravě, zatímco v Praze povstalečtí vůdcové věřili, že Žerotín jako uznávaná hlava stavovské opozice přivede Moravu na českou stranu. Avšak Žerotín, kterého už v první polovině června povolal císař do Vídně, aby se ujistil jeho věrností, setrval věrně na svém stanovisku. To bylo nepřijatelné pro Prahu, ale výhodné z hlediska moravských stavů, jimž záleželo na tom, aby se konflikt jejich zemi vyhnul. Situaci v Čechách chtěl Žerotín řešit smírem, a to i za tu cenu, že čeští stavové poskytnou uraženému panovníkovi požadovanou satisfakci. Mezi vůdci českého povstání vzbudilo toto stanovisko zděšení a obrátilo proti Žerotínovi neskryvaný hněv, ve Vídni se zdálo příznivé, ale nikdo mu nevěřil. Čeští povstalci si samozřejmě uvědomovali, že nejde o Žerotína, ale hlavně o jeho vliv na moravskou stavovskou obec, a obávali se, že se za Žerotína postaví většina moravských stavů. V tomto ohledu se skutečně nemýlili. Většina moravské šlechty dala na Žerotína více než na vlastní úsudek a následovala ho i na brněnském sněmu, zahájeném 3. srpna 1618 v přítomnosti Ferdinanda II. Zde se moravští stavové znovu vyslovili pro smírné urovnání českých záležitostí a současně se nabídli za prostředníky mezi císařem a českými povstalcí. Když však povolili volný průchod císařského vojska Moravou do Čech a zvolili vrchním velitelem svého sboru kardinála Dietrichštejna, dostala jejich neutralita falešný ráz. Prostřednictvím, které nabízeli Čechům, se zdálo dvojnásob pochybné, neboť současně dávali najevo věrnost Vídni vážným činem. A odpovědnost i v tomto případě padala do značné míry na Žerotína, který přijal členství v delegaci do Prahy, ale ještě před odjezdem do Čech se rozjel do Vídně, aby u dvora objasnil svá stanoviska.

Moravské poselstvo na cestě do Prahy dorazilo k Čáslavi právě ve dnech, kdy v okolí města probíhala dělostřelecká bitva Buquoyova sboru se stavovskou armádou. A jestliže Jindřich Matyáš Thurn přivítal delegáty krajně nepřívětivě a donutil je dokonce k objížděcí mimo vlastní polní tábor, dával tak průchod veřejnému mínění v Čechách, které nepokrytě označovalo chování Moravanů jako zradu stavovských a evangelických zájmů a Žerotínovi na ní přičítalo největší zásluhu. Ve skutečnosti si v Praze od jednání s moravskou delegací nikdo nic nesliboval a Žerotínova promyšlená řeč před direktory a

¹⁵⁶ J. Janáček, Komentáře a Poznámky, in: P. Skála ze Zhoře, Historie česká, s. 346.

zástupci stavů jen posílila všeobecnou nevoli. Někteří jedinci, především snad Václav Budovec z Budova, se stále ještě nechtěli vzdát naděje, že se jim podaří pohnout Žerotína, aby změnil své stanovisko, ale realisticky uvažujícím politikům, jako byl Václav Vilém z Roupova, bylo jasné, že na Žerotínovi do značné míry už nyní ztroskotaly plány na pomoc moravských stavů. Ať už označovali Žerotína nevybíravými slovy za zrádce, nebo stále ještě vůči němu zachovávali zdvořilý tón, spatřovali v jeho slovech a činech zradu společných zájmů. Pražská jednání s moravskou delegací tedy nevyzněla přesvědčivě.¹⁵⁷

Ani po devíti měsících zápasu proti Habsburkům nedokázali čeští stavové přimět moravské stavy ani k náznakům aktivní spolupráce a zatímco povstalecké tendence z Čech dolehly až do rakouských zemí a vyvolaly tam protivládní neklid, moravští stavové se stále tvářili neutrálně. Z českého hlediska se tato situace stávala neudržitelnou, protože do popředí vystupovala otázka konfederace jako nejdůležitější záruky protihabsburské jednoty opozičních sil v Českém státě a v celé monarchii. A čím otevřeněji uvažovali předáci českého povstání po Matyášově smrti o nutné změně na trůně, tím naléhavějším problémem se stávala právě jednota. Českým povstalcům nehrozilo už jen nebezpečí, že Habsburkové zneužijí moravské neutrality vojensky jako roku 1618, ale mnohem větší starosti vyvolávaly obavy, že by neutralita Moravy mohla způsobit v případě volby nového českého krále rozklad Českého státu. Čeští stavovští předáci si uvědomili, že nezbývá jiná cesta, než přimět Moravu k získání pro povstání vojenskou intervencí. Na vojenské akci se podílel Jindřich Matyáš Thurn a ke zdaru celé operace přispěla vlastní iniciativa radikální a pročesky orientované skupiny stavovských evangelických předáků pod vedením Ladislava Veleny ze Žerotína počátkem května 1619. Na brněnském květnovém sněmu byla sesazena katolická vláda země, kterou reprezentoval kardinál Dietrichštejn a neutralistická skupina Karla staršího ze Žerotína byla odstraněna z politického rozhodování. Teprve nyní vyrovnala Morava s českým povstáním krok a mohlo být zahájeno a rychle dovedeno ke konci jednání o konfederaci. Tato rychlost byla umožněna tím, že komise se mohla opřít o práci na konfederaci roku 1608 a zejména o smlouvu mezi Čechy a Moravany z roku 1611. Je jedním z historických paradoxů povstání, že konfederace z roku 1619 dovádí do konce úsilí, jehož hlavním představitelem byl Karel starší ze Žerotína a že do textu Konfederace jsou vloženy jeho vlastní formulace.¹⁵⁸ Květnové povstání v Brně mělo významný vliv na vývoj války a novou organizaci Českého státu. Teprve nyní byli evangeličtí stavové všech zemí České koruny sjednoceni v odporu proti absolutismu a protireformaci, ale museli

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 346-347.

¹⁵⁸ J. Válka, Morava ve stavovské konfederaci roku 1619, FHB 10, 1986, s. 334.

vyřešit řadu problémů svých vzájemných vztahů. Odstranění absolutismu vyžadovalo, aby byla vytvořena nová základna státní jednoty.

Problémy a konflikty, které vznikaly mezi stavovskými Čechami a stavovskou Moravou, byly dány přechodem od karlovske lenní soustavy České koruny ke svazku stavy ovládaných zemí.¹⁵⁹ Stavové Čech se nechtěli vzdát pozice seniora vůči zemím-vazalům. Vždyť i Pavel Skála ze Zhoře označuje Moravu za „přední oud Království českého“¹⁶⁰ a Čechy tím pádem musejí být „hlavou“ státu. Jenže na místě někdejších knížat stáli v čele zemí stavové. Zatímco lenní vztahy krále a knížat byly považovány za zcela přirozené, stavové se postavení vazalů a lennímu právu houževnatě bránili, protože bylo v zásadním rozporu se stavovskými svobodami. Češi se stavěli do pozice hlavy státu a považovali vedlejší země za léna a jejich stavy za své leníky nejen v důsledku své přirozené povýšenosti, jak se jim často ve vedlejších zemích vyčítalo, ale protože prostě nebyl jiný způsob organizace českého státu k dispozici a protože se lenní model stále osvědčoval. Povýšenost byla jen mentálním produktem této situace.

Z lenního pojetí České koruny vyplývala i praxe volby a přijímání panovníků, nejožehavější problém vzájemného vztahu zemí České koruny v 15. a 16. století. Češi přistoupili k volbě panovníka jako první již v době husitství a byli to vždy oni, kteří prosazovali princip volitelnosti panovníka. Již v polovině 15. století také vypracovali velmi dokonalou techniku volby na českém sněmu všemi stavy. Ať již byly důvody jakékoliv, stalo se praxí a tradicí, že Češi volili krále vždy na svém sněmu sami, bez účasti zástupců vedlejších zemí. To vyvolávalo na Moravě i ve Slezsku neustálé protesty a oslabovalo to nesmírně jednotu stavovských zemí, zejména váhu generálních sněmů. Vedlejší země - na protest své absence při volbě - uznávaly dědičnost českého trůnu, odmítaly účast na korunovacích a prosadily oddělené holdování a přijímání panovníka znovu ve svých zemích. Neměly také důvod zúčastňovat se generálních sněmů, když nejdůležitější politický akt se zde vůbec nekonal. Tak nemohly vznikat žádné stavovské korunní instituce, což je největší překážkou pevné státní jednoty a pevného státního vědomí ve smyslu České koruny. Česká kancelář nemohla tento nedostatek nahradit, protože byla považována za orgán panovnický a byrokratický a její kompetence byla ve vedlejších zemích pokládána vždy za nežádoucí zásah do zemské autonomie.

Pro setrvačnost této praxe je příznačné, že ji Čechové hájili ještě během velké krize habsburské monarchie v letech 1608-1611 a nedovolili vedlejším zemím účast při

¹⁵⁹ Srov. J. Válka, *Karlova integrace Moravy do českého státu*, Jižní Morava 1980, I, s. 43-53.

¹⁶⁰ P. Skála ze Zhoře, *Historie česká* (edice J. Janáčka), s. 85.

projednávání nástupnictví Matyáše na český trůn, i když již na Moravě vládl. Také Ferdinand II. byl roku 1617 přijat za českého krále a za vládce ve vedlejších zemích dosavadním způsobem, tj. přijetím na českém sněmu a pak ve vedlejších zemích. Moravský sněm vyjádřil jako obvykle formální protest proti přijetí Ferdinanda II. na český trůn bez účasti vedlejších zemí a zdůraznil oprávněnost jeho dědických nároků po Anně Jagellonské. Ale zde si právě již jádro české stavovské opozice kolem Thurna a měst uvědomilo, že vedlejší země by mohly mít svůj význam při prosazení volby namísto dědického nástupnictví Ferdinanda II., hájeného Matyášem a katolickou stranou. Česká stavovská opozice při této příležitosti, především vinou Šlikovou, zcela zklamala.¹⁶¹

Teprve Česká konfederace mění způsob volby českého krále zcela výrazně. Namísto volby na českém sněmu zavádí volbu na generálním sněmu zástupci zemí Koruny. Češi si přitom ponechávají iniciativu, protože krále navrhují a mají první hlas; po nich následují jedním hlasem Moravané, Horní Lužičané a Dolní Lužičané, a Češi druhým hlasem volbu uzavírají (viz výše). Češi mají sice pořád jistou výhodu před ostatními zeměmi, stále to však znamená pokrok oproti minulému stavu.

V řadě ustanovení, s jimiž se přizpůsobila církevněprávní a stavovská struktura Moravy české struktuře, se ukazuje progresivně společenský rys České konfederace. Již brněnský zemský sněm na počátku května, na němž se konstitovala moravská direktoriální vláda, předvíдалa založení protestantské konzistoře. Až do roku 1619 nedisponovalo markrabství, které v pohusitských časech nebylo včleněno do české utrakvistické církve, ani evangelickým církevním vedením, ani odpovídající právní organizací. Zatímco se pravomoc pražské konzistoře nad Moravou v 16. století oslabovala, byla moc olomouckého biskupa nad protestanty, kteří se nadále označovali za utrakvisty z právních důvodů, stále větší.¹⁶² Mocná pozice olomouckého biskupství a nedostatek vlastní církevní organizace, to byly problémy nejen náboženské, ale i právní. Konzistorní soud olomouckých biskupů byl totiž v zemi jedinou institucí církevního práva, a to nejen v záležitostech kněžských, ale i v řadě důležitých záležitostí laiků, např. v manželském právu a jeho majetkových konsekvencích. To byl další důvod k tomu, aby se evangelíci snažili vybudovat svou církevní organizaci a dosáhnout její legalizace.

Jakýkoliv pokus o legalizaci jiného než utrakvistického vyznání narážel na Moravě vždy na odpor biskupa. Zvláštnostmi stavovské struktury Moravy se také vysvětluje, proč nevyvíjely zemské sněmy větší iniciativu ve prospěch legalizace evangelických vyznání a

¹⁶¹ F. Kavka, *Bílá hora*, s. 86-87.

¹⁶² J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 438.

církevní správy. Biskup a preláti, zastoupení na Moravě na sněmu, mohli totiž každou takovou snahu vetovat, protože petice k panovníkovi musela být jednomyslná, stejně jako samo usnesení zemského sněmu. A tak se stalo, že Morava nemá do roku 1619 žádnou legální evangelickou konfesi a žádnou evangelickou církevní správu a instituci církevního práva. Proslulá náboženská svoboda na Moravě záležela jen na patronátu a dobré vůli a neměla žádný zákonný podklad. Tak mohla protireformace zaznamenat v předbělohorské době značné neúspěchy – na prahu povstání je již téměř polovina far pod kontrolou biskupa.¹⁶³

Morava využívá vytvoření konfederace k zřízení paralelní církevní organizace podle českého vzoru: Morava má dostat od budoucího krále stejný majestát na náboženské svobody, jako mají Češi a Slezané (článek 1 zvláštních článků pro Moravu)¹⁶⁴, a má zde být zřízena konzistoř jako v Čechách (článek 2); biskup je zbaven kolatury nad evangelickými kostely (článek 3) a v Olomouci, Brně nebo na jiném místě má být zřízena akademie královským nařízením, financovaná ze zemských daní (články 5, 6). Náboženská svoboda má být střežena sborem defenzorů. Tak byla na Moravě legalizována evangelická vyznání, vyřešen problém evangelického církevního práva a problém školství. Konkrétní znění konfese by muselo být ovšem teprve vypracováno a je pravděpodobné, že by sjednocovalo luterány a české bratry, tj. vznikla by zřejmě podle vzoru české konfese.¹⁶⁵

Zřízení konzistoře sub utraque a akademie, stejně jako odpovídající církevněprávní, politické a finanční aspekty byly, vedle otázek právního postavení královských měst, hlavní náplní moravských zvláštních článků. Majestát o svobodném provozování náboženství, jak ho obdržely Čechy a Slezsko roku 1609, měl nyní konečně legalizovat evangelické vyznání a řešit otázky církevní výstavby a škol také na Moravě.¹⁶⁶

¹⁶³ F. Hrubý, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bilou horou*, Praha 1935, s. 93.

¹⁶⁴ F. Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 669-680.

¹⁶⁵ J. Válka, *Morava ve stavovské konfederaci*, s. 340.

¹⁶⁶ J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 438.

8. Společné orgány konfederace

8.1. Generální sněm

Ve státní struktuře Českého státu byl již od 14. století generální sněm nejvyšším zákonodárným orgánem, což našlo své vyjádření i v České konfederaci. Přesto ho nelze považovat za klasický parlament, ale spíše za shromáždění stavů jednotlivých zemských sněmů na jednom místě a ve stejnou dobu (viz výše). Podle České konfederace má generální sněm být svoláván defenzory při volbě krále (článek 27). Volbou krále jsme se zabývali již několikrát v různých souvislostech, proto jen shrnuji, že do té doby přijímal, případně volil panovníka český zemský sněm a ostatní země České koruny s přijetím či volbou vyjadřovaly souhlas. V České konfederaci podrobnější úprava sněmovnictví chybí, což se týká nejen generálních, ale i zemských sněmů. Zásadní a podrobná úprava postavení a pravomoci sněmů je zakotvena v zemském právu.¹⁶⁷ Za českého povstání se konaly dva generální sněmy. Ten v roce 1619 byl významný přijetím České konfederace, sesazením krále Ferdinanda II. a zvolením falckého kurfiřta Fridricha za českého krále. Na jaře roku 1620 se sešel generální sněm naposledy před Bílou horou a ve sněmovních jednáních prošel návrh na volbu nejstaršího králova syna za budoucího českého krále. Za osm měsíců pak došlo ke katastrofě. V bitvě na Bílé hoře stihla stavovská vojska porážka, z níž se povstání již nevzpamatovalo. Vítězný král ani jeho nástupci nesvolali již nikdy generální sněm zemí České koruny, ačkoli sněmy zemské se scházely celkem pravidelně po celé období absolutismu.¹⁶⁸

8.2. Česká dvorská kancelář

Společnými výkonnými a správními orgány konfederace byly česká dvorská kancelář (článek 34) a sbor defenzorů. V čele kanceláře stál kancléř, který byl vybírán z řad evangelíků. K. Kapras podotýká, že česká kancelář i nadále zůstala, ale její výkonná moc jí byla odňata. Měla obstarávat pouze písemné spojení krále se zeměmi. Kancléř měl

¹⁶⁷ K. Adamová, K otázce první federální ústavy, s. 252.

¹⁶⁸ V. Vaněček, Sněmy za českého stavovského povstání, s. 121.

krále všude doprovázet a bdít nad tím, aby se nic nečinilo proti zemským právům.¹⁶⁹ Personální obsazení kanceláře (speciálně šlo o místokancléře a sekretáře) upravovaly zvláštní články s ohledem na „partykulární“ právo jednotlivých historických zemí. V souladu s Českou konfederací se mělo dbát na to, aby písemnosti vycházející z kanceláře jménem krále či stavů neodporovaly právům, svobodám a privilegiím jednotlivých zemí (článek 35). Česká kancelář nesměla předvolávat obyvatele z přivtělených zemí, pouze ve zvlášť závažných případech mohla tyto obyvatele obeslat a věc musela být vyřízena bez průtahů (články 39 a 40). Žaloby a podání z jednotlivých konfederovaných zemí měla česká kancelář postupovat příslušné vrchnosti a soudu té které země, ze které žaloba či podání byly kanceláři doručeny (článek 43). Pokud by kancelář ustavila k přešetření závažné záležitosti týkající se některé z konfederovaných zemí komisi, museli v ní být zastoupeni obyvatelé země, ve které měla být sporná věc vyšetřována. Obyvatelům z jednotlivých konfederovaných zemí bylo dáno na uvážení, zda jejich spornou věc má projednat komise nebo příslušný soud (články 41 a 42).

Stejně jako v případě sněmovnictví ani české kanceláři nebylo věnováno v České konfederaci mnoho pozornosti, neboť postavení i kompetence české kanceláře byly normovány zemským právem.¹⁷⁰

Česká dvorská kancelář je ústředním státním úřadem, v němž se první místo vyhradilo Čechům, protože společným kancléřem je Čech. Je to sice další důkaz přednosti Čechů před ostatními občany, dá se však říci, že to příliš neznamenal, protože se Čechům poskytl čestný úřad, ne však nějaké skutečné právo. Její moc byla značně okleštěná, její dosavadní exekutivní pravomoc prakticky zanikla, obstarávala nyní jen písemné spojení mezi panovníkem a zeměmi Koruny ve smyslu a v duchu práv jednotlivých zemí. Podle toho byl kancléř takřka jen tajemníkem krále, jehož postavení bylo také tím dotknuto, „že nemaje žádné bydliště, měl krále vždy doprovázet.“¹⁷¹

Již několik let před přijetím České konfederace se vedla jednání o podobě české kanceláře, která se ukázala pro Konfederaci jako mimořádně plodná. Množství detailních ustanovení ze smluv s Moravou roku 1608 a 1611 stejně jako úmluva se Slezskem a Lužicemi v otázce zvláštní kanceláře mohlo být do Konfederace roku 1619 převzato a potvrzeno. Kancelář byla zahrnuta především do Speciálních článků, které byly jako dodatky přijaty k České konfederaci a které přesněji definovaly centrální a regionální

¹⁶⁹ J. Kapras, Právní dějiny zemí Koruny české, II, Praha 1913, s. 447.

¹⁷⁰ K. Adamová, K otázce první federační ústavy, s. 252-253.

¹⁷¹ A. Gindely, Dějiny, II, s. 134.

kompetence. Ukázalo se, že ne organizace pražské kanceláře jako takové nebo ustanovení českého kancléře z řad českých pánů, nýbrž nad touto institucí vykonaný protireformační tlak vyvolal odpor vedlejších zemí.

Úřad nejvyššího kancléře byl nejvlivnějším z českých zemských úřadů, který měl dále být obsazován jen protestanty (článek 16, 34). Roku 1611 se naléhalo na změnu kanceláře, roku 1619 čteme ve zvláštních slezských člancích (článek 7), že mají knížata a stavové nyní více vkládat důvěru do českých stavů, že budou stále usilovat o to, aby se objevovaly před kanceláří takové záležitosti a apelace, které se týkají práv a svobod každé země.¹⁷² Starší reformní návrhy Moravy byly bez odporu integrovány do Konfederace (článek 35). Proto lze uzavřít, že právě ve sporných bodech ohledně královské volby, generálních sněmů nebo kanceláře, které po desetiletí posilovaly odstředivé tendence v rámci České koruny, se objevil v Konfederaci náznak harmonizace ve vztazích mezi zeměmi.¹⁷³

Ve dvou místnostech české kanceláře se vyřizovaly záležitosti, pro něž má moderní doba řadu ministerstev. Na konci 16. století a před rokem 1619 byla agenda české kanceláře značně široká. Řešily se tu otázky zahraniční, vojenské, obchodní, dopravní až po spravedlnost a záležitosti vnitra. Odtud vycházely všechny důležité vyhlášky, dekrety a vládní nařízení, s výjimkou financí, které měla na starosti královská komora.

V úřadovnách české kanceláře se v předbělohorském období scházela i královská rada, nejvyšší stálý orgán stavovské moci v království a zároveň závazný poradní sbor panovníků. Její členy jmenoval král a ponechával je ve funkci, jak dlouho se mu zlíbilo. Česká kancelář byla jejím výkonným orgánem, nejvyšší kancléř prostředníkem mezi ní a králem, sekretář kanceláře jejím zapisovatelem. V posledních letech 16. století zůstala místa nejvyššího kancléře a nejvyššího purkrabího volná, skoro celá správa země se dostala do rukou rozhodných nekatolických úředníků, místokancléře Kryštofa Želinského a sekretáře Jana Milnera. Také česká komora byla tou dobou složena takřka výhradně z utrakvistů. Papežský diplomatický zástupce naléhal na Rudolfa tak dlouho, až vládce v létě 1599 obsadil nejvyšší úřady radikálními katolíky. Od roku 1599 se stal přednostou kanceláře Zdeněk Vojtěch z Lobkovic, který byl zastáncem byrokratického centralismu. S nástupem Lobkovic začala i protireformační éra v kanceláři. Ponechal tam sice schopné nekatolické úředníky, ale kdo pomýšlel na kariéru, musel se stát katolíkem.¹⁷⁴

¹⁷² Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 682.

¹⁷³ J. Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*, s. 435-436.

¹⁷⁴ J. Petráň, *Staroměstská exekuce*, s. 152-153.

Lobkovic zůstal v úřadu nejvyššího kancléře až do českého povstání. V roce 1619, kdy skončila direktorská vláda přijetím nového krále Fridricha svou činnost, měl zásluh na tento post Jáchym Ondřej Šlik, ale přednost dostal prezident direktoria Václav Vilém z Roupova. Šlika se to velmi dotklo. Nešlo jen o prestiž. Nejvyšší kancléř dostával ročně přes 60 000 tolarů, kdežto úřad nejvyššího zemského sudího, kterým byl obdařen Šlik, byl honorován velice skrovně. Šlik byl rozladěn a nijak se netajil tím, že toto je další úskok kalvinistů proti němu, luteránovi a rozhodnému přívrženci saského kurfiřta. Volba Fridricha byla Šlikovou prohrou. Musel vzít zavděk jmenováním zemským fojtem v Horní Lužici jako náplastí za to, že se nestal nejvyšším kancléřem. Tato epizoda dokazuje, že direktorium nebylo svorným bratrstvem zbožných vlastenců, kteří hájili své náboženské svobody. Tak vypadali jen ve svých apologiích a propagačních letácích. Bylo by velkým omylem se domnívat, že se stavovská obec dělila jen na katolíky a nekatolíky. Tak, jako dovedla být někdy až obdivuhodně jednotná, pokud šlo o všeobecná stavovská práva a jejich obhajobu proti panovníkovi, tak se zase na druhé straně štěpila podle zahraniční orientace.¹⁷⁵

8.3. Apelační soud

Za stavovské revolty roku 1546/47 proti Ferdinandu I., která skončila neúspěchem zvláště pro městský stav, bylo přijato mnoho opatření, která oslabila moc královských měst. Král mimo jiné odňal městům svobodné postavení třetího stavu na zemských sněmech a ponechal jim hlas pouze do odvolání. Tím je prakticky zbavil svobodného rozhodování na sněmech. Pronikavě omezil městskou samosprávu. Do čela pražských měst postavil své úředníky-hejtmany a rady ostatních měst podřídil královským rychtářům. Moc nejvýznamnějšího města království – Starého Města pražského – a současně samosprávu celého městského stavu okleštilo zřízení královského apelačního soudu roku 1548. Až dosud se měšťané odvolávali proti rozhodnutím městských soudů k radě Starého Města. Král nyní tuto zásadu zrušil a jako nejvyšší soudní instancí pro všechny měšťany ustanovil apelační soud, složený z pánů a rytířů jmenovaných králem.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 226.

¹⁷⁶ A. Míka, Stoletý zápas o charakter českého státu, s. 78-79.

Do jisté míry se stal apelační soud společným orgánem konfederace roku 1619 jako soudní orgán výrazně politické povahy.¹⁷⁷ Protestantští stavové si byli velmi dobře vědomi významu apelačního soudu ve státě, a proto v České konfederaci stanovili, že stejně jako nejvyšší zemští úředníci bude i prezident apelačního soudu ustanovován v budoucnosti pouze z řad evangelíků. V článku 16 je taxativně vypočteno, které nejvyšší úřady mají zastávat osoby evangelického náboženství. Mezi nimi jsou jmenováni i „presidentové komory nad apellacemi.“ Podle článku 17 patří nominační právo stavům, volbu a jmenování zabezpečuje panovník. V souladu s tímto ustanovením jmenoval král Fridrich Falcký po poradě s protestantskými stavy místo dosavadního prezidenta Bedřicha v Talmberku prezidentem apelačního soudu předního reprezentanta protestantských stavů Václava Budovce z Budova. Apelačnímu soudu věnovalo v návaznosti na Českou konfederaci pozornost i samotné sněmovní usnesení ze srpna 1619. Bylo zde stanoveno, že apelační radové mají být lidé poctiví a domácího práva znalí. Všechny tři stavy měly být u apelace zastoupeny v rovném počtu.

Také ve Zvláštních (Speciálních) člancích, které přijaly sněmy jednotlivých zemí k doplnění a konkretizaci České konfederace, se objevila ustanovení o apelačním soudu. Do zvláštních článků Slezska i obou Lužic¹⁷⁸ se promítl i požadavek Slezanů z roku 1611 o přenesení německé expedice apelačního soudu do Slezska. V ustanoveních zvláštních článků se rovněž nachází i další požadavek stavů inkorporovaných zemí z roku 1611¹⁷⁹, aby apelační soud nebyl při výkonu soudnictví nahrazován českou kanceláří a českou komorou (čl. 7 slezských zvláštních článků).¹⁸⁰

¹⁷⁷ Viz K. Adamová, *Apelační soud v Českém království v letech 1548-1651*, Pocta akademiku Václavu Vaněčkoví k 75. narozeninám, Praha 1975, s. 101-112.

¹⁷⁸ F. Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 680 n.-čl. 7, s. 687 n.-čl. 1 a 692 n.-čl. 1.

¹⁷⁹ Ke stavovským požadavkům z roku 1611 srov. příslušné stránky in: *Sněmy české XV a dále* F. Kameníček, *Zemské sněmy*, II, s. 487.

¹⁸⁰ K. Adamová, *K otázce první federační ústavy*, s. 253.

9. Orgány konfederovaných zemí

9.1. Zemské sněmy

Zemské sněmy měly podobnou roli jako generální sněmy, s tím rozdílem, že vykonávaly svou působnost na regionální úrovni. Byly tedy nejvyššími zákonodárnými orgány jednotlivých konfederovaných zemí a ztělesňovaly výkon samosprávné kompetence. Jejich postavení normuje Česká konfederace v závěrečných člancích (články 95 a 96). V článku 95 legalizuje výsadní postavení zemských sněmů proti králi, neboť král nesmí zasahovat do usnesení zemských sněmů. Jakékoliv královy námitky či repliky byly bez významu. Usnesení stavů má být tedy konečné a pravomocné. Nikdo do jejich výsosti nesměl zasahovat. Po rozpuštění sněmu by rozhodnutí kohokoli jiného postrádalo jakoukoliv závaznost. Je stanovena také pořádková lhůta pro trvání zemského sněmu, která by neměla překročit 14 dnů, pokud by nenastala nějaká mimořádná situace (článek 96). Podrobnější ustanovení o zemských sněmech v České konfederaci chybí, poněvadž stejně jako v případě generálního sněmu a české kanceláře postavení a kompetence zemských sněmů byly již dříve upraveny zemským právem.¹⁸¹

V průběhu povstání se konalo v Čechách pět zemských sněmů, na Moravě tři zemské sněmy a ve Slezsku dva zemské sněmy. Na Moravě obvykle předcházely formálně svolanému sněmu tzv. sjezd, tj. volná schůzka, na níž si účastníci neformálním způsobem vyměňovali názory na otázky, o nichž se očekávalo, že budou projednávány na sněmu. Šlo tedy o určité předjednání.

Až do zvolení nového krále byl odpovědným orgánem ke svolávání stavovských shromáždění sbor direktorů. První z nich byl český zemský sněm, který zahájil v Praze dne 25. 6. 1618 předseda direktoria Václav Vilém z Roupova. Účastnili se ho i někteří katoličtí šlechtici. Tento sněm zejména prohloubil roztržku s králem tím, že na jeho smířlivé dopisy dal odpověď, která nedávala naději na vyjednávání.¹⁸²

Dne 6. července 1618 se sešel ve Slezsku knížecí sněm, který se plně postavil na stranu odboje, zatímco moravský zemský sněm zahájený 13. srpna stál ještě na straně krále a radil českému direktoriu k ústupnosti.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 253.

¹⁸² V. Vaněček, Sněmy za českého stavovského povstání, s. 118-119.

Další zemský sněm v Čechách byl svolán direktory velmi brzy na to. Sešel se 28. srpna 1618 a katoličtí šlechtici jej zpočátku ignorovali. Teprve když byly významnějším z nepřítomných rozeslány zvláštní dopisy vyzývající „k společné obraně zemských svobod“, někteří z nich na sněm přicházejí. Z tohoto sněmu byl sice poslán králi do Vídně smířlivý dopis, ale jinak se pokračovalo v organizování stavovské armády a strana přející si smír s králem byla posléze odsunuta do pozadí.

Nový zemský sněm v Čechách nacházíme po půlroční přestávce. Konal se ve dnech 18.-23. března 1619, a to opět za účasti určitého počtu katolíků. Došlo na něm už ke konfiskaci majetku některých přívrženců Habsburků. Ve dnech, kdy sněm v Praze rokoval, zemřel ve Vídni král Matyáš. České povstání se tak octlo v přímém konfliktu s jeho nástupcem Ferdinandem II.

Všechny tyto sněmy připravovaly půdu pro svolání generálního sněmu, který v létě 1619 schválil Českou konfederaci, detronizoval Ferdinanda II. a přijal nového krále.

Generální sněm a výsledky jeho jednání byly vrcholem aktivity stavovských shromáždění za stavovského povstání. Z ostatních stavovských shromáždění je třeba upozornit na český zemský sněm svolaný mezi zasedáním generálního sněmu. Sešel se 23. srpna 1619 a je pozoruhodný tím, že se zde projeví hluboké rozpory mezi šlechtou a městy, zvláště v otázkách hospodářských a finančních.

Významný byl i český sněm svolaný ke korunovaci Fridricha Falckého na konci října 1619 v Praze. Do jeho zasedání spadá konec fungování českých direktorů, neboť nový král jmenoval tehdy pro království České ve smyslu dřívějších ústavních tradic nový sbor nejvyšších zemských úředníků a obnovil tak pravidelnou správu země.

Ostatní sněmy konané až do porážky povstání stačí jen stručně zmínit. Byly to moravský zemský sněm, který se sešel v srpnu 1619 a slezský Fürstentag konaný v únoru 1620. Posledním stavovským shromážděním byl již zmíněný generální sněm na jaře 1620.¹⁸³

9.2. Krajské sjezdy

Česká konfederace se nezmiňuje o krajských sjezdech, které byly významnou parlamentní institucí v krajích Českého státu v období stavovské monarchie. Šlo o

¹⁸³ Tamtéž, s. 119-121.

shromáždění místní šlechty, zejména rytířů, přičemž za zvláštních okolností nebylo jistě vyloučeno, aby se těchto sjezdů účastnili i zástupci měst jednotlivých krajů.¹⁸⁴ Zvláštní je, že ze 3 stavovských shromáždění zůstaly krajské sjezdy za českého povstání skoro úplně stranou.

Udiví to tím více, že v povstání šlo skutečně nejen o boj na život a na smrt mezi zastánci systému stavovské monarchie a zastánci absolutismu a o boj s tím související mezi českými katolíky a evangelíky, nýbrž do značné míry o rozhodující zápas proti centralizačním snahám Habsburků. Je zřejmé, že v dané situaci mohla poskytnout co nejširší platformu – byť i v omezení daném úzkým tehdejší pojetím šlechtické demokracie – právě instituce krajských sjezdů.

Na českém zemském sněmu ještě tři léta před vypuknutím povstání byl podán návrh, který neprošel, aby zákaz konat krajské sjezdy bez speciálního královského svolení byl zrušen. Náčelníkem strany bojující proti zákazu byl tehdy Matyáš Thurn, později jeden z hlavních generálů vzbouřených stavů za povstání. Nicméně, když v povstání vzali evangeličtí stavové v Čechách skutečně moc do svých rukou, zaujalo direktorium k svolání krajských sjezdů opět nepříznivé stanovisko a setrvalo mlčky při zákazu, jak byl formulován v platném zemském zřízení z roku 1564. Výjimečně si vzpomněl český zemský sněm na krajské sjezdy v zasedání, které začalo dne 26. 8. 1618. Avšak možnosti, které tato kategorie sněmů poskytovala v ohledu mobilizace branné moci a také všeobecně pro zvýšení zájmu o věc povstání v neširších kruzích šlechty, ani tentokrát nebylo náležitě využito. Ještě v roce 1619 bylo sice uloženo české sněmovní delegaci, aby při pokusu německých kurfiřtů o zprostředkování v konfliktu mezi českými stavy a králem uplatňovala vůči králi požadavek svobodného konání krajských sjezdů, ale to byl program zřejmě jen formální a demagogický.¹⁸⁵

Arsenál parlamentárních institucí, s nimiž česká šlechta v povstání operovala, byl tedy ochuzen o jednu z nejúčinnějších zbraní. Určité obohacení tohoto arsenálu představovaly sice separátní sjezdy protestantských stavů z Čech, které se v určité míře mohly konat na základě Rudolfova Majestátu z roku 1609, avšak této možnosti bylo použito jen na samém počátku povstání, v březnu a květnu roku 1618, neboť později se takové schůzky staly zbytečnými. Konaly se ostatně vždy jen v rámci země, nikoli v rámci krajů.¹⁸⁶

¹⁸⁴ K. Adamová, K otázce první federační ústavy, s. 253.

¹⁸⁵ V. Vaněček, Sněmy za českého povstání, s. 117-118.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 118.

9.3. Zemské úřady

Zemské úřady byly výkonnými a správními orgány jednotlivých zemí. Podle České konfederace nesměli zemské úřady ani jiné přední úřady obsazovat cizinci (článek 3). Všechny přední úřady navíc nesměly být obsazovány katolíky. Toto ustanovení mělo svoji historickou genezi. Česká konfederace vycházela teoreticky z myšlenky náboženské tolerance, ale prakticky téměř ve všech ustanoveních je dáována přednost evangelíkům. Nejvýznamnější zemské úřady v konfederovaných zemích měly být soustředěny do rukou evangelíků. Podle článku 16 měly být v Čechách obsazovány evangelíky úřady pražského purkrabího, nejvyššího kancléře, obou purkrabí karlístejných, nejvyššího písaře. Dále měli být z řad evangelíků jmenováni prezident apelačního soudu, oba podkomoří, hejtman Pražského hradu, nejvyšší mincmistr a oba hofrychtěři.

Na Moravě měli být podle stejného ustanovení jmenováni z řad evangelíků zemský hejtman, nejvyšší komorník, podkomoří a nejvyšší písař. Ve Slezsku to byli vrchní hejtman a hejtmani a kancléři v dědičných knížectvích. V Horní a Dolní Lužici měli být evangelíky oba zemští fojtové, zemští hejtmani a sudí.

Článek 16 navazuje na článek 13 České konfederace, ve kterém je stanoveno, že žádná osoba, která vyznává katolickou víru nemá být jmenována či volena do vyšších ani nižších úřadů v zemi. Totéž platilo i pro městské úřady, zejména rady. Je zde ovšem stanovena výjimka, která představuje průlom do všeobecné zásady neobsazovat úřady katolíky, podle které byli katolíci teoreticky k těmto úřadům připuštěni. Museli se ovšem zavázat přísahou, že budou dodržovat Majestát a konfедераční listinu a nebudou nic podnikat proti svobodnému výkonu náboženství, přičemž je myšleno především náboženství protestantské.¹⁸⁷

V České konfederaci je omezeno jmenovací právo panovníka, který mohl z případných čtyř návrhů na český (moravský) zemský úřad, které mu byly stavy předloženy, vybrat a potvrdit jednoho z navrhovaných. Je zde nepochybně reminiscence na rok 1547, kdy stavy požadovaly na Ferdinandovi I., aby v případě uprázdnění zemského úřadu vybral jednoho ze čtyř kandidátů navržených sněmem, což se tehdy u panovníka nesešlo s kladnou odezvou.¹⁸⁸

Článek 36 stanovil meze působnosti nejvyšších úředníků české země vůči obyvatelům Moravy, Slezska a Lužic. Úředníci nebyli oprávněni použít proti nim opatření,

¹⁸⁷ K. Adamová, K otázce první federální ústavy, s. 254.

¹⁸⁸ Sněmy české II, s. 150-151, s. 491, srov. článek 17 České konfederace.

kteří by zasahovalo do jejich zemských práv. Každá země se měla prioritně řídit svým hmotným a procesním právem a pro obyvatele těchto zemí byly v první řadě příslušné zemské orgány.¹⁸⁹ Článek 37 např. upravuje obligatorní vydání pozůstalosti, nacházející se v zemi zůstavitele, právoplatnému dědici z jiné konfederované země. Článek 38 upravuje záležitosti inkolátu vzhledem k poddaným, kteří měli být bez listu osvědčujícího jejich propuštění z poddanství posláni zpět k svému pánovi. Článek 39 se týká předvolání obyvatel z Moravy, Slezska a Lužic jménem krále před českou kancelář, které se mělo dít jen subsidiárně v nevyhnutelných a důležitých případech. Takové osoby se měly zdržet v Čechách maximálně 14 dní, i kdyby kancelář nevydala žádnou rezoluci, musely být opět propuštěny domů. Prováděcím předpisem k článku 39 je článek 40, ve kterém je stanoveno, že vůči takovému předvolanému se má zachovávat šetrnost při objasnění důvodu předvolání, přičemž má tato osoba nárok na právní pomoc. Může si totiž vybrat zástupce, kterých může být i více, a ti mu mají pomoci radou nebo ho v úkonech zastupovat. Tyto články jsou dokladem toho, že primárně se má užívat partikulární právo a pouze v nezbytných případech, kdy speciální úprava chybí, se má aplikovat obecná úprava v České konfederaci. Zemské úřady konfederovaných zemí mají působit při vyřizování záležitostí obyvatel. Pokud takový úřad pro nějakou vedlejší zemi není zřízen, jak je tomu v případě dvorské kanceláře, omezuje se společný úřad při výkonu své kompetence pro obyvatele z vedlejších zemí Koruny jen na nezbytné úkony při šetření stavovských práv a bez průtahů v řízení. Osobám je přitom přiznáno právo na zastoupení. V České konfederaci je tedy zřetelně zahrnut princip subsidiarity, podle něhož mají být záležitosti řešeny co nejbližší zdroji, a teprve při absenci zákonné úpravy na místní úrovni nastupuje kompetence společného orgánu.

¹⁸⁹ K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 64.

10. Města

10.1. Spor šlechty a měst na generálním sněmu roku 1619

Hluboké rozpory uvnitř stavovské společnosti a nesmiřitelné projevy stavovských neshod se projevily na generálním sněmu roku 1619. Ty dostaly tak ostrou podobu, že ohrožovaly nejen další průběh sněmu, ale jednotu povstaleckého tábora vůbec. Spor šlechty s městy se vracel svými základními ideami daleko zpět do minulosti, až na konec 15. století, kdy šlechta začala otevřeně upírat měšťanům jejich politická a hospodářská práva. Po roce 1547, kdy král Ferdinand I. města zbavil jejich politických výsad, pronikly tyto spory na povrch jen zřídka, protože politická aktivita měst výrazně ochabla. Ozvaly se však znovu v povstání, poprvé na březnovém sněmu roku 1619. Na tuto situaci příznačnou naprostým nepochopením větší části přítomných šlechticů pro emancipační snahy měšťanstva navazovalo i střetnutí na sněmu červencovém. Na první pohled se mohlo zdát, že popírání tak závažných požadavků městského stavu, jako bylo zrušení úřadů královských hejtmanů a rychtářů nebo formální vymanění měst ze svazku královského majetku, může být pouze dílem politické provokace, která by ochromila celou stavovskou obec. Ve skutečnosti však nešlo o jednorázovou provokační politickou akci, ale o krátkozraký projev nezřízeného stavovského sebevědomí většiny šlechticů.¹⁹⁰

Během období ochablosti měšťanstva trvající od roku 1547 dozrávalo ve šlechtě vědomí stavovské nadřazenosti do zrudné podoby a mnozí z pánů a rytířů se nedokázali vzdát přepjatých představ o společenské méněcennosti měšťanů ani za povstání, které je nabádalo k politickému oportunismu. Všem bylo sice zřejmé, že bez ekonomického i populačního potenciálu měst by bylo povstání brzy ztraceno, ale důsledky z toho dokázali vyvodit jen někteří obezřetnější jedinci mezi direktory, zejména Jáchym Ondřej Šlik. A zatímco se Šlik a někteří jiní pánové pokoušeli zástupce měst uklidnit a objasnit celému sněmu, že je společný boj proti Habsburkům zavazuje k tomu, aby pomáhali odstranit neblahé následky vládních absolutistických zásahů do politické existence měst, direktori z městského stavu se nijak zvláště neexponovali. Nikdo z nich nepronesl nic závažného v tomto divokém sporu, plném nevybíravých slov a urážek, a porad městských zástupců se účastnili pouze na jejich vyzvání. Spor se nakonec podařilo zažehnat, když sněm učinil

¹⁹⁰ J. Janáček, Komentáře, s. 357.

měštům požadované ústupky, ale hořkost celého střetnutí se nedala zapomenout. Neblahé rozpory uvnitř stavovské obce zůstaly stejně hluboké po sněmu, jako byly na začátku. S ohledem na potřeby povstání se šlechtičtí předáci smiřovali s tím, že se měštům vrátí některé jejich dřívější svobody, nikdo z nich však nepomýšlel na to, aby měšťanstvu dopřál úlohu rovnocenného partnera ve stavovské obci na úkor dosud suverénního postavení šlechty. V tomto okamžiku sotva ještě někdo v povstaleckém táboře pomýšlel na stavovskou republiku, ale otázka nového krále dostávala kromě souvislostí s povstáním i další smysl: autorita panovníka mohla znovu překrýt obnažené spory stavovské obce a přispět k obnovení poměru sil, přijatelného pro šlechtu.¹⁹¹

10.2. Pozice královských měst za českého povstání

Na stavovsko-politickém poli byl pokus vytvořit nad konfederací paralelní soustavu v jednotlivých korunních zemích zvláště úspěšný v otázce královských měst. Městská práva byla značně rozšířena, takže ve vnitřních záležitostech zvýšila města míru své samosprávy. Královští hejtmani a rychtáři v Praze a v jiných městech měli být zrušeni a měštům se měla poskytnout větší volnost ve věcech správních a soudních. Pražané se měli stát majiteli městských hradeb a v jejich prospěch měla být zrušena exempce duchovních z pravomoci městských soudů. Královská města neměla již patřit pod královskou komoru, nýbrž měla být stavem stejně tak svobodným jako panstvo a rytířstvo. Pozici měst měla zlepšit také nová redakce zemského zřízení, přičemž by se bral ohled na dosavadní usnesení.¹⁹²

Královská města, která nebyla formálně na českých zemských sněmech postavena níže než šlechta, hlasovala na Moravě spolu s preláty ve společné kurii. Předsednictví si ponechal moravský podkomoří. Chybějící samostatná pozice měst byla v průběhu 16. století citelná, když se politické a konfesijní zájmy obou skupin rozcházely různým směrem. V Čechách vlastnili utrakvisté v královských městech, jejichž ústavněprávní postavení se zlepšilo za husitské doby, městské fary a školy, které podléhaly dozoru dolejší konzistoře. Tuhý boj moravských protestantů o srovnatelná práva v královských městech Moravského markrabství byl do r. 1618, s výjimkou Jihlavy a Znojma, neúspěšný. Na základě Konfederace z roku 1619 měla nyní královská města obdržet všechna práva

¹⁹¹ Tamtéž, s. 358.

¹⁹² A. Gindely, Dějiny, II, s. 138.

svobodného stavu.¹⁹³ V dalších ustanoveních se města emancipovala dodatečně od dozoru zemských orgánů tím, že byla omezena dosavadní práva podkomořího a uvolnily se vazby ke královské komoře.¹⁹⁴

Zlepšené právní postavení královských měst se projevilo podobně jako na Moravě také v obou Lužicích, i když zde zaujímal města (zvláště v Horní Lužici) již v minulosti nepoměrně silnější postavení v zemském sněmu a obsazovala větší prostor ve vnitřním uspořádání. Spolek 6 měst Horní Lužice, jenž organizoval v nepravidelných intervalech, hlavně v Löbau, vlastní městské sněmy, měl proti šlechtě a katolickému duchovenstvu v 15. století významné ústavněprávní výhody. Jurisdikci ztracenou po stavovském povstání let 1546-47 získala města, kterým byla tehdy odňata řada zemských statků, již o patnáct let později zpátky. Na základě konfederace měla být hornolužická města považována za svobodný stav a neměla podléhat dozoru královské komory,¹⁹⁵ měla být uvolněna z komorní správy a odňata vlivu Budyšínské kapituly.¹⁹⁶

Podobná ustanovení platila pro královská města Luckau, Guben, Lübben a Calau v Dolní Lužici, která od roku 1505 byla způsobilá mít vlastní zemský sněm.¹⁹⁷ V těchto prvních krocích základní právní konvergence se uplatnil charakter Česká konfederace, jež nechtěla jen zabránit dalším zásahům politické protireformace a Habsburků, nýbrž chtěla iniciativně vytvořit do budoucna ukazující a perspektivní produkt. V této souvislosti příslušel těm článkům, v nichž si země navzájem schválily neomezené dědické právo, určily si společné zájmy v obchodních, daňových a celních otázkách a upravily si právní otázky nabytí vlastnictví v různých zemích, dalekosáhlý význam.¹⁹⁸ Proto se může sotva říci, že by konfедераční články nikdy neopustily zájmy vysokých stavovských reprezentantů.¹⁹⁹

Česká konfederace, která nepopře svůj konfesní charakter, v článku 18 stanovuje, že městské rady mají být z poloviny obsazovány katolíky a z poloviny osobami sub utraque v těch městech, kde dosud rady měly jen katolické zastoupení. Primas, popřípadě purkmistr měl být však vždy utrakvistou. V následujícím článku 19 je tato formální parita

¹⁹³ Srov. K. Adamová, K politickému programu městského stavu v českém státě v roce 1619, PHS 31 (1990); zvláštní moravské články, čl. 13; Obzvláštní artykulové, čl. 21.

¹⁹⁴ Zvláštní moravské články, čl. 13-18 (Kameníček, II, s. 672 n.)

¹⁹⁵ Srov. zvláštní hornolužické články, čl. 15 (Kameníček, II, s. 691) – "als ein freyer Standt von nun an vnd zu ewigen Zeithen vor keine Königl. Cammergüetter gehalten vnd geachtet."

¹⁹⁶ J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 439-440.

¹⁹⁷ Srov. článek 6 dolnolužických zvláštních článků (Kameníček, II, s. 693).

¹⁹⁸ Srov. čl. 37 České konfederace; čl. 30 zvl. moravských článků, čl. 13, 15-17 zvl. slezských článků, čl. 5 zvl. hornolužických článků a čl. 5 zvl. dolnolužických článků.

¹⁹⁹ Srov. J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 440.

silně oslabena. Je v něm totiž stanoveno, že v Čechách, ve všech třech pražských městech, na Moravě, Slezsku a v obojích Lužicích, kde mají utrakvisté ve městech většinu, mají vykonávat konšelské úřady a jiné městské povinnosti pouze příslušníci evangelické víry. Článek 20 má kasační povahu, neboť ruší veškerá katolická privilegia potlačující evangelickou víru, která dosud platila v Budějovicích, Plzni, na Moravě téměř ve všech královských městech, ve Slezsku v Opolí, Ratiboři a jiných městech, v Horní Lužici ve Wettigerau, Bernstädtl, Osterriz a Hennersdorfu pod Královským lesem. Evangelíci mají mít ve městech, kde jsou i katolíci zvláštní ochranu. Významný je také článek 21, který chrání evangelíky před diskriminací, zároveň však vyvolává opačný efekt, neboť jim zaručuje privilegované postavení před katolíky. Evangelíci nemají být zbaveni městských a mistrovských práv a nesmějí přijít kvůli vyznání o funkci v městských úřadech. Má jim být také umožněno svobodné provozování podnikání a živností. Pokud by nějaká vrchnost odepřela evangelíkům jejich mistrovská a měšťanská práva, musí tato vrchnost upustit od takových opatření a vyšší vrchnost nebo defenzoři mají poskytnout postiženým ochranu. Na konci článku 21 je výslovně stvrzeno, že svobodná města patří k privilegovanému třetímu stavu, který může užívat svá městská práva.²⁰⁰

10.3. Moravská královská města

Zásadním způsobem se mění přijetím dodatků pro Moravu roku 1619 problém moravských královských měst. Dá se říci, že královská města jsou hlavním bodem moravských zvláštních článků ze 4. 9. 1619, které byly ve stručnější verzi schváleny na červnovém sněmu v Olomouci roku 1620.²⁰¹ Velký počet článků věnovaných městům i jejich obsáhlost svědčí o vynikající účasti zástupců moravských královských měst na konfедераčním jednání. Města využila příležitosti k dosažení mnoha cílů církevně politických a stavovských, o které dlouho marně usilovala. Ač jsme se dotkli moravské problematiky již výše, je potřeba věnovat se tomuto tématu obšírněji.

Konfederace prohlašuje moravská (a také lužická) královská města za svobodný stav a stanoví, že nadále nemají být nazývána statky královské komory (viz výše, čl. 13 moravských zvl. článků). Dosud na Moravě královská města svobodným a politicky

²⁰⁰ Kameníček, II, čl. 21, s. 656: "Pražané pak i jiná města svobodná v království Českém, třetího stavu užívající, ti se při jejich svobodách v příčině přijímání do měšťanství zůstávají."

²⁰¹ Kameníček, II, příloha č. 35, s. 700-703.

plnoprávným stavem nebyla a tvořila na sněmu společnou kurii s preláty. K nelibosti obou stran, protože preláti se nad měšťany povyšovali a města neměla s preláty žádný společný zájem. Města nemohla za této situace reprezentovat na sněmu zájmy stavu, protože ani panovník, ani šlechta měšťany za svobodný stav neuznávali a zvali zástupce měst na sněmy jen z praktických daňových důvodů. Měšťané tedy nemohli mít tu náboženskou svobodu, kterou sliboval svobodným stavům panovník. Kromě Jihlavy a Znojma, kde si luteráni vybojovali a udrželi své fary (viz výše), probíhal v ostatních čtyřech královských městech a třech komorních městech neustálý boj o legalizaci evangelických far.²⁰² Tak jako biskup vetoval u panovníka úsilí o vytvoření zemské církevní organizace, tak vetoval i snahy měst o obsazení far evangelickými faráři a o svobodu evangelického náboženství. Zatímco v českých královských městech měli utrakvisté pod dohledem dolní konzistoře městské fary a školy, vedli moravští měšťané o fary, školy a obřady tuhý boj, provázený sociálními bouřemi, dlouho bez jakékoli podpory svých šlechtických souvěrců. Teprve počátkem 17. století se objevily hlasy o nutnosti společného postupu evangelíků.

Vzhledem k trpkým zkušenostem z předchozích desetiletí se moravští královští měšťané snažili pojistit svou náboženskou svobodu velmi podrobnými ustanoveními: mají jim navždy zůstat všechny kostely, které přešly do jejich správy – myslí se za povstání v Brně a Olomouci (čl. 19); evangelické bohoslužby nesmí být ve městech nikým rušeny (čl. 20); evangeličtí faráři mají mít zaručeny své důchody (článek 21); nikdo nesmí evangelíkům bránit pohřbívat jejich mrtvé na hřbitovech vedle katolíků (čl. 25). Tím je odstraněn problém, který vyvolával nejvíce sporů. Stížnosti Olomouce, Brna, Hradiště, Uničova a Šternberka ve věcech náboženských mají stavové projednat zvlášť a brzy (čl. 26). Z městského prostředí vycházejí také obecnější požadavky, aby fary, odňaté evangelíkům, jim byly opět vráceny, aby byla zajištěna bezpečnost farářů a jejich čeledi na cestách, aby katoličtí páni nesměli vyhánět evangelické kněze a věřící ze svých statků (čl. 24). Kvůli náboženství nesmí být bráněno nikomu nabývat měšťanství a vykonávat řemesla (čl. 28).

Dodatky pro Moravu vyhláší dále svobodu tisku pro všechna vyznání (čl. 29) a posléze ve městech vyhláší náboženský mír: kněží různých vyznání se nemají vzájemně kaceřovat a vykládat Písmo podle své libovůle (čl. 27).²⁰³

Současně s prosazením evangelických církví a ovládnutím městských rad evangelíky se moravská královská města emancipují z dozoru zeměpanských orgánů a dokončují

²⁰² Srov. S. Zela, Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Kuena (1553-1565), Olomouc 1931.

²⁰³ J. Válka, Morava ve stavovské konfederaci, s. 340-342.

zápas za komunální svobody. Moravská města se nemusela zbavovat královských komisařů, ale dohledu komory a podkomořího. Jejich jediným závazkem vůči panovníkovi a královské komoře mají nadále zůstat jen lozungové platy (čl. 13). Vyvazují se však plně z dohledu královských i zemských úřadů na volby městských rad a na městské finance. Počty z městského hospodářství má nadále skládat odstupující rada nové radě zvolené obcí, a tím i obci samotné (čl. 15). Tím je splněn v moravských královských městech starý požadavek městské demokracie, který se vynořuje v bouřích dvacátých let jako jeden ze základních požadavků obcí. Podkomořímu sice zůstává dohled nad volbami městských rad, ale musí potvrdit všechny zvolené konšely beze změny a nesmí za svou prezenci při výměně městských rad požadovat vyšší poplatky, než jaké vymezuje listina markraběte Jošta z roku 1410 (čl. 16).

Stejně tak jako zůstávají v konfederaci v platnosti privilegia a práva jednotlivých zemí, zůstávají v platnosti i práva a privilegia jednotlivých měst. Moravská královská města nemusejí, stejně jako Pražané a města česká, holdovat králi při korunovaci (čl. 17). Tím mělo být zřejmě zaručeno zvláštní potvrzení privilegií jednotlivých měst novým králem. Poměr české kanceláře a apelačního soudu je vyřešen podle smlouvy Čechů a Moravanů z roku 1611; apelační soud nesmí přijímat pře, náležející do kompetence městských soudů, a apelace nesmí být v rozporu s městskými právy a privilegii (čl. 14).

Posléze je Konfederace a k ní připojené zvláštní články pro Moravu i emancipací městské obce, tj. středních řemeslnických vrstev. Obec volí městské rady a prostřednictvím nově zvolené rady jí skládá správa města účty. Jsou zrušena všechna privilegia, kterých dosáhli jednotliví měšťané, osvobozující je od městských povinností (čl. 32) A mistři si nechávají zanést do ústavy i požadavek, aby je tovaryši nemohli libovolně osočovat. Pokud na ně mají stížnosti, mají se obracet ke kompetentním soudům (čl. 30).

Politická emancipace moravských královských měst je v projektu konfederace nejvýznamnějším sociálním aktem. Královským městům se v moravské společnosti dostává vlastně teprve nyní místa, která zaujala česká města během husitské revoluce. Přispěla k tomu zajisté obtížná situace té části šlechty, která se připojila k českému stavovskému povstání. Potřebovala v silně katolické a prohabsburské zemi spojence a tím byly právě obce královských měst. Mluvčí městské demokracie plně využili příznivé situace a nechali si ústavně zaručit takové svobody, že důsledky stavovského povstání jsou pro města přímo revoluční.²⁰⁴

²⁰⁴ Tamtéž, s. 342-343.

Emancipace měst vedlejších zemí České koruny během stavovského povstání vrhá světlo i na jeho celkový ráz. Konfедераční akty jsou ve svém celku jasným dokladem toho, že povstání je reakcí na absolutisticko-protireformační režim, který byl svou povahou zcela konzervativní a usiloval o to, co bylo nakonec nastoleno po Bílé hoře. Úspěch povstání by přinesl nejen likvidaci této konzervativní tendence, ale i politické změny ve prospěch třetího stavu. Na Moravě by třetí stav v politickém slova smyslu vlastně teprve vznikl. Konfедераční akty přitom nepřinášejí žádný rozklad státu. Již Huizinga ukázal na příkladu Nizozemí 17. století, že tradice provinciálních a municipálních svobod, sahající hluboko do středověku, není v rozporu s moderní státností. Nová koncepce federativního stavovského státu tyto svobody absorbuje a státní suverenitu a integritu staví na nových základech. Morava by nadále zůstala v pevném a privilegovaném svazku s Čechami. Došlo by k vyrovnání církevně politické a stavovské struktury obou zemí, kde měly dosud Čechy značný náskok. Progresivní společenské tendence konfederace jsou tedy na Moravě ještě výraznější než v Čechách.²⁰⁵

²⁰⁵ Tamtéž, s. 343-344.

11. Konfesijní charakter České konfederace

11.1. Vývoj náboženské otázky do roku 1619

Úprava náboženských otázek se objevuje již v zemské ústavě doby Karla IV., v *Maiestas Carolina*. Ta je založena na katolické ortodoxii zajištěné inkvizicí jako státní institucí. Pokud by byla v platnosti, byla by nástrojem legální likvidace husitství. Vladislavské zemské zřízení se o náboženství nezmiňuje, ovšem koexistence katolíků a utrakvistů je v Čechách právně zajištěna ve sněmovních usneseních z roku 1485 a na Moravě Tovačovskou knihou. Praxe koexistence předbělohorské doby, která je dílem politiků husitské i katolické strany, přežila všechny pokusy o katolickou restauraci a až do exploze německé reformace existuje v Čechách a na Moravě zvláštní náboženská situace, založená na „nadkonfesijním křesťanství“. To silně oslabilo proces konfesionalizace a posílilo princip svobody víry. V polovině 16. století se situace radikálně změnila, protože naprostá většina etnicky a jazykově německého obyvatelstva českých zemí přijala různé reformované konfese a utrakvisté a čeští bratři získali sebevědomí a novou energii. Náboženský boj začíná v České koruně znovu a získává evropskou dimenzi.²⁰⁶

Čechy a Morava přivykly kultuře náboženské koexistence natolik, že se nadále brání konfesionalizaci, ale musí hledat nové formy legitimizace, protože Kompaktáta již nebyla schopna vyjádřit novou situaci evangelíků a jejich návrat do papežské církve ztratil své opodstatnění. Reformace 16. století je také teologicky daleko radikálnější než čtyři artykuly. Východisko z nové situace a záchranu koexistence nalézají v této době zemští stavovští politikové v požadavku „svobody víry“. Tento požadavek je vtělen do „zemských svobod“ a jeho potvrzování se stává součástí volebních kapitulací. Na Moravě, kde nepůsobil panovnický dvůr, je princip „svobody víry“ realizován téměř v úplnosti.²⁰⁷ Není pochyb, že v genezi a prosazování tohoto požadavku měla značný význam Jednota bratrská, její teologové a postupně i politikové. Již Jaroslav Goll označil manifest bratra Řehoře, adresovaný podkomořímu krále Jiřího z Poděbrad Vaňkovi Valečkovskému z Kněžomostu (1461) za „apologii sepsanou na obranu svobody svědomí lidského ve věcech náboženských.“²⁰⁸ Jednota předjímá již v polovině 15. století postoje radikální

²⁰⁶ J. Válka, *Konfederace z roku 1619*, s. 198.

²⁰⁷ J. Válka, *Dějiny Moravy, Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995, s. 13n.

²⁰⁸ Jaroslav Goll, *Chelčický a Jednota v 15. století*, (ed. K. Krofta), Praha 1916, s. 100.

reformace, pro kterou je svoboda víry jedinou nadějí na přežití, pokud je (Jednota) v menšině.

Požadavek „svobody víry“ byl ovšem v době všeobecné konfesionalizace politiky v době 2. poloviny 16. století nerealizovatelný. Češi sami od něj odstoupili a snažili se prosadit evangelickou zemskou konfesi, což umožňovalo perspektivně vyhlásit tuto konfesi za obligátní. Jednota bratrská však hájila platnost svých „řádů“ pro vlastní členy i v jejím rámci. Na Moravě se konfesionalizace v zemském měřítku neprosadila a byly zde pokusy vyhlásit konfesi v rámci jednotlivých panství nebo jejich skupin. Proto je zde „svoboda víry“ výraznější než v Čechách. Důsledným stoupencem „svobody víry“ je na Moravě Karel starší ze Žerotína, který téměř doslovně opakuje myšlenky bratra Řehoře o tom, že víra nesnese mesalianci s mocí.²⁰⁹

11.2. Úprava „svobody víry“ v Konfederaci

Rok 1619 znamená přijetím ústavy nastolení náboženského státu s výrazně protestantským charakterem. Dá se hovořit dokonce o diktatuře evangelíků vůči katolíkům. Tato skutečnost při uvažování o charakteru ústavních změn v době českého povstání ukazuje na jejich jednostrannost, na to, že nově zbudovaný stavovský stát je vytvářen především pro evangelíky. To vlastně v této souvislosti znamená zásadní přestavbu Českého státu pro ty, kteří hledají prospěch stavů v opozici vůči královské moci, reprezentované katolickým panovníkem.²¹⁰

O obratu ve prospěch evangelíků svědčí již jejich pojmenování, kterým se protestanti nazývali podle Konfederace vyznavači „víry evangelické“, protože až dosud museli protestanti v Čechách užívat názvu „pod obojí“, poněvadž to bylo při udělení Majestátu roku 1609 výslovně vymíněno. Byla to prakticky jediná věc, kterou Rudolf II. na návrhu Majestátu, jenž také označoval nekatolíky za evangelíky, změnil. Je pochopitelné, že za takových okolností si protestanti vymínili mnoho výhod, čímž měla správa státu nabýt protestantského rázu.²¹¹ Samotné konfedační akty se označovaly za konfederaci evangelických stavů zemí České koruny, která se cítí povolána k tomu, aby učinila konec pronásledování evangelického vyznání. Nejen preambule vyslovuje tuto myšlenku, nýbrž

²⁰⁹ J. Válka, Konfederace z roku 1619, s. 199.

²¹⁰ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 69.

²¹¹ A. Gindely, Dějiny, II, s. 133.

také článek 1, jenž uvádí jako bezprostřední cíl konfederace obranu náboženství. Tento účel vyčníval v původním návrhu ještě ostřeji. Tím je také určen právní charakter ústavy. Ta je spíše než zákonem do podrobností vypracovaným programem šlechtické konfederace, přičemž vzhledem k politickému rozdělení sil se nedalo ostatně pochybovat o prosazení tohoto programu.²¹²

Tato unie evangelických stavů neměla ale také podle oficiálního doslovného znění vést ke zřízení čistě evangelického státu. Výslovně uvádí Konfederace, že země mají mít „svobodu v provozování náboženství dle českého a slezského na to daných majestátů“²¹³ a mají disponovat stejnou ochranou spolu s městy a obyvateli bez rozdílu v náboženství.²¹⁴ Preambule označuje konfederaci za sjednocení, které „nižádnému k nějakému neslušnému neb nespravedlivému potlačení neb ublížení míněno není.“ Konfederace hovoří stále jen o evangelických stavech a evangelickém náboženství, staré označení utrakvistů tedy až na výjimky odpadá, aby Slezané a Češi mohli být považováni za příslušníky jednoho vyznání. V Konfederaci se o to více objevují předpisy, které by měly odůvodnit přednostní postavení evangelických stavů. K tomu slouží dvojí směrnice – za první ty, jež protestanty zvýhodňují a za druhé takové, které katolíky nějakým způsobem znevýhodňují.²¹⁵

Pro myšlení té doby je typické, že akty vycházejí v první řadě z omezení pro katolíky, které stojí hned na začátku. V článku 3 a 4 je zakázán jezuitský řád na území Českého království a králi je zakázáno brát si jezuitu za poradce, což nemůže být bráno jako zvláštnost, neboť v evangelických státech to bylo tehdy běžné. Pozemky jezuitů jsou podle Konfederace prohlášeny za zkonfiskované pro účel zemské obrany. Zavádění nových řádů bylo rovněž v jednotlivých zemích zakázáno, šlo o opatření, které se vykládá jako akt proti tehdejšímu úsilí katolické církve mobilizovat řády v boji proti protestantismu a k tomu účelu také zakládat nové řády (čl. 5). Rovněž předvídají konfедераční akty trvalé oslabení katolictví tím, že přenechávají všechny tehdy neobydlené, resp. nepoužívané kláštery a kostely evangelickým stavům (čl. 6), zatímco protestantům je nadále zachována tehdejší držba kostelů podle čl. 8. Největší zásah do práv katolíků a jejich rovnoprávnosti znamenají články, které se zabývají renunciací „exceptio de fide haereticis non servanda.“ Nejen že článek 7 předepisuje králi zřeknutí se této výminky, ale nad to musejí katoličtí stavové přísahat na zachování Majestátu a na renunciaci (čl. 12) Všichni katolíci bez

²¹² R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 126.

²¹³ Preambule Konfederace, poslední odstavec, Kameniček, II, s. 651.

²¹⁴ Tamtéž: „jednotejná ochrana nade všemi zeměmi, stavy a obyvateli jich, bez rozdílu náboženství držána býti.“, s. 650.

²¹⁵ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 127.

ohledu na příslušnost ke stavu jsou povinni ke složení přísahy, pokud chtějí mít přístup k úřadům.(čl. 13) Odepření přísahy znamená ztrátu zemského stavovství, popř. způsobilosti nastoupit do zemského úřadu (srov. čl. 14, 89). Je vůbec podivuhodné, že Konfederace počítala s katolíky jako s příslušníky stavu. Ti, kteří by nesložili přísahu, nebo ji dokonce odmítli složit, byli považováni podle článku 97 za „zpronevěřelé syny vlasti.“ Podle článku 11 nesměli být nadále dosazováni do duchovních úřadů cizozemci. Nikdo z duchovních pod jednou nemohl „jako vrchnost nad evangelickými v věcech duchovních, mnohem méně v světských sobě osobovati“ (čl. 15)²¹⁶

Ač jsou otázkám konfese věnovány první články (podobně jako v Maiestas), přesto problém náboženství celým textem prolíná, o čemž svědčí i to, že jsme se konfesí zabývali v souvislosti s postavením zemí, zemskými úřady, městy apod. Z Konfederace vyplývá její apologetický charakter, což v této době bylo zvláště příznačné (viz Apologie stavů). V článku 1 se zdůrazňuje, že „to zjednocení předně pro obhájení náboženství učiněno jest“. Rozumí se české konfese (pro Čechy) a augšpurské konfese (pro Němce). Morava, která dosud zemské konfese neměla, má mít „právo podle znění českého a slezského majestátu ve všech klauzulích, punktích a artykulech svobodně náboženství provozovati“ (čl. 9). Ale také čteme článek: „Těž jeden každý má na svobodě míti v kostele staré ceremonie dle svého svědomí a slova Božího zachovávatí nebo je opouštětí“ (čl. 10). Rozumí se přirozeně katolické ceremonie. Jakkoli jsou katolíci znevýhodňováni, je nutné konstatovat, že v ústavě nenajdeme zmínku o potlačení katolické víry a zavedení obligátních evangelických konfesí.²¹⁷

Jako další zvýhodnění nekatolíků lze nahlížet také ustanovení článku 18, který stanoví, že tam, kde dosud existovala čistě katolická rada, má se nově skládat napůl z katolíků, z druhé poloviny z protestantů za předsednictví protestanta (viz výše). Protože akty rady by měly náležet předsedovi, starostovi nebo primasovi, byl tím vložen skutečný vliv také v těchto pravděpodobně katolických obcích do rukou evangelických radních. Také slezské zvláštní články obsahovaly řadu takových předpisů.

Toto poslední ustanovení se týká již ustanovení podporujících protestanty v České konfederaci. Sem patří v první řadě výčet úřadů, které by měly být z vůle aktů v budoucnosti obsazovány protestanty a který jde mnohem dále než ustanovení z roku

²¹⁶ K. Adamová, K otázce první federační ústavy, s. 256-257.

²¹⁷ J. Válka, Konfederace z roku 1619, s. 199.

1547, kde bylo pouze usilováno o paritu.²¹⁸ Dále je třeba ustanovit defenzory z řad evangelíků. Ti jsou na základě stejných předpisů také voliči s aktivním volebním právem. Evangelické stavy volí defenzory a jim jsou také defenzoři zavázáni přísahou (čl. 59). Také kancléřský úřad, který v jistém ohledu měl zajišťovat stavovský vliv proti králi, byl přístupný jen protestantům (čl. 34). Naproti tomu nepřijaly konfедераční akty žádné ustanovení ohledně víry místokancléře a tajemníků, ale nechávají řešení dosavadnímu zemskému obyčejí.

Tím byla celá státní správa postavena pod kontrolu a vliv evangelických stavů. Shromáždění těchto stavů se tak stávají důležitějšími než všeobecná stavovská shromáždění, jichž se mohou účastnit také katolíci. Právě předpisy o úřednících dávají poznat, že vlastní těžiště ústavy leží na evangelických stavech.²¹⁹ Stav zajištěný kdysi Majestátem a Porovnáním z roku 1609 byl konfederací výrazně překonán. Nyní již nepostačuje uznat jen práva evangelíků stanovená Majestátem, ale je třeba uznat jejich výsadní postavení. To vlastně likviduje rovnoprávnost obou náboženských vyznání tím, že se požaduje na příslušnících katolických stavů výslovná přísaha na konfederaci, která evangelíky podstatným způsobem zvýhodňuje. Česká konfederace vytváří právní stav, který katolické příslušníky obce staví do nerovnoprávného postavení.²²⁰

V této souvislosti je v Konfederaci také zakotveno ustanovení článku 15, že kromě protestantů nemá žádný katolík vykonávat jurisdikci v duchovních a světských záležitostech.

Všechny dosavadní zmínky jsou dokladem toho, že si protestanti vytvářejí stát ve státě, který by měl vykonávat hegemonii nad celým státem. Článek 9 sice proklamuje svobodu vyznání jako základní zákon, ale na něj navazující článek 10 hovoří jen o volném vyznávání víry protestantů, stejné právo není výslovně pro katolíky zmíněno, ačkoliv se pojednává o jiných právech katolíků. Nesmí se zapomenout, že protestantismus byl v Čechách právně schválen až roku 1609. Majestát hovoří výslovně o tom, že každý může vyznávat své náboženství bez jakýchkoli překážek od jiných a svobodně, takže také katolíkům se zaručuje na základě recepce Majestátu do České konfederace volný výkon vyznání. Samozřejmě se dá vypožorovat, že katolictví bylo vytlačeno na druhou pozici při zachování jeho církevních institucí prostřednictvím České konfederace. Je třeba přičíst pouze neschopnosti jazykové formulace, jestliže smysl nového poměru sil mezi konfesemi

²¹⁸ Sněmy české, II, s. 150 a násl.; kromě článků 13, 16, 19 Konfederace se týkají přístupu k úřadům čl. 12 Obzvláštních artykulů, čl. 9, 16 moravských zvl. článků, čl. 2, 5 slezských zvl. článků.

²¹⁹ R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 129.

²²⁰ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 69-70; Janáček, Komentáře, s. 358.

nebyl dostatečně zřetelně v konfедераčních aktech akcentován, jak to bylo původně zamýšleno. Majestát sice hovořil o rovnosti s ohledem na svobodu vyznání²²¹, která tak samozřejmě nebyla odepřena katolíkům, přesto příslušnost ke katolictví narušovala způsobilost k státnímu občanství. Tím byl vykonán zásadní obrat - katolíci měli být občany druhého stupně, přičemž již malý význam mělo to, že oba Majestáty, které byly vydané pro Čechy a Slezsko, neměly jen zůstat v platnosti, nýbrž měly být také rozšířeny na území ostatních vedlejších zemí. Jak mohlo lehce dojít k bezprávnosti katolíků, kteří svým vyloučením ze všech významných státních úřadů neměli možnost bránit zájmy své církve, o tom mimo jiné svědčí to, že již není zmiňován paritní výbor pro konfesijní spory.²²²

11.3. Porovnání konfesijní a národní otázky

Trochu jinak je to s národní otázkou v České konfederaci. Ta není, odhlédneme-li od zmínky o místokancléři pro německé země, dotčena. Zákonodárství zemských sněmů Moravy vedlo o několik let dříve k protiněmeckým opatřením. Ta nejsou v Konfederaci zmíněna, protože nespádají do kompetence spolkového státu. Na druhou stranu je federativní struktura zemí České koruny motivována nacionálně. Požadavek dřívějších let, že k úřadům mohou mít přístup jen rodilí Češi, se objevuje v Konfederaci s ohledem na zákaz, aby král používal cizozemce jako státní úředníky, poradce či městské úředníky. Právě tento bod, zakotvený v článku 3 Konfederace je důležitý pro posouzení, jestli je české povstání v první řadě národním nebo konfesijním hnutím. Naše výklady beze sporu naznačují, že nositelé revoluce neměli na zřeteli národní prvek, že vědomě zvýrazňovali konfesijní charakter. V tomto ohledu je typická skutečnost, že generální sněm byl 8. června 1619 zahájen bohoslužbou v německém kostele sv. Trojice na Malé Straně, při níž se německy zpívaly písně „Eine feste Burg“ a „Wer Gott nicht mit uns in dieser Zeit“. Je více než charakteristické, že mnozí defenzoři roku 1609 a direktoři roku 1618 byli Němci. Jinak je to s letáky, které zdůrazňovaly národní prvek.

²²¹ Viz V. Husa, Naše národní minulost v dokumentech, I, Praha 1954, s. 260-261.

²²² R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte, s. 130.

11.4. Spojení svobody vyznání s mocenským vlivem

Tento pokus o panství evangelických stavů vtiskuje konfедераčním aktům zcela osobitý ráz. Už jsme poukázali na to, že spojení stavů mělo stát proti králi, tím že evangelické stavy drží mocenské otěže ve státě. Zabezpečena má být hegemonie evangelických stavů prostřednictvím instituce defenzorů, kteří vycházejí z evangelických stavů. Defenzoři představují špici státní správy, zatímco král se omezuje jen na čistě reprezentativní funkce. V tomto dvojím pojetí stavů, které na jednu stranu vidí evangelické stavy v jejich pravé podstatě a na druhou stranu z nich vytváří politický národ v nejužším pojetí, leží význam konfesijního charakteru České konfederace.²²³

Konfедераční akty v článku 30 zmiňují porušení ústavy ze strany krále. Král, který chce zneužívat své postavení, je automaticky ztrácí a podle učení „Vindicae contra tyrannos“ se ruší smlouva s národem, takže národ se již necítí zavázán k poslušnosti.

Při celkovém posouzení konfедераčních aktů musíme oddělit politické úmysly od juridických. Z politického hlediska se jednalo o úsilí stavů posílit vlastní moc a politický mocenský vztah mezi králem a stavy, jak už se to objevilo ve Vladislavském zemském zřízení. Ale stavy si byly vědomy toho, že úprava těchto vztahů se musí udát za kodifikace nových norem. Česká konfederace je skutečně výrazem nové doby, která chce vytvořit novou ideu. To, co se událo na poli recepce soukromého práva, toho chtěli monarchomachové dosáhnout ve veřejném právu. Ale vzestup nové doby, ve které se měl etablovat nový princip, musel pak vést ke katastrofě, když se s novou politickou ideou snoubila změna náboženských poměrů a celého světonázoru. Ostřeji než dříve tak na sebe narazily protiklady.²²⁴

Otázka víry se prolínala do mnoha ustanovení České konfederace, která upravovala státoprávní problematiku (například obsazování zemských a městských úřadů). Šlo samozřejmě o úmysl ze strany autorů České konfederace skrýt politické jádro České konfederace i své mocenské ambice pod náboženskou formu. Samotný cíl uzavření smlouvy mezi Českým královstvím a zeměmi inkorporovanými po stránce formální byl náboženské povahy – ochrana evangelické víry. Z úvodu preambule České konfederace, ale i mnohých dalších konfедераčních článků (zemská defenze) však vyplývá, že hlavními

²²³ Tamtéž, s. 131.

²²⁴ Tamtéž, s. 154.

cíli konfederace byl protihabsburský boj, obrana stavovských svobod a privilegií a ochrana sjednocených zemí před vnějším nepřítelem.²²⁵

Evangelická většina si Českou konfederací zajišťuje politickou hegemonii, ale tradice české svobody víry a náboženské koexistence není likvidována. Těžko říci, jak by se situace dále vyvíjela. Nelze vyloučit obligace evangelických konfesí, možnost analogie „ediktu nantského“ pro katolickou menšinu, ani možnost vývoje ke svobodě a toleranci. Všechny tyto cesty zůstávají otevřeny. Uzavírá je teprve Obnovené zřízení zemské. V ústavněprávním smyslu je vypracování a schválení Konfederace vrcholným činem české stavovské politiky a představuje jednu možnou variantu moderního společensko-politického a nábožensko-kulturního vývoje českých zemí.²²⁶

²²⁵ K. Adamová, K otázce první federální ústavy, s. 257.

²²⁶ J. Válka, Konfederace z roku 1619, s. 200.

12. Postih za „delikt zrady“

12.1. Skutková podstata „deliktu zrady“

V rámci sněmovních jednání na generálním sněmu roku 1619 byl přijat významný artykul, který se vztahuje na postih za konání, které by směřovalo proti stavovským konfederacím, neschvalovalo by sesazení krále Ferdinanda II. a volbu krále Fridricha Falckého českým králem.²²⁷ To je ovšem jen část skutkové podstaty rozsáhlého „deliktu zrady“²²⁸, která je dále v artykulu rozvedena. Pokud jde o pachatele, tím mohl být kdokoliv, tedy evangelíci i katolíci, trestný byl i pokus o takové konání.²²⁹ Jedná se o neschvalování či nesouhlas s Konfederacemi, myšlena je tím nejen Česká konfederace, ale rovněž obě smlouvy, přijaté 16. srpna 1619 mezi Českou korunou a evangelickými stavy Dolních a Horních Rakous. Způsob konání je upřesněn v artykulu tak, že spočívá v psané nebo mluvené podobě, a kromě verbální formy může „skutkem“ napadat sněmovní usnesení.

Je známo, že evangeličtí stavové byli zavázáni v průběhu generálního sněmu přísahou na Českou konfederaci, jež byla obsažena v preambuli ústavy. Povinnost přísahy vážala všechny evangelické stavy Českého království, Moravského markrabství, obou Slezských knížectví a markrabství Horní a Dolní Lužice. Text přísahy zní takto: „My N. N. N. N. přísaháme Pánu Bohu Všemohoucímu, berouce to na své, principálův našich a dědicův a budoucích jich duše, že toto stálé snešení a od nás a vyslaných ze všech zemí spečetěné a stvrzené sjednocení a artykule v něm obsažené na všechny země veřejně i na jednu každou obzvláště se vztahující, nyní i na budoucí věčné časy stále, pevně a neporušitelně zdržeti, všemu tomu, co se tu nařizuje, věrně a právě zadosti učiniti a od toho se žádnému člověku vyššího nebo nižšího stavu, též žádné milosti ani nemilosti, přízni ani nepřízni, darům neb slibům ani jakým jednáním, a tak nižádným způsobem, jakžby to lest lidská vymysliti mohla, odvésti nedáme a nedají, tak nám toho i jim dopomáhej Pán Bůh Všemohoucí.“ Jestliže by kdokoliv jednal v rozporu s přísahou nebo podpisem, kterým přísahu stvrdil, naplnil by skutkovou podstatu deliktu zrady. Stejně tak

²²⁷ Tito artykulové, s. 149: „Pokuta na ty, kteříž by proti Confoederacim, též artykuli z strany krále Ferdinanda, tolikéž volení Jeho Milosti kurfiřta Falckrabě z Rejnu za krále českého, se postavovali.“

²²⁸ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 73.

²²⁹ Tito artykulové: ... „se postavoval, neb postavovati chtěl“, s. 149

je třeba nahlížet jako na vlastizrádce na toho, kdo by porušoval zemské zřízení a spolupracoval s nepřítelem. Spolupráce s nepřítelem spočívá v obhajování politiky a právního řádu zneprátelené země, stejně jako v návštěvách, vyslání posla k nepříteli. Na roveň je postaven pokus o takové jednání. Za kolaboraci se označuje i žádost nepřítele o ochranu a ušetření života. Velezrádné je přirozeně i zatajení korespondence s nepřítelem a jiná zjevná a tajná činnost napomáhající nepříteli. Vzhledem k průběhu českého povstání byl nepřítelem míněn samozřejmě celý katolický tábor v čele s Habsburky. Jakékoliv věrolomné konání, které by nasvědčovalo kolaboraci s nepřítelem mělo za následek tvrdý postih. Takový věrolomník a velezrádce byl označen za „nepřítele zemského a rušitele pokoje“ a sankcí za tento delikt je trest smrti a konfiskace majetku.²³⁰ Majetek měl být vyvlastněn ve prospěch státu a dán do úschovy defenzorům nebo direktorům. Poté měl být prodán a nabytí vlastnického práva má být zapsáno do desek zemských.²³¹

12.2. Přísaha stavů, kteří se neúčastnili generálního sněmu roku 1619

Zmíněný artykul myslí i na přísahu stavů, kteří nebyli z nějakého důvodu přítomni sněmovního jednání, jehož výsledkem bylo přijetí Konfederace. Buď se to týká stavů, a to příslušníků panstva, rytířstva i měst, kteří se na sněm vůbec nedostavili, anebo sice byli při začátku sněmu, ale poté se vzdálili a nebyli tak svědky jednání o konečné podobě konfедераčních článků a dalších sněmovních artykulů. Tito stavové jsou povinni do čtyř týdnů po uzavření sněmu složit přísahu na konfедераční články a sněmovní usnesení ústní nebo písemnou formou. Písemná forma představovala listinu, jež byla opatřena pečeti. Celý úkon měl být stvrzen vlastnoručním podpisem. Přísahu mají stavové skládat před direktory. Je také pamatováno na to, že zanikne vzhledem k inauguraci nového krále funkce direktoria. V tom případě se akt přísahy realizuje před defenzory. Přísaha musela být učiněna „zjevně a patrně“.

Pokud by někdo z těchto stavů opomenul, nebo úmyslně nechtěl přistoupit k usneseným sněmovním artykulům, má být analogicky považován za zjevného zemského nepřítele a má ho postihnout stejný trest, jako výše zmíněného delikventa. Takový

²³⁰ Tamtéž, s. 149-150: „hrdlo i statek propadnouti“

²³¹ Tamtéž, s. 150: „takový statek k dobrému země obrácen a od direktorův neb defenzorův do sekvestru vzat, prodán a tomu, komuž prodán bude, ve Dsky zemské vložen býti má.“

příslušník stavů má tedy být popraven a jeho majetek má připadnout státu a ten po prozatímní úschově má být převeden na nového nabyvatele.

12.3. Přísaha katolíků

Artykul konečně myslí i na přísahu katolíků, kteří do čtyř neděl, tedy ve stejné lhůtě jako na sněmu absentující stavové, musí složit přísahu před direktory, resp. defenzory, pokud by již sešlo „do toho času z direktcí“, pokud jde o katolické pány a rytíře. Měšťané „pod jednou“ skládají přísahu před starostou a městskou radou. Všichni katoličtí stavové se zavazují, že nepodniknou nic proti Majestátu a Porovnání z roku 1609 stran „svobodného provozování náboženství.“²³² Stejně tak přísahají, že neučiní nic proti sněmovním usnesením a nebudou bránit realizaci artykulů. Ve všem budou naopak srozuměni s evangelíky. Trest měl být stejný jako u předešlých delikventů. Přísaha katolíků na Majestát a sněmovní usnesení je dalším příkladem jejich podřadného postavení proti evangelíkům. Jejich přísaha byla očividně vynucena pod pohrůzkou trestu smrti a konfiskace majetku. Projev vůle katolíků byl tedy zjevně vadným právním úkonem, protože postrádal svobodnost. Nedá se totiž očekávat, že by katolíci dobrovolně a svobodně přísahali na akty, které jsou v rozporu s jejich přesvědčením a které je právně znevýhodňují.

²³² Tamtéž, s. 150.

13. Závěr

Inspirátory konfедераčních plánů lze nepochybně hledat mezi významnými představiteli českého stavovského hnutí na počátku 17. století, kteří byli velmi dobře obeznámeni s dobovým evropským myšlením a byli i v osobním kontaktu s evropskými učenci, zvláště protestantského zaměření. Přesto nejsou autoři České konfederace známi a patrně se je nikdy nepodaří zjistit. S největší pravděpodobností šlo o muže s juridickým rozhledem ze skupiny protestantského tábora.

V českém prostředí se o rozvoj konfедераční myšlenky zasloužil především Václav Budovec z Budova, který chápal konfederaci jako spolek namířený proti panovníkovým „zlým rádcům“ a za jeho hlavní cíl považoval ochranu evangelické víry a míru.²³³

Také bratři Fruweinové se nepochybně účastnili tvorby České konfederace. Martin Fruwein koncipoval většinu důležitých písemností direktoria, je mu připisováno autorství první apologie a spoluautorství na druhé apologii. Připravoval i tzv. Justifikaci, zdůvodňující právo stavů volit panovníka. Společně s Janem Albínem Šlikem jednal v červnu roku 1618 se zástupci slezských stavů o možném úzkém spojení Čech a Slezska. Rovněž Benjamin Fruwein se podílel na formulování důležitých aktů direktoria a na legislativních pracích a měl značný podíl i na přípravě sněmovních jednání. Jsme informováni o diplomatických konfедераčních jednáních Jana a Petra Milnera a Pavla Ješina. Nesmíme opomenout, že v počátcích sehrál velkou úlohu i Karel starší ze Žerotína, který však konfедераční ideu jako nereálnou odmítá, a k možným autorům lze připočít samozřejmě i Jáchyma Ondřeje Šlika, o jehož konfедераčních plánech bylo již pojednáno.

Jak vyplynulo z analýzy České konfederace, je třeba ji posuzovat vždy v úzké souvislosti se zvláštními články jednotlivých zemí. Tyto zvláštní články vyplnily mnohdy mezery v právní dikci ústavy Českého státu. Přesto je nutno konstatovat, že po právní stránce, ačkoliv autoři presumovali existenci zemských zřízení, která upravovala podrobně mnohé otázky týkající se Českého království, je ústava v některých směrech značně útržkovitá. Jde např. o problematiku finanční, obchodní, některé otázky jako měna nebo celní záležitosti nejsou řešeny vůbec. Mnohých závažných otázek se Česká konfederace

²³³ K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 59-60.

dotýká málo, ačkoliv by ústava měla na ně v každém případě pamatovat (zahraniční politika, vztahy mezi nejvyššími orgány konfederace a orgány jednotlivých zemí).²³⁴

Česká konfederace trpí také jistou nevyvážeností, i když lze pochopit, že vypjatá situace tuto nevyváženost v určitém smyslu vyžadovala a přímo si ji vynucovala. Uvedme např. velmi podrobná ustanovení o obraně na úkor ustanovení o sněmovních či ekonomických záležitostech. Není také jasné, podle jakého klíče seřazovali autoři jednotlivá ustanovení. Byla zde kritériem závažnost úpravy té které otázky státoprávního života?

Česká konfederace dostatečně legalizovala vzpouru evangelických stavů proti místodržícím a konec konců i proti Ferdinandu II. Výrazem této skutečnosti je úsilí udržet povstání v rámci existujících právních norem či je alespoň dodatečně právně formulovat a zakotvit. Nápadně tu vystupuje tedy zdůrazňování principu legality, který nalézáme téměř ve všech zásadnějších opatřeních. Vůdcové povstání – ale i jejich odpůrci v táboře Habsburků – neustále zdůrazňovali zákonnost svého jednání, dovolávali se práva, nemohli se odhodlat k opuštění legální cesty nebo se snažili do právních norem obléci i jednání zjevně protiprávní.²³⁵ Česká konfederace byla jedním z důsledků státního převratu, kdy se politický a mocenský konflikt mezi evangelíky a katolíky vyhrotil natolik, že muselo dojít mezi oběma stranami k prudkému a ostrému střetu.

Rychlý kolaps konfедераčního systému lehce zakrývá konstruktivní, do budoucnosti ukazující rysy tohoto smluvního díla, tím že myšlenka stavovského státu se v dalším průběhu českého povstání rozvinula do další konkrétní podoby. V půli srpna roku 1619, několik týdnů po přijetí České konfederace, se již nová ústava stala předlohou dvou odpovídajících spolků s Horními a Dolními Rakousy.²³⁶ Tyto dvě smlouvy²³⁷, přijaté 16. 8. 1619, vznikají plně v duchu stavovské frondy. Typické je pro ně, že se z nich dá poznat úsilí České koruny připojit tyto evangelické rakouské země k českému spolku, na druhou stranu však ukazují, že Rakušané se s opatrností vyhnuli přímému začlenění do inkorporovaných zemí Českého státu. S úspěchem bránil Tschernembl samostatnost rakouských zemí, kladl ji asi na roveň samostatnosti českých zemí, vyhnul se však státoprávnímu spojení. Kromě toho byli Hornorakušané připraveni na dalekosáhlou právní konvergenci, vyhnuli se však začlenění do vznikajícího českého mocenského bloku. Také

²³⁴ K. Adamová, K otázce první federální ústavy, s. 257.

²³⁵ Srov. K. Malý, Změny státního zřízení, s. 79; A. Markus, Stavovské apologie, s. 204; F. Macháček, Defenestrace pražská 1618, ČČH 14, 1908, s. 303.

²³⁶ J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 443-444.

²³⁷ Tito artykulové, s. 58n. (dolnorakouská konfederace); s. 67n. (hornorakouská konfederace)

obě česko-rakouské smlouvy jsou ještě diferencované, ta hornorakouská o stupeň radikálněji, než dolnorakouská. Právo na odpor, obsažené v česko-hornorakouské konfederaci, chybělo *expressis verbis* v dolnorakouské listině.²³⁸ Jestliže by panovník podnikl něco proti evangelickému náboženství nebo stavovským svobodám, nebo by to měl v úmyslu, jsou stavové *ipso facto* „zproštěni svých závazků vůči němu.“ Vyvazovalo to tak stavy automaticky z poslušnosti vůči králi a v účinnost vešlo právo na odpor, jak to již Tschernembl požadoval v Hornu roku 1608.²³⁹ Stejně jako v České konfederaci se i ve smlouvě s hornorakouskými stavy prosadil zřetelně monarchomachismus, který není tak radikálně zastoupen v česko-dolnorakouském ujednání. Ačkoli je nutné podotknout, že ve smlouvě s dolnorakouskými stavy se hovoří o ochraně konfederace všemi prostředky proti komukoliv, tedy zřejmě i proti panovníkovi, kdo by ji porušoval.²⁴⁰

Také zde se objevilo jako cíl spolku zajištění svobody náboženství a svědomí a lepší vlády a správy zemí. Rakouský „zemský kníže“ byl vázán ustanoveními Konfederace, také v Rakousích platili stavové za opravdové pány země. Svoboda vyznání byla stanovena v rámci velkých náboženských privilegií z roku 1568 a 1609 a úřady byly obsazovány podle schopností, tedy s mírnějšími kritérii než v českých zemích. Převzetí úřadu defenzorů do „rakouské ústavy“ vneslo do starorakouských právních zvyklostí cizí těleso. Zkoušelo se defenzory absorbovat tím, že se stavovští zmocněnci stali defenzory, kteří stejně jako ti v České koruně bděli jako „*conservatores patriae*“ nad stavovskými právy a svobodami. Články o defenzi vymezily podmínky spolkové pomoci. Také zde je zřetelná úzkostlivá snaha Rakušanů, aby se nezapletli do českých podniků.²⁴¹ Hornorakouská konfедераční listina přejímá ustanovení o vztazích mezi defenzory jednotlivých zemí z České konfederace. Každoročně se měli defenzoři všech konfederovaných zemí sejít, přičemž právo svolávat defenzory měli čeští defenzoři. Byla-li některá ze zemí napadena, měli právo svolávat defenzory konfederovaných zemí defenzoři napadené země. Všechny sjednocené země byly zavázány vzájemně si vojensky pomoci. Výše vojenské pomoci však zde stanovena není. To znamená, že ustanovení o vzájemné pomoci zůstávají v rovině obecné. Ze smlouvy vyplývá snaha řešit pokud možno v rámci konfederace všechny sporné záležitosti nejdříve smírnou cestou a pak teprve, kdyby prostředky selhaly, řešit konflikt násilným způsobem. V česko-hornorakouské konfедераční listině je zdůrazňován

²³⁸ H. Sturmberger, *Aufstand in Böhmen*, München-Wien, 1959, s. 51.

²³⁹ Srov. H. Sturmberger, G. E. Tschernembl, *Linz* 1953, s. 174.

²⁴⁰ Srov. K. Malý, *Změny státního zřízení*, s. 74 – čl. 3 je podle autora výrazem práva branného odporu; srov. K. Adamová, *K otázce česko-rakouského a česko-uherského konfедераčního hnutí v letech 1619-1620*, *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 80-81.

²⁴¹ H. Sturmberger, *Aufstand in Böhmen*, s. 52.

společný postup konfederovaných zemí při posuzování a řešení všech závažných záležitostí týkající se konfederace. Je zdůrazněna suverenita jednotlivých zemí, žádná smluvní strana si nesměla osobovat na druhou stranu jakoukoli superioritu a neměla zasahovat do vnitřních záležitostí jiné smluvní strany. Celou listinou prolíná problematika ochrany evangelického náboženství. Je zde stanoveno, že katolíci budou požívat stejné ochrany zaručené konfederací, jako evangelíci, zavázali se, že budou zachovávat konfederaci a nepodnikat nic proti evangelickému náboženství.²⁴²

Podobně konfederace s Dolnorakúšany připouští podle čl. 3 k účasti na konfederaci i stavy náboženství katolického, kteří se zavázali dodržovat konfederaci a chovají se „jakožto věrní a upřímní patriotové, jakož na poctivého Čecha nebo Němce přísluší“. Teprve tímto ustanovením se z konfederace stává smlouva mezi dvěma státy, nikoliv jen evangelickými stavy. Jeden jediný článek konfederace obsahuje ustanovení o zřízení společného orgánu. Je jím společný generální sněm, který se měl scházet každých pět let a jen on byl oprávněn ke změnám konfederace.²⁴³

Hornorakouská listina nalézala velkou inspiraci v České konfederaci, protože doslovné shody nalezneme prakticky v 16 člancích nebo shledáme jen nepatrné rozdíly. Převzetím těchto ustanovení se tak vytvořil právní základ státní jednoty mezi Českou korunou a stavy hornorakouskými. Kromě recepce článků o defenzorech, společné armádě a zákazu superiority odpovídá článku 38 České konfederace čl. 7 umožňující vzájemné dědění mezi českými a hornorakouskými stavy.

V obou konfederacích s Rakúšany chybí ustanovení o tom, zda mohli členové konfederace ze sjednocení vystoupit. Pro Českou konfederaci i obě konfедераční ujednání s Rakúšany je typické, že je v nich stanovena nutnost respektovat práva ostatních členských zemí. V obou konfederacích s Rakúšany je výslovně uvedeno, že ujednání nemají být nikomu ze členů ke škodě. Obě ujednání s Rakúšany byla stejně, jako tomu bylo u věčných landfrídů uzavřena na věčné časy. V tomto aspektu navazovaly obě smlouvy rovněž na Českou konfederaci. Tímto rysem se odlišovaly od běžných konfедераčních a landfrídních ujednání uzavíraných obvykle ad hoc na určitou dobu.²⁴⁴ V ujednání stavů Českého království s rakouskými stavy není stanoveno, kdo měl stát v čele všech konfederovaných zemí. Úvahy o tom byly velmi nejasné a mlhavé.

²⁴² K. Adamová, K otázce česko-rakouského..., s. 82-83.

²⁴³ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 74-75.

²⁴⁴ K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 58-59.

Připomeňme v této souvislosti, že dolnorakouští stavové požádali Fridricha Falckého až na svém sněmu v Retzu 1. srpna 1620, aby nad nimi převzal svoji vládu.²⁴⁵

Obě smlouvy s rakouskými stavy se od sebe koncepčně a obsahově liší. Konfederace s Hornorakušany je především rozsáhlejší, totožný s dolnorakouskou listinou je prakticky jen úvod. Počet článků je dvojnásobný než u dolnorakouské konfederace. Důvodem je různá politická situace v obou rakouských zemích a jejich diferencované vztahy k českému povstání. V Horních Rakousích vládla již delší dobu Tschernemblova strana, naproti tomu v Dolních Rakousích došlo k ustavení direktorské vlády teprve po uzavření smlouvy se zástupci Českého království (ve vládě dolnorakouských stavů nebyla zastoupena města, protože odmítla obeslat svými zástupci sněm dolnorakouských stavů v Hornu v roce 1619).²⁴⁶

Obě konfederace s Rakušany přinášejí vedle nesporné obrany proti habsburské monarchii (v čl. 4 dolnorakouské listiny se hovoří o defenzivně-ofenzivním spolku) pokus o otevření unie českých zemí i dalším evangelickým stavům (viz čl. 15 dolnorakouské a čl. 45 České konfederace), který je v souladu se snahou českých stavů učinit z české otázky otázku mezinárodní a je výrazem politiky, která měla za cíl upevnit stát České koruny ve spolupráci s jinými stavy a zeměmi. Současně je dokladem toho, že vůdčí osobnosti povstání si byli vědomi toho, že v době, kdy vznikaly evropské velmoci, je bez spojení existence samostatného českého státu nemožná. Tak jako u každé mezinárodní smlouvy však teprve příští vývoj mohl ukázat, nakolik se tyto záměry, vtělené do obou konfederací, stanou skutkem.²⁴⁷

V rámci stavovské expanze se rozšířil konfедераční systém, který se stával důsledkem vojenských a finančně politických těžkostí stále nutnější, roku 1620 také na stavy Uher a Sedmíhradska. Dne 15. ledna 1620 byla schválena na uherském sněmu v Prešpurku za přítomnosti Gábora Bethlena česko-uherská konfederace.²⁴⁸ Na témže sněmu se ke konfederaci připojili i zástupci stavů Horních a Dolních Rakous. Konfедераční smlouva byla pak ratifikována na dubnovém generálním sněmu v Praze.²⁴⁹ Zde došlo ke konkretizaci některých článků česko-uherské konfederace, zejména pokud jde o vzájemné vojenské závazky. Smlouva s doplňky pak byla projednávána a

²⁴⁵ F. Kavka, Bílá hora, s. 209.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 159.

²⁴⁷ K. Malý, Změny státního zřízení, s. 76.

²⁴⁸ Latinský text viz d'Elvert, Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation des dreissigjährigen Krieges etc., Brünn 1867, s. 88n. Český text u P. Skály (ed. Tieftrunk), IV, Praha 1868, s. 16-26.

²⁴⁹ P. Skála ze Zhoře, Historie česká (ed. Janáček), s. 246n.

v konečném znění schválena na uherském generálním sněmu v Banské Bystrici v létě roku 1620, kterého se účastnili za českou stranu Volrad z Plesu a Jan Jessenius.²⁵⁰

Text česko-uherské smlouvy byl formálně založen na zásadě náboženské tolerance, přičemž prioritu měla evangelická víra. Stavové zemí, kteří by chtěli přistoupit ke konfederaci, museli přísahat, že budou zachovávat ustanovení konfедераčního ujednání. Podmínkou pro vstup do konfедераčního svazku byl závazek smluvních stran plnit povinnosti vyplývající z konfедераční listiny.

Do konfедераčního česko-uherského ujednání se promítá snaha konfederovaných zemí o teritoriální rozšíření konfederace. Členy konfederace byli podle čl. 1 vedle zemí i český král, sedmihradský kníže, knížata ostatních zemí atd. To znamená, že konfедераční ujednání vycházelo i z osobního členství v konfederaci.²⁵¹

V souladu s konfедераčním ujednáním měl těžký trest postihnout ty, kteří by činili cokoli proti konfederaci nebo z ní chtěli vystoupit. Takové činy měly být posuzovány jako *crimen laesae maiestatis* (čl. 2). V případě vystoupení některé ze smluvních stran z konfederace, měla být taková země přinucena zpět k návratu a k zachování konfедераčního ujednání, a byla povinna nahradit konfederovaným zemím vzniklou škodu. Žádná země nesměla sama bez ostatních kontrahentů vést válku, verbovat vojsko a vyjednávat s nepřítelem či uzavírat separátní mír. Důraz byl kladen na společný postup zemí a na jejich společné řešení záležitostí souvisejících s vojenskou obranou zemí (čl. 5). V ostatních konfедераčních smlouvách nenajdeme takové ustanovení, že rodiny těch, kteří by „za příčinou často dotčené konfederací aneb povinnosti své v zkáze přišli“, mají být sjednocenými zeměmi finančně zabezpečeny. Z textu konfедераčního ujednání vyplývá, že se o takovou rodinu měla primárně postarat ta země, ve které měl žitel rodiny obyvatelské právo.²⁵²

Do česko-uherského ujednání pronikly rovněž myšlenky monarchomachismu. Je zde stanoveno, že pokud by král podnikal cokoli proti konfедераční smlouvě, nejsou mu poddaní zavázáni poslušností. Vyvázání poddaných ze závazků vůči králi bylo důsledkem porušení konfедераční smlouvy ze strany krále (knížete) a nastávalo tedy *ipso facto*. Myšlenka monarchomachismu je zde zakotvena dokonce v ostřejší formě než v České konfederaci.²⁵³

²⁵⁰ Š. Krivošík, Príspevok k dejinám stavovskej konfederácie českých a uherských stavov z r. 1620, *Právnické štúdie* 7, 1959, s. 159.

²⁵¹ K. Adamová, *K otázce česko-rakouského...*, s. 84.

²⁵² Tamtéž, s. 85.

²⁵³ Srov. d'Elvert, *cit. d.*, s. 95.

Ve zmíněné listině se nacházejí, stejně jako i v ostatních konfедераčních ujednáních, rovněž ustanovení o generální defenzi. Měla být použita proti každému porušiteli konfederace, tedy i proti panovníkovi, a měly se jí účastnit všechny smluvní strany. Žádná ze stran nebyla oprávněna zasahovat do vnitřních záležitostí druhé strany. Princip státní svrchovanosti je zde zachován. Ojedinelé je v této konfедераční smlouvě ustanovení (čl. 12) o jmenování několika osob, které by působili jako smírčí orgán v záležitostech souvisejících s konfederací. Není ovšem stanoveno, kdo má tyto osoby jmenovat, z jakých složek obyvatel se mají skládat, není stanoven jejich počet, ani určena jejich pravomoc. Výsledky šetření tohoto orgánu měly být předloženy generálnímu sněmu konfederovaných zemí. Z toho jasně vyplývá, že při krizové situaci se vždy dávalo přednost před konfliktem smírčímu řešení.²⁵⁴

Válka měla být vyhlášena vždy jen po poradě všech účastníků konfederace a pouze z jejich vůle. V případě napadení jí museli ostatní členové přijít na pomoc. Opět je tu zdůrazněna myšlenka kolektivní obrany (čl. 5). Pamatuje se zde i na ochranu pohraničních území (čl. 3 a 6). Pokud se týká ustanovení o vedení války, vztahují se případy napadení ze strany vnějšího nepřítele. Napadení jedné ze zemí jinou konfederovanou zemí bylo řešeno normami o generální defenzi. Je otázkou, zda v takovém případě, kdy jedna strana napadla druhou smluvní stranu, měla být použita ustanovení o konciliaci.

Na sněmu v Bratislavě, Praze i Bánské Bystrici byla podrobně projednávána i otázka jednotného ústředního vojenského velení, jakési vojenské rady složené ze zástupců jednotlivých konfederovaných zemí, která měla mít koordinační úlohu. Počítalo se se zřízením kontrolního orgánu, který měl dohlížet na to, aby finanční prostředky poskytované sjednocenými zeměmi Uhrům byly skutečně použity na ochranu pohraničí (namířeno proti tureckému nebezpečí, čl. 6). Otázka hranic, zvláště jejich ochrany a přesného vymezení byla velmi důležitá. Zejména šlo o území v nejbližším sousedství hranic Uher, Slezska, Moravy a Rakous. Měly být zřízeny komise složené ze zástupců zainteresovaných stran, které by vyřešily hraniční záležitosti s konečnou platností. Předpokládalo se rovněž předložení návrhů ze stran českých a uherských stavů na uspořádání územní otázky ve vztahu k Rakousům. Podle Uhrů drželi Rakušané část území, které patřilo Uhrům (čl. 8 a 9).

²⁵⁴ K. Adamová, K otázce česko-rakouského..., s. 85.

Do znění česko-uherského ujednání bylo zařazeno i ustanovení trestněprávní povahy týkající se extradice odsouzených a proskribovaných osob v rámci konfederovaných zemí (čl. 17).

Stejně jako v ostatních konfедераčních ujednáních je v závěru stanoveno, že tato smlouva má trvat „věčně“ a že zavazuje dědice těch, kteří smlouvu sjednali. Nechybí zde ani známé ustanovení o generálním sněmu, který se měl scházet jednou za 5 let (čl. 4). Jde o jedno z mála ustanovení, které můžeme považovat za ustanovení ryze ústavněprávní povahy. V souladu s konfедераční smlouvou měla být šetřena a respektována práva a privilegia jednotlivých konfederovaných zemí. V souvislosti s touto zásadou mělo dojít na podnět Uhrů k prozkoumání archivů jednotlivých sjednocených zemí. A k restituci privilegií týkajících se uherského státu (čl. 5).

Již na sněmu v Prešpurku (Bratislavě) v lednu 1620 byli přítomni zástupci ze Sedmihradska, kteří vyjednávali o připojení sedmihradského knížectví k česko-uherské konfederaci. Oficiálně přistoupilo Sedmihradsko ke konfederaci až na sněmu v Bánské Bystřici v létě roku 1620, neuzavřelo ovšem spolek s Horními a Dolními Rakousy.²⁵⁵

Obsah smlouvy mezi českými a uherskými stavy zavdala v Praze podnět k projevům radosti. Vystavená listina však měla problematickou cenu, dokud se k ní nevyjádřil pozitivně Gábor Bethlen, a ten zatím vyčkával, jak dopadne jeho nabídka příměří ve Vídni. U císařského dvora pochopitelně neponechávali nic náhodě. Bethlenovi nedůvěřovali, ale nemohli si nechat ujít příležitost, aby ho alespoň na nějaký čas izolovali od českých povstalců. Už 4. 2. 1620 uzavřel císař Ferdinand II. s Bethlenem příměří, které znevažovalo jeho dosavadní námluvy s Fridrichem Falckým. Navenek se sice ještě Bethlen pokoušel zachovat zdání, že jednal o obecném zájmu a snažil se zachránit mír ve střední Evropě, a proto pokračoval ve vyjednávání ve Vídni i v Praze, ale jeho nové plány zněly hluše a posilovaly na obou stranách podezření, že si chce hlavně vylepšit svoje vlastní postavení. A pokud vstup do války tohoto problematického spojení posílil v létě 1620 vyhlídky českého povstání proti Habsburkům, jeho ústup z bojiště v únoru 1620 se stal jednou z podmínek pro rozhodující regeneraci habsburských vojenských sil.²⁵⁶

Rozbor článků česko-hornorakouské, česko-dolnorakouské a česko-uherské konfederace a jejich srovnání s Českou konfederací prokazují, že pouze Česká konfederace měla výrazně ústavněprávní charakter. Šlo tu v pravém slova smyslu o novou českou

²⁵⁵ K. Adamová, K historii evropského federalismu, s. 59; text smlouvy je uveden v Slavatových Pamětech, cit. d., s. 238-239 ve zkrácené podobě.

²⁵⁶ J. Janáček, Komentáře, cit. d., s. 364.

ústavu monarchomachické a protihabsburské povahy. Ostatní konfедераční ujednání byla v první řadě mezinárodními smlouvami (česko-homorakouská konfederace ovšem obsahuje četné ústavněprávní prvky) evangelických stavů majících obranný charakter vůči habsburské monarchii.²⁵⁷

Porážka českých evangelických stavů na Bílé hoře znamenala i konec konfедераčním projektům v Českém státě. Rovněž konfедераční ujednání stavů zemí Koruny české s rakouskými a uherskými stavy následkem změněných politicko-mocenských podmínek po roce 1620 pozbyla své platnosti. Jen několik let poté nahradila Českou konfederaci řada pádných ústavních změn, jež měla jednou a na věčné časy platit a existovat, prostřednictvím absolutistické varianty státní integrace.²⁵⁸

Askyen povstáním, Brno 1936

V. Hruza, Náše ústřední úřady v dokumentech, I, Praha 1954

J. Janáček, První nejvyšší kancelář Království českého, Vláda Slavaty str. od 1. 1608 do 1619, I-II, Praha 1906-1908

František Kameniček, Zemské sněmy z doby monarchie, Brno 1902

*Průběhy k dojmům státu a práva v Československu, Praha 1967, část II, redigoval K. Malý
Tito utvářelové při generálním sjězdu, který držel byl na Hradě Pražském v ústředí po
jednání sňatí Maří Magdalény a sněhu v ústředí po narození sňatí Jana, vč. letu 1619
Ústředí, zvláštní a z náhlaví Jech Milost vč. sňatí sňatí Království českého
vydávky jsou v Starém Městě Pražském v Samotě Anny z Valušova, SK ČST Praha,
sign. 54 C 152*

P. Škála ze Zhoře, Historie česká, Od dědictví z Bílé hoře, ed. J. Janáček, Praha 1984

K. Tiedtke, Povstání stavů ze Zhoře Historie česká, IV, Praha 1966

V. Vaneček, Všeobecná ústřední organizace českých stavů českého království 1402-1464, Praha 1964

14.2. Literatura

K. Adamová, K historii evropského federalismu, Karelina, Praha 1993

*K. Adamová, K otázce česko-rakouského a česko-uherského konfедераčního ústředí v letech
1619-1620, Právníhistorické studie 29, 1969, s. 14-30*

²⁵⁷ K. Adamová, K otázce česko-rakouského..., s. 87-88.

²⁵⁸ J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit, s. 445.

14. Prameny a literatura

14.1. Prameny

- Documenta bohémica bellum tricennale illustrantia (Polišenský, Toegel), II, Praha 1972
- Ch. d'Elvert, Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreissigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im 17. Jh., Brünn 1867
- J. Glücklich, Václava Budovce z Budova korrespondence z let 1579-1619, Praha 1908
- J. Glücklich, Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním, Brno 1936
- V. Husa, Naše národní minulost v dokumentech, I, Praha 1954
- J. Jireček, Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma Slavaty etc. od l. 1608 do 1619, I-II, Praha 1866-1868
- František Kameníčkem, Zemské sněmy a sjezdy moravské, II, Brno 1902
- Prameny k dějinám státu a práva v Československu, Praha 1967, část II, uspořádal K. Malý
- Tito artykulové při generálním sjezdu, kterýž držán byl na Hradě Pražském v auterý po památce svaté Maří Magdalény a zavřín v sobotu po památce stětí Jana, vše léta 1619. Uvážení, zavříni a z nařízení Jich Milostí všech tří pánův stavův Království českého vytištěni jsou v Starém Městě Pražském u Samuela Adama z Veleslavína, SK ČSR Praha, sign. 54 C 152
- P. Skála ze Zhoře, Historie česká, Od defenestrace k Bílé hoře, ed. J. Janáček, Praha 1984
- K. Tieftrunk, Pavla Skály ze Zhoře Historie česká, IV, Praha 1868
- V. Vaněček, Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462-1464, Praha 1964

14.2. Literatura

- K. Adamová, K historii evropského federalismu, Karolinum, Praha 1997
- K. Adamová, K otázce česko-rakouského a česko-uherského konfедераčního hnutí v letech 1619-1620, Právněhistorické studie 29, 1989, s. 79-90

- K. Adamová, K otázce konfедераčních snah v českém státě, *Právněhistorické studie (PHS)* 27, 1986, s. 57-96
- K. Adamová, K otázce první federální ústavy v českých zemích, *Stát a právo* 27, 1989, s. 249-259
- K. Adamová, K otázce přijetí České konfederace pražským generálním sněmem v roce 1619, *PHS* 30, 1989, s. 55-69
- K. Adamová, K politickému programu městského stavu v českém státě v roce 1619, *PHS* 31, 1990, s. 169-175
- J. Bahlcke, Konföderation und Widerstand, *Folia historica Bohemica (FHB)* 13, 1990, s. 235-288
- J. Bahlcke, Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619), München 1994
- O. Gierke, Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, Breslau 1902
- A. Gindely, Dějiny českého povstání léta 1618, I-II, Praha 1870
- J. Glücklich, O defenzorech a českém povstání 1618-1620, *ČČH* 27, 1921, s. 63-93
- J. Goll, Chelčický a Jednota v 15. století, (ed. K. Krofta), Praha 1916
- F. Hrubý, Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, Praha 1935
- G. Jellinek, Všeobecná státověda, Praha 1906
- B. Jenšovský, Stavovské konfederace v době českého povstání, Sborník prací věnovaných J. B. Novákovi, Praha 1932
- J. Kapras, Právní dějiny zemí Koruny české, II, Praha 1913
- F. Kavka, Bílá hora a české dějiny, Praha 1962
- Š. Krivošík, Príspevok k dejinám stavovskej konfederácie českých a uherských stavov z r. 1620, *Právnické štúdie* 7, 1959
- F. Macháček, Defenestrace pražská 1618, *ČČH* 14, 1908
- K. Malý, Změny státního zřízení v českém stavovském povstání, *FHB* 8, 1985, s. 63-88
- A. Markus, Stavovské apologie z r. 1618, *ČČH* 17, 1911
- A. Míka, Stoletý zápas o charakter českého státu 1526-1627, *SPN*, Praha 1974
- A. Molnár, Husitské manifesty, Praha 1980
- J. Pánek, Poslední Rožmberkové, Velmoži české renesance, *Panorama*, Praha 1989
- J. Pánek, Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské, *FHB* 8, 1985, s. 43-62

- J. Petráň, Staroměstská exekuce, Brána, Praha 1996
- B. Pokorný, Žerotínovy snahy o unii zemí rakouských, in: Výroční zpráva c. kr. Vyšší reálky v Písku za školní rok 1904, Písek 1904
- J. Polišenský, Třicetiletá válka a český národ, Praha 1960
- R. Stanka, Die böhmischen Conföderationsakte von 1619, Historische Studien č. 213, Berlin 1932
- H. Sturmberger, Aufstand in Böhmen, Der Beginn des dreissigjährigen Krieges, München-Wien, 1959
- H. Sturmberger, Georg Erasmus Tschernembl, Zur Geschichte der Gegenreformation, Linz 1953
- J. Válka, Cesta Moravy ke kompaktátům. Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě V, Jižní Morava 24, 1988
- J. Válka, Dějiny Moravy, Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1995
- J. Válka, Karlova integrace Moravy do českého státu, Jižní Morava 1980
- J. Válka, Konfederace z roku 1619 ve vývoji teritoriální a náboženské struktury České koruny, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619), Praha 2001, s. 193-200
- J. Válka, Morava ve stavovské konfederaci roku 1619, FHB 10, 1986, s. 333-346
- J. Válka, Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu, in: Moravský historický sborník (Moravica historica), Brno 1986
- V. Vaněček, Sněmy za českého stavovského povstání 1618-1620, in: Česká národní rada, sněm českého lidu, Praha 1970, s. 117-121
- S. Zela, Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Kuena (1553-1565), Olomouc 1931